

Athasiana

4

Felőlő K. 200
Dr. Fodor György
Jószág

ISSN 1219-9912

Kiadja:
a Szent Atanáz Hittudományi Főiskola
Nyíregyháza
Bethlen G. u. 17.
Tel.: (42) 319-128
Fax: (42) 318-960

Felelős kiadó:
Dr. Fodor György
főigazgató

ISSN 1219-9915

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA
INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

4

NYÍREGYHÁZA

1997

Szerkesztette, nyomtatásra előkészítette:
Ivancsó István

Szerkesztőbizottság:
Ivancsó István
Janka Ferenc Szabó Péter

MTA

1997

TARTALOMJEGYZÉK

Cselényi István Gábor: Az egyházközség diakóniája	9
Ivancsó István: Újabb liturgikus kiadványaink	19
Obbágy László: „Doleo, ergo sum” – Szenvedés, szembesülés, katekézis	37
Janka György: A Munkácsi egyházmegye felállítása	57
Szabó Péter: A püspökválasztás rendjét érintő szabályozás módosulásai a keleti katolikus egyház-jogban	83
Janka Ferenc: Teodicea a humanista ateizmuson túl. Szempontok Erich Fromm nem teista humanizmusának kritikájához	95
Ivancsó István: A megpecsételt kő	107
Szabó Péter: Az Apostoli Szentszék közreműködésének értelmezése a hierarchák tanácsának felsőbb kormányzati hatalma vonatkozásában (CCEO 167. kán. 2. §)	113

SUMMARIA

I. G. Cselényi: Die Diakonie der Pfarrgemeinde	125
I. Ivancsó: Edizioni liturgici raccolti più recentemente	125
L. Obbágy: Das Thema des Leidens in dem Glaubensunterricht	127
Gy. Janka: L'établissement du diocèse gréco-catholique de Munkács	128
P. Szabó: Modifiche al regolamento del sistema di elezione dei vescovi nel diritto canonico orientale cattolico	129
F. Janka: Theodizee jenseits des humanistischen	

Tartalomjegyzék

Atheismus. Anmerkungen zur nicht theistischen Humanismus von Erich Fromm	130
I. Ivancsó: La pietra sigillata	133
P. Szabó: Analisi della partecipazione della Sede Apostolica in riferimento alla potestà governativa superiore del Consiglio dei gerarchi (CCEO can. 167 § 2)	134
KÖNYVISMERTETÉSEK	137
RECENSIONES	143

SUMMARI

I. G. Csécsényi: Die Diakonie der Pfarrgemeinde	125
I. Ivancsó: Edizioni liturgici raccolti più recentemente	125
I. Óbády: Das Thema des Leidens in dem Glau-	127
benuntersicht	
Gy. Janka: L'établissement du diocèse gréco-catto-	128
lique de Munkács	
P. Szabó: Modifiche al regolamento del sistema di	129
elezione dei vescovi nel diritto canonico orientale	
cattolico	
F. Janka: Theodizea jenseits des humanistischen	

BEVEZETÉS

Szent Máté evangélista megőrizte számunkra Jézusnak azt a rövid példabeszédét, amelyben arról szól, hogy a család-
anya „kincseiből újat és régít hoz elő” (Mt 13,52). Ebben a rövid
részletben az írástudokról van szó. A Szent Atanáz Görög Ka-
tolikus Hittudományi Főiskola tanárai a mai kor mai „írástudói”
szeretnének lenni, akik evangéliumi szellemben tevékenyked-
nek: újat és régít hoznak elő. Az Athanasiana 4. számában is
ezt teszik.

Cselényi István Gábor az egyházközség diakóniájáról „új-
rafelfedezésként” ír. A Zsinat fedezte fel újra az egyház szociális
dimenzióját, amelyet azonban már az ősegyház is gyakorolt a
diakóniában, s amiről a szentatyák is szóltak: karitatív tevékeny-
ség nélkül elképzelhetetlen az egyház. A pasztoráció ilyen
szempontból való megújításának szükségességét állítja szem-
elé a tanulmány, néhány követendő modellt is bemutatva.

Ivancsó István tizenöt évi gyűjtő munkájának eredményét
összegzi, amikor bemutatja azokat a magyar nyelvű görög ka-
tolikus liturgikus kiadványokat, melyekkel ez alatt az idő alatt
bővítette gyűjteményét. Helyet kapnak benne a legrégebbi köny-
vek éppúgy, mint a legújabbak. Egy régebbi tanulmánynak a
folytatása és kiegészítése ez az írás, és itt is bibliográfiai leírás
található az újabban összegyűjtött könyvekről. A másik, rövid
tanulmány azt a régi híradást elemzi, amire hitünk a legújabb
korban is alapozódik: Krisztus sírját lepecsételték, mégis feltá-
madt. A teljességre törekvő írás a szentírási alapozás után
azokat a liturgikus szövegeinket gyűjti össze és csoportosítja öt
témakörbe, melyek erről a híradásról szólnak.

Obbágy László megdöbbentő témát dolgoz fel: az újabb
kori pedagógiai és kateketikai szakirodalom szinte tudomást
sem akar venni a szenvedésről, a szenvedéssel szembesülő
gyermekről. Ezért tanulmányában az emberi szenvedés témáját
dolgozza fel, elsősorban hitoktatói szempontból, de bibliai és

irodalmi megalapozással. Nem szabad visszatérni a régi, középkori felfogáshoz, „siralomvölgynek” tartani az életet, sokkal inkább realizmust kell megvalósítani a nevelésben ezen a téren is. A teljes körű katekézisben ad ehhez jó szempontokat.

Janka György a munkácsi egyházmegye felállításáról ír. Reálisan mutatja be azokat a nehézségeket, amelyek ezt a törekvést övezték. A régi események felelevenítése újszerűvé és aktuálissá válik az ungvári unió 350. évfordulójának ünnepélése kapcsán.

Szabó Péter egyik tanulmányában az új keleti egyházjog tükrében tekinti át és mutatja be a püspökválasztás ősi szokását a keleti egyházakban. Nem csak az új keleti kódex alapján, hanem komplex módon szemléli a témáját, több jogi forrást is figyelembe véve. A másik tanulmánya az új keleti kódex által bevezetett „hierarchák tanácsáról” szól, illetve annak értelmezéséről, hogyan működik közre a Szentszék eme szerv normatív értelmezésében. A törvény szövege alapján nem lehet kizárni, hogy a tanácsot az ősi részleges szinódusokkal legyen párhuzamba állítható.

Janka Ferenc tanulmánya Erich Fromm nem teista humanizmusának kritikájához ad szempontokat, aki a szeretetről írt nagyszerű könyvet. A Szeretet és az Igazság mélyebb megismeréséhez és megéléséhez ad szempontokat Fromm Istenről való felfogásának elemzésével.

A tanulmányok után az idegen nyelvű összefoglalók következnek, majd magyar és idegen nyelvű könyvismertetések.

A Főiskola tanárai remélik, hogy az érdeklődő olvasók számára hasznos olvasmányt adnak közre folyóiratuknak ezzel a számával is.

Nyíregyháza, 1997. január 18-án, Szent Atanáz ünnepén

I. I.

Cselényi István Gábor

AZ EGYHÁZKÖZSÉG DIAKÓNIÁJA

A diakónia helye a pasztorációban

A zsinat egyháza újra felfedezte a *szociális dimenziót*. Mint Lercaro bíboros mondta a zsinaton, újra észre kell vennünk Krisztus jelenlétét a szegényekben, hogy egyéb jelenlétmódját is komolyan tudjuk venni. Újrafelfedezésről van szó, hiszen már az Újszövetség is ismeri Krisztusnak a szegényekben (éhezőkben-szomjazókban), segítségre szorultakban (vándorokban, mezítelenekben), betegekben, társadalmi igazságtalanságoktól sújtottakban (foglyokban) való rejtett jelenlétét (vö. Mt 23,51-46); ismeri a diakonusoknak az apostolok igehírdetői-liturgikus kiegészítő tevékenységét. A patrisztika korában még élénken élt a szentatyákban a „szegények eukharisztiajának” (AranySZÁJÚ Szent János) gondolata. Ez a szociális érzékenység azután a későbbiekben fokozatosan elsorvadt, ezért tűnik ma annyira újszerűnek, meghökkentőnek. A II. Vatikáni Zsinat tehát a rá-szorultak segítésére irányuló tevékenységben, a diakóniában az egyház egyik evangéliumi alapértékét ismerte fel újra.

Ha a diakónia feladatkörét is komolyan figyelembe akarjuk venni, át kell alakítanunk pasztoráció-fogalmunkat.¹ A régebbi lelkipásztorokodás célja kizárólag az üdvösség biztosítása, a *lélek mentése* volt. Ma – az evangéliumnak megfelelően – rá kell jönnünk, hogy a pasztoráció *az egész emberről való gondoskodást* jelenti. Ami magába foglal lelki, kizárólag vallásos értékek közvetítését is – így épp a Krisztus és egyháza által közvetített üdvösség előmunkálatát, az Isten akarata szerinti életet, az igehirdetés és a szentségek révén – de feltételezi az embernek a szó teljes értelmében vett *emberi kibontakoztatását* is, az arra való ösztönzést és annak elősegítését (minden más, az egyház-

1 SUSTAR, A., „Diakonie in einer erneuerten Pastoral”, in *Diakonie der Gemeinde* (1978) 106 kk.

zon kívüli, jó szándékú törekvéssel karöltve), hogy mindenki – beleértve a bármilyen szempontból hátrányos helyzetűeket, rászorultakat is – teljes értékű tagja legyen az emberi közösségnek.

Itt kap mérhetetlenül fontos szerepet a *diakónia*, amely az evangélium nyelvén szólva nem más, mint az *irgalmasság* (testi és lelki) *cselekedeteinek* állandó gyakorlása. Azaz nem alamizsnálkodás, nem a koldusnak fölöslegünkéből juttatott néhány forint. Nem (sajátos karizmákkal rendelkezőknek fenntartott) „evangéliumi tanács”, de még annál is sokkal több, semhogy „kötelességteljesítéssel” letudhatnók. Nem „kiegészítő feladat” vallásos kötelezettségek (ima, templomba járás) mellett, hanem azokhoz hasonlóan *keresztény létformánk szerves része*. A szeretetszolgálat állandó készség mások segítésére, spontán és többé-kevésbé szervezett vagy épp intézményesített formában egyaránt.

A diakónia vállalása *tudati átalakulást* követel mind papok, mind világiak részéről. Különösen a tisztségviselők számára tartogat meglepő tanulságot, hogy tudniillik az egyházban a vezetői poszt nem uralkodást, hanem szolgálatot jelent. Krisztus példája és tanítása értelmében. De mindenki más számára is a szolgálat alapkészségének felfedezését jelenti. *Rudolf Pesch* szerint a diakóniára való „felkenetésünk” a keresztségben történik. Egy egész élet feladata azután, hogy az embertársban valóban fel tudjuk fedezni a testvért, s hogy gyülekezeteinket (necsak elvben, de a gyakorlatban) tényleg *testvéri közösséggé* építsük. Ilyen értelemben a diakónia a közösségi szellem kövője, de a hit motívumai alapján.

A szeretetszolgálat nem szigetelődhet el a pasztoráció egészén belül. A katekézis, a szentmise, a szentbeszéd maga is tartalmaz a diakónia felé mutató indításokat: a békesség, az egymás közti kiengesztelődés megvalósítására stb. Végeredményben tehát a pasztorációnak azt a hármas funkcióját kell ma újra egymás mellé, sőt egymással kölcsönhatásba állítanunk, amit az ősegyház így fejezett ki: *leiturgia, mártúria, diakónia*, azaz: *szentségek, igehirdetés és szeretetszolgálat*. Kölcsönhatásban kell látnunk őket, mert ha a prédikáció vagy a mise nem hat ki a napi cselekvésre, légüres térben mozog,

viszont, ha a diakónia nem a lelkeség talajából szívja erejét, „a szociális akció” szintjére süllyed. Lényegében tehát a függőleges és a vízszintes vonatkozás, az Isten- és emberszeretet kölcsönhatásáról van szó. Amint a liturgiának a meghirdetett igazságot kell visszatükröznie (*lex orandi est lex credendi*), úgy a diakóniának is megvallott és megélt hitről kell tanúskodnia, s viszont: a hitnek tettekben kell gyümölcsoznie, különben terméketlen, farizeusi álhittel lenne dolgunk. Az igehirdetés, a liturgia és a diakónia tehát nemcsak kölcsönösen segíthetik egymást, de körkörös kritikát alá veti a másik kettőt. Ezért a zsinat utáni pasztorációt e három feladatkör kölcsönhatására kell építenünk.

A kiengesztelődés szolgálata

Bár – mint érintettük – a liturgiának is magába kell foglalnia indításokat a diakóniára s az öregeknek, hallás- vagy mozgássérülteknek stb. tartott szentmisék még hangsúlyozottabbá tehetik ezt a kölcsönhatást, az *igehirdetésről* érdemes külön is szólnunk, hiszen ennek perdöntő szerepe van a helyi közösségnek a diakóniára való ráhangolásában ösztönzésében. Már Szent Pál is hangsúlyozta: Krisztus „ránkbízta a kiengesztelődés szolgálatát” (diakóniáját), azzal, hogy ránkruházta a „kiengesztelődés igéjét” (vö. 2Kor 5,18 és 19). Az igehirdetés tehát már maga is az Istennel és az embertársakkal való megbékélést munkálja, de át kell vezetnie a szolgálat tényleges „praxisába”.

Próbáljuk most ebből a szempontból átgondolni igehirdetői gyakorlatunkat. Milyen témák segíthetik a diakónia vállalását? Rá kell jönnünk, hogy a *kinyilatkoztatás* egész üzenete értelmezhető ebből a szempontból is (amivel természetesen nem akarjuk azt mondani, hogy ez lenne egyetlen lehetséges olvasata, kizárólagos mondanivalója!), így jóformán bármelyik hitigazság, szentírási gondolat alkalmas lehet a szeretet szolgálat felkeltésére, ébrentartására. – Mi más például a *teremtés*, mint a végtelen szeretetből való részesedés s így az önátadásra épülő isteni élet továbbvitele? S ha létünk ajándék, azt is tud-

2 PESCH, R., „Die zentralen Verkündigungsinhalte zur Diakonie” in *Diakonie der Gemeinde* (1978) 51. kk.

nunk kell: közös együttes ajándék, mely továbbajándékozásra szólít. Emberi létezésünk – együttlét, nem a magányos ember önmegvalósítása, hanem a „közös emberi” felé tartó út. A Teremtő arcát még konkrétabbá teszi a Jáhve-kép: mint „értünk létező”, másokért létezésre indít bennünket, képmásait. Még nyilvánvalóbb ez *Jézus életéből*. A megtestesülés Isten velünk-léte, velünk, s legfőképp a betegekkel, a kisemmizettekkel, a rászorultakkal. A megváltás, mint kenózis, kiüresítés, teszi végérvényessé Istennek ezt az emberek felé vállalt diakóniáját. Visszatérteig (addig, míg „ismét el nem jő”) az Egyház lesz az a jel, amelynek fel kell mutatnia a történelem számára *Krisztus emberszolgálatát*. Ebből a szempontból értékeljük a *szenstéségek karitatív indításait*: nemcsak a betegek kenete, de a többi szent-ségek is magukba foglalják az ember egyre teljesebb gyógyítását, teljesebb emberré tételét, s így indítást jelentenek a tényleges segítségadásra, főleg a családok körében. Ezeknek a témáknak nemcsak egy-egy beszédet, de egész sorozatot szentelhetünk.

Közvetlenül is diakóniára készíthetnek fel azok a beszédek, amelyek bemutatják a már meglévő vagy tervezett karitatív szervezetek, csoportok munkáját, tájékoztatnak a *mai ember veszélyeztetettségéről*. Mert ha bevezetőben a szegények felfedezéséről szoltunk, tudnunk kell, a szegényeket ma nem annyira a koldusok között kell keresnünk, bár ezek száma is mindinkább nagyobb, de talán még inkább az alkohol, a drogok áldozataiban, a szociális otthonok egymással civódó lakóiban, a betegen magukra maradottakban, a munka és a háztartás kettős nyűgétől kizsigerelt családanyákban és az élet hajszájában magukra hagyott gyermekekben. Igehirdetésünknek rá kell mutatnia a mai embernek ezekre a sebeire, hogy aztán felébredhessen hallgatóiban a *szamaritánuskodás vágya*.³

Néhány *gyakorlati szempontot* is említsünk: mi segítheti elő, hogy az ige valóban a diakóniát szolgálja.⁴ Mindenekelőtt

3 BÜHRER, M., „Belastungen und Erwartungen des heutigen Menschen”, in *Diakonie der Gemeinde* (1978) 20 kk.

4 GASTGEBER, K., „Wie predigen und unterrichten wir über Diakonie?” in *Diakonie der Gemeinde* (1978) 64.

tanulmányoznunk kell hallgatóink helyzetét. Hol, miben szorulnak a családok segítségre, hol lenne szükség szemléletváltásra? Ennek alapján próbáljuk alkalmazni a sorra kerülő perikópát. Ne elméleti problémákból induljunk tehát ki, hanem konkrét esetekből, valós problémákból. A megoldást keressük az evangélium alapján, de mutassunk rá arra is: miért lényeges ez hallgatóink szempontjából. A megoldást erősítsük meg példákkal, s így villantsuk fel a sikeres élet lehetőségét (siker alatt természetesen nem karriert, hanem a szolgálatban beteljesült életet értve). Ha már működik karitatív csoport az egyházközségben, a konkrét célkitűzések megfogalmazásában, az ahhoz vezető eszközök, motívumok kidolgozásában segíthetnek ennek tagjai is.

Közösségi és egyéni részvétel az egyházközség diakóniájában

A liturgia, az igehirdetés és a diakónia gyakorlatilag a helyi egyházban, az egyházközségben hat egymásra s válik eleven egységgé. S itt egészen nyilvánvaló, hogy a diakónia az *egész közösség életmegnyilvánulása*. Ha a mai lelkipásztorkodástan általában is azt követeli, hogy a világiak ne csak passzív befogadói (tárgyai), hanem aktív résztvevői (alanyai) legyenek a pasztorációnak, különösen érvényes ez a szeretetgyakorlatra. Itt aztán nincs olyan megkötés, hogy csak püspök vagy pap „szolgáltathatja” ki, hiszen a szolgálat nincs ordóhoz, beosztáshoz kötve. Ha lehetnek is olyanok, akik hivatásszerűen vállalnak karitatív munkát, hangsúlyoznunk kell: a diakónia több, mint bármilyen intézményesített karitás-szerv munkájába való bekapcsolódás. *Az egész közösség szolgálata a közösség minden tagja felé*, együttes felelősség az egyházközség többi tagjaiért, sőt a kívülállókért is.⁵

A közösségen belül természetesen különleges helyet töltenek be a *lelkipásztorok* – a diakónia tekintetében is. Az igehirdetés tudatformáló szerepéről már szóltunk. A papság felada-

5 SUSTAR, *op. cit.*

ta a közösség lelkesítése, a diakóniára való fogékonyság felkelése. A lelkipásztori tervezésbe éppúgy be kell számítanunk a szükséghelyzetben lévők feltérképezését, mint a vasárnapi misék rendjét. A paróchus és munkatársai választják ki a karitatív csoport tagjait, vezetőit, akikről gondoskodniuk kell mind lelki képzésben, mind anyagiak tekintetében. – Azt mondhatná valaki: Ugyan, hol van egy-egy kis létszámú parókiának módja, lehetősége, anyagi ereje arra, hogy karitatív tevékenységet folytasson?! Pedig ha belegondolunk, minden egyes, főleg *vasárnapi, ünnepi szentmisén* módunk van arra, hogy – az ige erejével – valóban testvérekké alakítsuk az egyházközség tagjait; anyagiak gyűjtésére is, aminek azért egy kis töredékét mindig lehetne a segítségre szorultaknak is félretenni. *Hitoktatáson*, elsőáldozó és bérnálási előkészület alatt már a gyerekeket is, a háttérben a szülőket is, ráhangolhatjuk a családon belül, a szomszédságban és környezetükben lévők segítésére, s ezzel máris elindítottuk az egyházközséget a szolgálat útja felé. Ha aztán már az egész közösséget átjárta a kiengesztelődés szellemének ereje, önként jelentkeznek majd olyanok is, akik hivatásszerűen hangolják a spontán kezdeményezéseket és a szervezettebb formát, felkarolják az egyesek „alulról” jövő indításait, de azokat bekapcsolják az „egész” vérkeringésébe.

Szóljunk tehát azokról is, akik *hivatásuknak tekintik a szeretetszolgálatot*. Mai egyházközség éppúgy nem képzelhető el *karitászcsoport nélkül*, mint élő képviselőtestület, biblia- és családi kör nélkül. Az egyházközségi karitás mégsem alkothat elszigetelt egységet, hanem a templomi élettel eleven kapcsolatban állva fejt ki hatását, ezért elképzelhető az is, hogy tagjai bekapcsolódnak az igehirdetésbe, liturgiai szerepet is vállalnak. Jó, ha tagjaik (legalább részben) a képviselőtestületnek is tagjai. Így megvalósulhat a jelzett kölcsönhatás az egyházközség életfunkciói között. Csak előny, ha orvos vagy orvosnő, ápolónő, de adminisztrációban, anyagi ügyekben járatos szakember is tagja a csoportnak. De ha a karitást képviselik is, feladatuk mégsem csupán pénz begyűjtése és szétosztása. Többről van szó. Fel kell keresniük a családokat, személyes kapcsolatokat kell kiépíteniük. A karitatív csoport tagjának fő enénye az alázat, nem feledve Krisztus szavát, hogy az ő szemében az a nagyobb

úr, aki többet teljesít a szolgálatból (vö. Mk 10,41-45), ez az alázat azután a *szereket zsenialítására* teszi őket képessé. Igen fontos, hogy a karitatív csoport átfogó tájékoztatást kapjon a segítségadás lehetőségeiről, beleértve az egyházmegyei, országos adottságokat is (pl. hol van megfelelő szociális otthon, szakrendelés, kórház).⁶

Néhány követhető modell

Az egyházközségi diakónia világszerte egyre előbb valóság. Recepteket adni arra vonatkozólag, hogy egy-egy konkrét helyzetben mi a követendő út, lehetetlen. Mégis megkísérlünk összefoglalni néhány jól bevált módszert, melyeknek egyike-másika talán nálunk is gyökeret verhet.⁷ Ami a *városi paróchiákat* illeti, itt már az is diakóniai feladat lenne, ha segítenénk leépíteni a hatalmas lakótömbök lakóinak anonimitását. Ilyen helyeken még azok is, akik karitatív munkára vállalkoznak, visszariadnak a nagy tömegek miatt. A megoldás a *lakónegyed-apostolkodás* lenne, tehát minden ilyen egységnek meglenne a maga felelőse, aki figyelemmel kíséri, hol van szükség segítségre. *Vidéken* még sokhelyütt él a családok közti kapcsolattartás valamilyen formája, ezt kellene előbbé tenni, hogy az egymás közelében élők valóban szomszédok, barátok legyenek. – Van diakóniai szerepe a családi körnek is, s egyáltalán a *családpasztorációnak*, hiszen éppen ennek révén jut felszínre, hol, kiket, miben kellene a közösségnek segítenie. A kor megbeszéléseinek is probléma-tudatot kell ébreszteniük és aztán tevékenységre kell serkenteniük.

Az egyedülállók legnagyobb csoportját *özvegyek*, főleg nők alkotják (lényegében a két világháború miatt). Fialabbaknál még nem olyan feloldhatatlan probléma az egyedüllét, hiszen a

6 UNGAR, L., „Caritas und Diakonie in Pfarrei, Diözese und Weitkirche”, in *Diakonie der Gemeinde* (1978) 67.

7 ETLINGER, L., „Nachbarschaftshilfe für alte Menschen, Familien und Kinder. in *Diakonie der Gemeinde* (1978) 98. – MACHO, J. írása a bécsi Pasztorációs Intézet egyik kiadványában (*Pastorale Dienste an gefährdeten alleinstehenden Menschen, Humanisierte Sexualität* c. kötet 148-155.).

munka, a nagyváros enyhít rajta. Ott lesz igazán égetővé, ahol az öregedés, a betegség is tetézi. Sok esetben életre szólóan magukra maradnak azok, akiket veszélyeztetetteknek nevezhetünk: a vakok, az ápolásra rászorultak, a testi vagy lelki fogyatékságban élők, az idegbetegek, alkoholisták és a bűnözők.

Egyértelmű összefüggést mutat ki a szerző az öngyilkosságok, illetve *öngyilkossági kísérletek és a magány* között, főleg az idősebb korosztályban, és főleg nőknél.⁸ Éppen ezért az egyedülállókon segíteni életmentés is, közvetve vagy közvetlenül. Valóban a keresztény szeretet egyik lényegbe vágó kérdése tehát ma, az elvárosiasodás, a tömegközlekedés, a mammutházakban kialakuló elszigetelődés, érzelmi elsivárosodás korában: mit tehet a pap és az egyház mint közösség az *egyedüllet enyhítésére*, esetleg feloldására?

A lelkipásztor legelső – valóban lelki – feladata a *kapcsolatfelvétel*, a kommunikáció. Fel kell keresnie és beszélgetnie kell a magáramaradottal, a „veszélyeztetett”-tel is. Legfontosabbnak tűnik, hogy az illető „beszélje ki” magát. Verbalizálnia kell, szavakba kell öntenie gondját-baját, lelki sérüléseit, 30-40 percnél tovább azonban nem érdemes beszélgetni, mert akkor elterelődik a figyelem a lényegről. A pap nem egyszerűen pszichoterápiát végez, hanem pásztornak, közvetítőnek kell lennie, aki reményt, Isten üzenetét is közvetíti, együtt imádkozik is a lelkileg rászorulóval.

Az ágyhoz nem kötött egyedülállók, öregek rendszerint bevonhatók valamilyen egyházközségi vagy templomi foglaltasságba is, és ez már „*aktív gyógymódot*” jelent problémájukra. Irodai munkában, pénzbeszedésben, karitatív tevékenységben, betegek, öregek felkutatásában, a lelkipásztori látogatásra való előkészítésben nagyon sokat tehetnek – és tesznek is – minde nélkül. Jelenlétük ugyan – főleg a fiatalabb papság számára – rendszerint régimódi gondolkodásuk miatt sokszor tehernek tűnik, mégis – már csak helyzetük miatt is – tapintatot, tiszteletet érdemelnek.

Az *egész egyházközség* sokat tehet az egyedül élők, idő-

sebbek érdekében. Azon túl, amit az intézmények (szociális otthonok stb.) megtesznek, elsősorban humánus magatartással a váratlanul adódó helyzetekben, például a közlekedés keretei között. De szükség lenne szervezettebb formákra is. És nemcsak ünnepélyesebb alkalmakra, mint az öregek miséje, a betegek kenetének együttes kiszolgáltatása, hanem aktív karitatív csoportokra, amelyek rendszeresen látogatják, segítik a magukra hagyottakat. A fiatalokat – írja *Macho* – kezdettől fogva fogékonyabbá kell tenni mások iránt, így főként a körülöttük élő magányosok iránt. Beléjük kell nevelni a közös teherviselés, a közösségiség tudatát – tehetnénk hozzá.

Külön tanulmányt érdemelne a *betegek, testi és lelki fogyatékosok, mozgás-, hallás- vagy látássérültek* felkarolásának ügye. Erre vonatkozólag csak néhány gyakorlati szempontot említsünk. Nem lenne megoldhatatlan, hogy olyan készülékeket szereljünk fel a templompadokba, amelyek lehetővé teszik a hallássérültek bekapcsolódását a szentmisébe. Meg lehet szervezni betegek alkalomszerű vagy rendszeres felszállítását a vasárnapi istentiszteletre. Be lehet fogni hittanosokat, fiatalokat, hogy – betegláncot alkotva – keressék fel a környezetükben lévő magányosokat, betegeket. Sok helyütt akadályozza a karitatív munkát, hogy sem a paróchia nem tudja, hol segítsen, sem a rászorultak nem tudják, *hogyan segíthetnek rajtuk*. Ezt át lehetne hidalni kérdőívek szétküldésével, másrészt hirdetőtáblával. Előbbin az egyházközség tajai jelezhetik igényeiket, utóbbin a plébánia (a karitatív csoport) feltüntetheti, milyen lehetőségek állnak rendelkezésére. A diakóniának a lehető legteljesebben át kell hatnia az egyház „legátfogóbb”, leginkább „kirkatban” lévő részét, a paróchiát.

A legkisebb egyházközségben is mód van ma már arra, hogy öregek napközi otthonát, átmeneti hajlékot nyújtó, anyáscsecsemő otthont, vagy akár állandó lakóhelyet biztosító szociális otthont alakítsunk ki. Mindehhez a Népjóléti Minisztériumtól normatív támogatás is elnyerhető.

Ivancsó István

ÚJABB LITURGIKUS KIADVÁNYAINK

Bevezetés

Századunk elején *Sztripszky Hiador* vette számba a bizánci egyház magyar nyelvű irodalmi emlékeit.¹ Ő nem csak a görög katolikus, hanem az ortodox könyveket is felsorolta. Nem is csak a liturgikus kiadványokkal foglalkozott, hanem katekizmusokkal, ábécés könyvekkel és egyéb írásművekkel is, sőt megemlítette az újságokat is. Tanulmányában 103 ilyen művet sorolt fel a XVII. század végétől az 1900-as évek elejéig.

Az egyházmegyénk fennállásának 75. évfordulójára készült tanulmánykötet egyik írásában² pedig magam foglaltam össze liturgikus fordításainkat és kiadványainkat.³ A tanulmány első részében az egyházmegye felállítása előtti helyzetet tekintettem át ebből a szempontból. Ebből az időből több liturgikus fordítás ismeretes, illetve maradt is fenn kéziratos formában. A múlt század közepétől kezdődően aztán már nyomtatásban megjelent művek is maradtak fenn. Az egyházmegye felállítása óta (1912) pedig már csak a nyomtatott liturgikus kiadványok számbavétele történhetett, hiszen megszűnt a kézi másolások jelentősége. Ez utóbbi anyag jobban nyomon követhető – az idő nem túl nagy távlatát miatt –, viszont az elhasználódás ezen a területen is nagy veszélyt rejt magában, ugyanis liturgikus kiadványokról van szó, amelyek nem a könyvespolcokat terhelték, hanem állandó használatban voltak.

1 SZTRIPSZKY, H., „Bibliographiai jegyzetek az ó-hitű magyarság irodalmából”, in *A görög-katholikus magyarság utolsó kalvária-útja. Szerző dolgozataiból és beszédeiből egybeállította, bevezetővel és jegyzetekkel kíséri dr. Sztripszky Hiador*, (Szabó, J.) Budapest 1913, 421-449.

2 *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, (Timkó, I., szerk.), Nyíregyháza 1987.

3 IVANCSÓ, I., „A magyar görögkatolikus liturgikus könyveinek anyanyelvi fordításai és kiadványai”, in *op. cit.*, 158-181.

Az említett tanulmány függelékében 114 olyan magyar nyelvű liturgikus kiadvány felsorolása, illetve leírása szerepel, amelyeket kézbe tudtam venni, s amelyeket tanulmányozhattam.⁴ A függelék alcíme jelzi is, hogy „a szerző gyűjteményének bibliográfiája” az, amiről itt szó van.

Tizenöt évvel ezelőtt azzal fejeztem be a tanulmányt, hogy az ismertetett anyag minden bizonnyal hiányos, hiszen „szép számmal lehetnek még kiadványaink, amelyekhez eddig nem jutottam hozzá... Gyűjtő és rendszerező munkámat folytatom.”⁵

Most, tizenöt év elteltével elérkezettnek látom az időt arra, hogy közkinccsá tegyem a további gyűjtés eredményét. A jelen tanulmány címét kettős értelemben lehet érteni. Egyrészt – ami közvetlenül adódik – a ténylegesen „újabb” liturgikus kiadványokat veszi számba, vagyis azokat, amelyek az utóbbi tizenöt évben láttak napvilágot. Másrészt viszont – s a kronológia miatt ez kerül a bemutatásnál első helyre – az újabban előkerült, de a régebbi, a már eddig is áttekintett időből származó liturgikus könyveket és kiadványokat sorolja fel.

Ez a tanulmány is az előzőnek a beosztását kívánja követni, amikor az egyházmegye felállítása előtti, majd az ezt követő időszak kiadványait írja le.

1. Az egyházmegye felállítása előtt

Ebből az időből származik a *Melles Emil* által összeállított imádságos könyv, amelynek az eddig ismert öt kiadásából négy szerepelt a jegyzékben. Az első még – mivel címlap nélkül maradt fenn – csak kevésbé pontosítottan. Viszont azóta sikerült azonosítani, így most már biztosra vehető, hogy valóban ennek a könyvnek az első kiadásáról van szó.⁶ Most a negyedik kiadása is ismert lett 1901-ből.⁷ Így tehát teljessé vált a sorozat.

Ebben az időben a legelterjedtebb énekes könyv a *Dani-*

⁴ *Op. ult. cit.*, 169-181.

⁵ *Op. ult. cit.*, 166.

⁶ Vö. IVANCÓS, I., „Üdvözlégy, Istennek szeplőtelen Jegyese!” Az Akathisztosz himnusz, Nyíregyháza 1996, 21-22, 3. és 9. jegyzet.

⁷ Vö. *Függelék*, 3. sz.

Iovics János hajdúdorogi püspöki vikárius által kiadott „Görög-szertartásu általános egyházi énekkönyv” volt, amelynek eddig két kiadása (az első és a hatodik) szerepelt a gyűjteményben. Azóta újabb három kiadása került elő: a második kiadás 1893-ból,⁸ a harmadik kiadás 1897-ből,⁹ valamint a nyolcadik kiadás 1906-ból.¹⁰

Melles Emil „Jertek, imádjuk Krisztust!” imádságos könyve eddig két kiadásban volt ismeretes: az ötödikben és a nyolcadikban. Mostanra újabb két kiadása került elő: a második, 1903-ból¹¹ és a hetedik, 1916-ból.¹² Ez utóbbinak érdekessége, hogy immár nem Ungváron, hanem Budapesten és New Yorkban jelent meg. Igaz, ez már átnyúlik az egyházmegye felállítására utáni időre, viszont a sorozat kedvéért kell itt megemlíteni.

Szemán István gondoskodott egy sajátos imakönyv megjelentetéséről is: a „a gör. kath. női közönség számára”. Ennek címe: „Lelki vigasz”, és 1906-ban jelent meg.¹³

Kottás kiadás is jelent meg ebben az időben. A Szent Liturgia énekkari feldolgozásának teljes partitúrája *Boksay János* görög katolikus pap zeneszerzői tevékenységének eredményeként.¹⁴ Vegyeskari feldolgozásban, négy szólamban tartalmazza a Szent Liturgia teljes anyagát. A címlapon kézzel írottan szerepel az 1911-es évszám.

2. Az egyházmegye felállítására után

1/ Imádságos és énekes könyvek

Elsőként kell megemlíteni itt *Kritsfalusi György* liturgiafordításának nyomtatásban kiadott szövegét. Ezt Sztripszky Hiador közli a Szabó Jenő műveiből összeállított kötet függelékében. A könyv címe: *A görög-katolikus magyarság utolsó kalvária-út-*

8 Vö. *Függelék*, 1. sz.

9 Uo., 2. sz.

10 Uo., 6. sz.

11 Uo., 4. sz.

12 Uo., 10. sz.

13 Uo., 5. sz.

14 Uo., 7. sz.

ja 1896-1912, Budapesten, 1913-ban jelent meg. Így jelenleg ennek a fordításnak ez az általunk ismert egyetlen változata.¹⁵

Szomorú, de érdekes és értékes színfoltot jelent az a könyvecske, amely bizonyítja, hogy a görög katolikus egyház papjai is gondoltak a világháború idején a katonák lelki ellátására. Papp Gyula debreceni paróchus állított össze egy ilyen kis imakönyvet „Nagy az imádság hatalma!” címmel, amely alkalmi imádságokat tartalmaz a harctéri katonák számára. 1914-ben kapott egyházi jóváhagyást a kiadás.¹⁶

Más sajtósági imakönyv is jelent meg ebben az időben. Ilyen az ifjúság számára kiadott imakönyv, amelyet a *Magyar Görögkatolikusok Országos Szövetsége* jelentetett meg. Jelenleg csak a második kiadása ismerős, mégpedig 1925-ből.¹⁷

A papi zsolozsmáskönyv menologion-füzeteihez kapcsolódva adták ki 1934-ben azt a füzetet, amelynek címe és tartalma: „Krisztus királysága és a Bold. Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának gör. szert. kat. egyházi szolgálata”.¹⁸ Krisztus királyságának a görög egyház számára ismeretlen és idegen szövegei többé nem is jelentek meg a zsolozsmáskönyvvel kapcsolatban, a szeplőtelen fogantatás ünnepének szövegei viszont bekerültek a decemberi menologion-füzetbe.

Mivel a nagyobb terjedelmű és a szertartások énekeit tartalmazó könyvek már elterjedtek a hívek körében, ebben az időben inkább kisebb imádságos könyvek kiadására gondoltak a lelki élet felelősei. Elsősorban a szerzetesek voltak ezek a személyek, de természetesen nem csak kizárólagosan ők. Mindenesetre így jelent meg A. Sz. bazilita szerzetes atya imakönyve „Imádkozzál!” címmel, 1935-ben.¹⁹ A „Velünk az Isten” című imakönyv kiadására az adott alkalmat, hogy Budapesten tartották az Eukharisztikus világkongresszust 1938-ban, valamint Szent István király halálának ezeréves évfordulóját. Szintén a bazilita atyák fordítottak gondot ennek a könyvnek a megjelen-

15 Vö. *Függelék*, 8. sz.

16 Uo., 9. sz.

17 Uo., 11. sz.

18 Uo., 12. sz.

19 Uo., 13. sz.

tetésére.²⁰ A bazilita atyák missziós tevékenységet is folytattak: népmissziókat tartottak az ország határain belül, de azokon kívül is, sőt még Amerikában is. Egy „Missziós emléklap” is ismerős ezzel kapcsolatban, amit Miskolcon adtak ki 1938-ban.²¹ Szintén szerzeteseinkhez kötődik egy érdekes imakönyvecske megjelentetése. Magyar nyelven adták ki Amerikában a *bazilissza nővérek* „A mindenkor segítő Szűz Mária tiszteletére”. 1971-ben jelent meg.²²

Dr. Kiss Andor egyházmegyes pap, hittanár is adott ki egy kis imakönyvet, amely a Szent Liturgiát nem csak képekkel illusztrálja, hanem sok magyarázattal is ellátja a szövegét. Így valóban hasznos eszköz ahhoz, amit a könyv bevezetőjeként fogalmaz meg, hogy a Szent Liturgián nem imádkozni kell, hanem azt kell imádkozni a híveknek egymással és a pappal együtt. Ez az imakönyv Budapesten jelent meg 1935-ben.²³

Az „Emeljük föl szívünket!” imakönyvet – amely máig használatban van a magyar görög katolikus hívek körében – az igényeknek és szükségletnek megfelelően többször is megjelentették. Az eddigi jegyzékben négy kiadás szerepelt belőlük. Mivel azonban a különböző kiadások nem jelzik azt, hogy hányadik kiadásról van szó, nem egyszerű az azonosításuk. Az évszám alapján azonban pontosan el lehet ezt végezni. Így az eddig számbevettekhez még három kiadás járul: az 1978-as,²⁴ az 1988-as,²⁵ valamint az 1992-es.²⁶ Ez utóbbi átdolgozott kiadás. A szerkesztő bizottság igyekezett a görög katolikus sajátosságokat érvényre juttatni benne, s a nyugati hatásra az eddigi kiadásokba bekerült részeket kiiktatni. Ez két formátumban is megjelent, de csupán méretbeli különbség van a kettő között, így valójában nem lehet különböző kiadásoknak számítani őket.

A „Dicsérjétek az Úr nevét!” papi zsolozsmáskönyvnek is

20 Vö. Függelék, 16. sz.

21 Uo., 15. sz.

22 Uo., 18. sz.

23 Uo., 14. sz.

24 Uo., 19. sz.

25 Uo., 21. sz.

26 Uo., 34. sz.

két újabb kiadása látott napvilágot az utóbbi időben. Nagy igény volt erre is, mivel a régebbiek már teljesen elhasználódtak, s csak legfeljebb örökölni lehetett egyik papnak a másiktól. 1984-ben a *Katolikus Főiskolai Jegyzetek* kiadásában jelent meg,²⁷ majd 1993-ban *Görög Katolikus Hittudományi Főiskolánk* kiadásában.²⁸

A „Dicsérjétek az Urat!” című énekeskönyv is a szükségletnek megfelelően jelent meg újabb kiadásban 1994-ben.²⁹ Ez viszont teljesen változatlan kiadás az előzőekhez viszonyítva. *Főiskolánk* jelentette meg ezt is.

Az öröndetesen reneszánszát érő Akathisztosz két önálló kiadásban is napvilágot látott füzet-formában az utóbbi időben, egymástól függetlenül. Mindkettő azért készült, hogy elősegítse a szertartás közös végzését. Az egyik kiadás 1989-ből való,³⁰ a másik pedig – amelyik díszesebb formában jelent meg, mert minden egyes versszaknak a képi megjelenítését is tartalmazza – 1996-ból.³¹

Már régóta szükség volt arra, hogy újra megjelenjen a „Máriapócsi zárándokok énekeskönyve”, mert a régebbi kiadások teljesen elfogytak. 1991-ben történt meg a hiány pótlása.³²

A gyermekek számára két kis imakönyv jelent meg az utóbbi időben. Az egyik alapján véve római katolikus imakönyv, de tartalmazza a görög katolikus Szent Liturgia szövegét is. Alcímében jelzi is, hogy római és görög katolikus vallású gyermekek részére készült. A címe: „Első imakönyvem”. 1992-ben jelent meg.³³ A másik kis imakönyv kifejezetten görög katolikus gyermekeknek készült. A Szent Liturgia állandó részei mellett a reggeli és az alkonyati istentisztelet állandó részeit is tartalmazza, valamint a legszükségesebb imádságokat, énekeket és a szentgyónást. Debrecenben jelent meg, 1993-ban.³⁴

27 Vö. *Függelék*, 20. sz.

28 Uo., 32. sz.

29 Uo., 36. sz.

30 Uo., 24. sz.

31 Uo., 37. sz.

32 Uo., 25. sz.

33 Uo., 29. sz.

34 Uo., 31. sz.

Hosszú időn keresztül jelent meg a Szent Liturgia szövege kis füzet formájában, az ózdi kiadás változatlan utánnyomása-ként, majd újabb és újabb kiadásokban, amelyek azonban nyomdailag nem azonosíthatóak. Végül 1993-ban jelentették meg *Főiskolánk* kiadásában.³⁵

2/ A szentírási olvasmányokra vonatkozó kiadványok

1961-ben látott napvilágot az a fontos és hasznos füzet, amely a naponta végzett szentírási olvasmányok jegyzékét tartalmazza. „Függelék”-ként jelent meg az „Egyházi Szertartási Utasításhoz”, 1961-ben.³⁶ A Békés-Dalos fordításban meglévő fejezet- és versbeosztáshoz igazodik ez a kiadvány.

Újabb megjelenése ennek éppen a Békés-Dalos Újszövetség-fordítás legújabb kiadásában található, ahol a függelékben a római katolikus olvasmányjegyzék mellett közli a görög katolikus beosztást is. Ez még bővebb is az előzőnél, mert a nagyobb olvasmányok, valamint az ószövetségi olvasmányok jegyzékét is tartalmazza. A tizennegyedik kiadásról van szó, amely 1994-ben jelent meg.³⁷

3/ Alkalmi kiadványok

Az 1988-as esztendő gyászos eseménye volt Timkó Imre megyéspüspök úr halála. A püspöktemetés Máriapócsra történt, a fényeshéten. A temetési szertartás teljes szövegét külön füzetben adták ki.³⁸

A magyar görög katolikusság életének kiemelkedő eseménye volt az, hogy II. János Pál pápa 1991-ben nem csak elzarándokolt Máriapócsra, hanem Szent Liturgiát is végzett ott. A nagy eseményre való felkészülés elősegítésére adta ki az *egyházmegye* azt a kottás füzetet, amely a Szent Liturgiát tartalmazza. Évszám nélkül jelent meg ez a füzet, de tudható, hogy

35 Vö. *Függelék*, 33. sz.

36 Uo., 17. sz.

37 Uo., 35. sz.

38 Uo., 22. sz.

1991-ben.³⁹ A pápalátogatás programjának egységes kiadásában látott napvilágot az a könyv, amelynek segítségével a hívek részt vehettek a Szent Liturgián. Főcíme is éppen ezért a pápalátogatás jelszava: „Életünk Krisztus!” Alcímében viszont jelzi, hogy a máriapócsi zárándoklathoz való szertartási könyv.⁴⁰ A pápával és püspökökkel együtt a Szent Liturgiát végző papság számára külön füzetet készített az egyházmegye, viszont csak fénymásolt sokszorosításban, ezért itt nem lehet számításba venni. *Vatikáni* kiadásban, díszes formában jelent meg a pápalátogatás összes szertartásának kétnyelvű változata, melyből a szentatya és közvetlen környezete végezte a Szent Liturgiát.⁴¹

1996-ban nagyszabású ünneppsorozatot tartottak az ungvári unió 350 éves, a máriapócsi kegykép első könnyezésének 300 éves és a pápalátogatás 5 éves évfordulójára. A máriapócsi központi ünnepségre a Szent Liturgia szövegét füzetben jelentették meg.⁴² Ez a kiadvány az öt évvel ezelőtti pápalátogatásra felkészítő füzet némi változtatásokkal történt újranyomása. Az ungvári unióra 1996 októberében a vatikáni Szent Péter bazilikában, a szentatya jelenlétében végzett Szent Liturgiával emlékeztek az unióból származó görög katolikus egyházmegyéek püspökei, a hívek nagy számának jelenlétében. Erre az eseményre a *Vatikán* adott ki hivatalos liturgia-szöveget.⁴³

4/ Egyéb kiadványok

A *rakacai egyházközség* adta ki a „Szentségimádás” című kis füzetet,⁴⁴ amellyel bizonyára az ott lévő liturgikus gyakorlatot akarták elősegíteni, vagyis azt, hogy ezt a nem sajátosan görög katolikus szertartást a hívekkel együtt végezhessek. Ez a füzet szövegéből egyértelműen kiderül, hiszen olyan válogatást tartalmaz az imádságokból, melyeket a latin szertartásból vettek át.

39 Vö. *Függelék*, 26. sz.

40 Uo., 27. sz.

41 Uo., 28. sz.

42 Uo., 38. sz.

43 Uo., 39. sz.

44 Uo., 23. sz.

A Jubileumi Emlékkönyvben szereplő tanulmány, valamint az ottani függelékben szereplő lista számba veszi azokat a liturgikus kiadványokat is, amelyek nem csak az ország határain belül jelentek meg. A jelen írás is említette az amerikai nővérek Istenszülőt köszöntő füzetét. Ungváron is jelent meg egy magyar nyelvű görög katolikus imakönyv az utóbbi időben *Szabó György* gondozásában, 1992-ben melynek címe: „Hitéletünk őre”.⁴⁵ Az 1958-as torontói kiadás alapján készült.

„Nemzedérről nemzedékre” címmel jelent meg 1996-ban egy kottás népi énekes könyv, amelyet *dr. Soltész Mihályné* állított össze *dr. Obbágy Lászlóné* közreműködésével.⁴⁶ Ez a könyv máriapócsi zárándokénekek mellett karácsonyi és más ünnepi énekeket tartalmaz.

Egy hasonló kis könyvecskének csupán néhány oldala maradt fenn *Mitrócsák Miklóstól*, melynek címe: „Máriapócsi énekeskönyv”.⁴⁷

Töredékes formában van meg a magyar görög katolikus-ságban hosszú ideig használatos a *Boksay-féle „Irmológion”*. A cím⁴⁸ hiányzik, ezért pontos leírása jelenleg nem lehetséges.

Összegzés

Ez az írás 42 olyan liturgikus kiadvány számbevételét igyekezett elvégezni és a függelékben felsorolni, amelyekkel az utóbbi tizenöt év gyűjtését lehet bemutatni. Ezzel 156-ra emelkedett azoknak a kiadványoknak a száma, amelyek a görög katolikus egyház magyar nyelvű liturgikus életét tanúsítják. Ezek egy része ennek az időszaknak a termékei. De kerültek elő olyan kiadványok is, amelyek eddig teljesen ismeretlenek voltak, és olyanok is, amelyek egy-egy imádságos vagy énekes könyvnek eddig hiányzó kiadásait jelentik. Mindez bátorítást nyújt a további kutatásra. Hiszen létezhetnek még mindig ismer-

45 Vö. *Függelék*, 30. sz.

46 Uo., 40. sz.

47 Uo., 41. sz.

48 Uo., 42. sz.

retlen kiadványok is, de a hiányzó kiadásokat is jó lenne előkeríteni és általuk teljessé tenni a gyűjteményt. Zárszóként tehát ismét azt írhatom, mint 1987-ben: Gyűjtő és rendszerező munkámat folytatni kívánom.

FÜGGELÉK

– A szerző gyűjteményének további bibliográfiája –

1. GÖRÖGSZERTARTÁSÚ ÁLTALÁNOS EGYHÁZI ÉNEKKÖNYV a hozzávaló imákkal. A görög-katolikus hivel lelki hasznára. Fordította DANILOVICS JÁNOS hajdu-dorogi püspöki vikárius. Második kiadás. Budapest, Rózsa K. és neje kiadása. 1893. Budapest, 1893. Rózsa K. és neje könyvnyomd. 18x11 cm 556 + 2 sztl. I.
2. GÖRÖGSZERTARTÁSÚ ÁLTALÁNOS EGYHÁZI ÉNEKKÖNYV a hozzávaló imákkal. A görög-katolikus hivel lelki hasznára. Fordította DANILOVICS JÁNOS hajdu-dorogi püspöki vikárius. Harmadik kiadás. Budapest, Rózsa K. és neje kiadása. 1897. Budapest, 1897. Rózsa K. és neje könyvnyomd. 18x11 cm 556 + 2 sztl. I.
3. A DICSÉRET ÁLDOZATA. Görög szertartású katolikus vagyis: óhitű imakönyv. Fordította és összeállította: MELLES EMIL. Negyedik kiadás. Budapest–Ungvár, Lévai Mór kiadóhivatala. Méltóságos és főtisztelendő néhai Pásztélyi K. János volt munkácskegyházmegyei megyés püspök, Pápai Trónálló, Ő Szentsége Házi Főpapja, Római Gróf, a Jeruzsálemi Szent-Sirrend Nagykeresztése, Sz. Péter és Pál Apostolokról nevezett Tapolczai Apát, stb. stb. 1890. évi június 19-én kelt 3070. számú intézményével megadott áldása és jóváhagyásával. Nyomatott Lévai Mór könyvnyomdájában Ungvárt, 1901. 18x12 cm 483 + 5 sztl. I.
4. JERTEK, IMÁDJUK KRISZTUST! Görög szertartású katolikus vagyis ó-hitű ima- és énekeskönyv. Fordította és összeállította: MELLES EMIL. A munkácskegyházmegyei hatóság jóváhagyá-

- sával. II. kiadás. Ungvárott, Lévai Mór könyvkiadóhivatala. 1903. Nagyméltóságu és főtisztelendő Firczák Gyula munkács-egyház-megyei megyés püspök, v. b. t. tanácsos, római gróf, pápai trónálló, és házi főpap, a Lipótrend tulajdonosa, Sz. Péter és Pál apostolokról nevezett Tapolcai Apát. Áldása és jóváhagyásával. 12x8 cm 320 l. (A vége hiányzik.)
5. LELKI VIGASZ. Imakönyv a gör. kath. női közönség számára. Összeállította: SZEMÁN ISTVÁN munkács egyhm. áldozópap. Unio Könyvnyomda Részv. Társaság Ungvár. 1906. 8887/61905. szám. „LELKI VIGASZ” – imakönyv gör. kath. női közönség számára – című imakönyvet egyházatóságilag jóváhagyom. Ungvárott, 1905. december 31-én. Gyula püspök. 13x9,5 cm 372 l.
6. GÖRÖGSZERTARTÁSÚ ÁLTALÁNOS EGYHÁZI ÉNEKKÖNYV a hozzávaló imákkal. A görög-katolikus hívek lelki hasznára. Fordította: Danilovics János hajdu-dorogi püspöki vikárius. Nyolczadik kiadás. Budapest, Rózsa K. és neje kiadása. 1906. 18x11 cm 556 + 4 sztl. l.
7. „ARANYSZÁJU SZENT JÁNOS” SZENT ÉS ISTENI LITURGIÁJA. Teljes szentmise partitúra. Vegyeskarra szerzé: BOKSAY JÁNOS gör. kath. áldozópap. Rózsavölgyi és Társa cs. és kir. udvari zeneműkereskedése Budapest és Lipcse. London: Breitkopf és Hártelnél Röder C. G. Lipcse - Budapest (1911). Ára K. 3.- netto. Nagyságos Dr. Bárczy István urnak Budapest székesfőváros polgármesterének A szerző. 17x26,5 cm 38 l.
8. A GÖRÖG-KATHOLIKUS MAGYARSÁG UTOLSÓ KALVÁRIA-ÚTJA 1896-1912. Írta SZABÓ JENŐ főrendiházi tag. Szerző dolgozatiából és beszédeiből egybeállította, bevezetővel és jegyzetekkel kíséri dr. Sztripszky Híador, Budapest 1913. 25x17 cm 514 + 4 sztl. l.
9. NAGY AZ IMÁDSÁG HATALMA! Alkalmi imák harctéren levő keresztény kath. katonák részére. Összeállította PAPP GYULA debreczeni gör. kath. plebános. Kapható kizárólag Hoffmann és Kronovitz könyvkiadóhivatalában Debreczenben, Piacz-utca 49. sz.

A hajdudorogi püspöktől 3222/1914. szám.
14x11 cm 16 l.

10. JERTEK, IMÁDJUK KRISZTUST! Görög katolikus ima- és énekeskönyv. Fordította és összeállította: MELLESE EMIL. Egyházhatósági jóváhagyással. VII. kiadás. Budapest és Newyork. Steinbrener ker. János katolikus könyvkereskedése. Nyomatja és kiadja Steinbrener ker. János Winterbergben.
A hajdudorogi egyházmegyei főhatóság 1916. évi márc. 31-én kelt 1360. számú intézkedése és jóváhagyásával.
12x8 cm 334 l. (A vége hiányzik.)

11. IMAKÖNYV a gör. kath. ifjúság számára. Második kiadás.
Kiadja: A MAGOSZ Sajtóvállalat R. T. Nyiregyháza. Nyomatott Jóba Elek könyvnyomdájában Nyiregyházán 1033-1925.
Méltóságos és főtisztelendő Miklósy István hajdudorogi püspök ur 785-1925. számú jóváhagyásával s főpásztori áldásával.
13,5x9 cm 176 l.

12. KRISZTUS KIRÁLYSÁGA és a Bold. Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának gör. szert. kat. egyházi szolgálata. A Miskolci Apostoli Adminisztratura 700-1934. számú jóváhagyásával. A Dicsérjétek az Úr nevét című zsolozsmás könyv külön lenyomata. Ludvig István könyvnyomdája Miskolc.
15,5x10 cm 37 l.

13. IMÁDKOZZÁL. Görög katolikus imakönyv. Öszeállította: A. Sz. Szt. Bazilrendi áldozópap. Szent Bazilrendiek könyvnyomdája Uzhorod 1935.
313/35. szám. „IMÁDKOZZÁL” című imakönyv kinyomtatását engedélyezem. Uzhorod, 1935. június hó 4-én. P. Pulyk OSBM. Tartományfőnök. Kinyomtatása engedélyezve 4872/35. szám alatt. Dr. Hadzsega Bazil püspöki vicarius.
11x8 cm 317 + 3 sztl. l.

14. LEGSZENTEBB IMAKÖNYV. Aranyszájú Szent János egyházatya szent és isteni liturgiája. A görög szertartású egyház miséi: 14 képpel, részletes magyarázatokkal, alkalmi imákkal és énekekkel. Szerkesztette DR. KISS ANDOR hajdudorogi e. m. áldozópap, szföv. hittanár. Petrasovszky E. festőművész rajzaival. Negyedik változatlan kiadás. Budapest Stephaneum Nyomda R. T.

- Nagyméltóságú és főtisztelendő Miklósy István hajdúdorogi megyéspüspök úr 1204/1935. számú jóváhagyásával. A tanulóifjúság használatára elrendelve. A képek bárminő felhasználására minden jogot fenntart a szerző. A kiadásért felel: Dr. Kiss Andor. A Stephaneum nyomdáért felel: ifj. Kohl Ferenc.
12x8 cm 220 l. (A vége hiányos.)
15. MISSZIÓS EMLÉKLAP.
A hajdúdorogi e. m. főhatóság 72/1938. számú jóváhagyásával. Ludvig István Miskolc.
15,5x12 cm 4 sztl. I.
16. VELÜNK AZ ISTEN. Görög szertartásu katolikus imakönyv a legméltóságosabb Oltáriszentség tiszteletére. A Hajdúdorogi e. m. Főhatóság jóváhagyásával. Az Eucharisztikus és a Szent István Szentév emlékéül kiadta: Nagy Szent Bazil Rendjének máriapócsi zárdája. Máriapócs, 1938.
A hajdúdorogi püspöki főhatóság 644-1938. sz. jóváhagyásával. Kapisztrán-Nyomda, Vác.
13,5x9 cm 248 l.
17. FUGGELÉK Görögkatolikus Egyházi Szertartási Utasításhoz: Apostoli és evangéliumi szakaszok (A Békés-Dalos: Újszövetségi Szentírás fejezet- és versbeosztása szerint.)
Felelős kiadó: Dr. Rojkovich István püspöki helynök. Szabolcs-Szatmár Ny. V., Nyíregyháza – 720. – 1961.
14x10 cm 39 l.
18. A MINDENKOR SEGÍTŐ SZÜZ ANYA TISZTELETÉRE. Nihil Obstat: Very Rev. John Bobak, S. T. D. censor. Imprimatur: Most Reverend Stephen J. Kocisko, D. D. Metropolitan Archbishop of Munhall, Pa. May, 1971.
Compiled from Approved Sources and arranged by Sisters of St. Basil the Great Mount St. Macrina Unintown, Pa.
14x9 cm 26 l.
19. EMELJÜK FÖL SZÍVÜNKET! Görögkatolikus imakönyv. Kiadja a Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 1978.
Szerkesztette a Hajdúdorogi Egyházmegyei Főhatóság által kijelölt bizottság. A Hajdúdorogi Egyházmegyei Főhatóság

1172/1967 számú jóváhagyásával. ISBN 963 360 082-0 Kiadásért felelős: dr. Fábián János alelnök. 78-1598 Pécsi Szikra Nyomda.
14x10 cm 384 l.

20. DICSÉRJÉTEK AZ ÚR NEVÉT! Görög katolikus ima- és énekeskönyv. Budapest, 1984.

A Hajdúdorogi Püspöktől 1971/1984. szám. A kiadást engedélyezem. Nyíregyháza, 1984. november 28. Dr. Timkó Imre Hajdúdorogi megyéspüspök miskolci apostoli kormányzó. Megjelent a Katolikus Hittudományi Főiskolai Jegyzetek kiadásában. A kiadásért felel: Dr. Keresztes Szilárd.
17x10,5 cm 1199 l. (A 10 menologion-kötet is).

21. EMELJÜK FÖL SZÍVÜNKET! Görögkatolikus imakönyv. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 1988.

Szerkesztette a Hajdúdorogi Egyházmegyei Főhatóság által kijelölt bizottság. A Hajdúdorogi Egyházmegyei Főhatóság 1172/1967 számú jóváhagyásával. ISBN 963 360 326 9 Kiadásért felelős: Dr. Ákos Géza igazgató. Egyetemi Nyomda.
14x10 cm 416 l.

22. DR. TIMKÓ IMRA MEGYÉSPÜSPÖK TEMETÉSE. Máriapócs 1988. április 8.

Készült a leveleki „Dózsa” Tsz. nyomdaüzemében 2000 példányban A/5 T.: 395.
20,5x14,5 cm 35 l.

23. SZENTSÉGIMÁDÁS

Kiadja a Görögkatolikus Egyházközség, Rakaca. F. k.: KISFALUSI JÁNOS. Tamporg, Pécs – 2909/88.
14,5x10 cm 42 l.

24. AKATHISZTOSZ HIMNUSZ a Legszentebb Istenszülő tiszteletére. 89. – BR. – 6331 – Ny. Ny.

19x14 cm 14 l.

25. MÁRIAPÖCSI ZARÁNDOKOK ÉNEKESKÖNYVE. A „Görögkatolikus Szemle” kiadása. Nyíregyháza, 1991.

Egyházi engedéllyel. 40/1991. szám. Nyíregyháza, 1991. jan. 7.

- Dr. Keresztes Szilárd püspök. Megjelent a „Görögkatolikus Szemle” gondozásában a „Görögkatolikus Szemle” kiadásában. A kiadásért felel: Dr. Bacsóka Pál.
16,5x12 47 l.
26. PÁPAI LITURGIA 1991. augusztus 18.
16,5x12 cm 20 sztl. l.
27. ÉLETÜNK KRISZTUSI II. János Pál pápa máriapócsi zárándoklata
1991. augusztus 18.
Szerkesztette a Magyar Katolikus Püspöki Kar Pápalátogatást Előkészítő Országos Irodája, gondozta a Yuki-Stúdió Budapest
ISBN 963 02 9121 5 Szedte és nyomta az Alföldi Nyomda.
Készült Debrecenben az 1991. évben.
18,5x10 cm 74 l.
28. VISITATIO PASTORALIS SUMMI PONTIFICIS IOANNIS PAULI P. II. IN HUNGARIA diebus 16-20 Augusti a.D. 1991.
Cura et studio Officii de Liturgicis Celebrationibus Summi Pontificis una cum Commissione Liturgica Conferentiae Episcopalis Hungariae. Typis polyglottis Vaticanis.
25x18 cm 210 l.
29. ELSŐ IMAKÖNYVEM. Rajzolta: MÉHES VIKTÓRIA.
ISBN 963 7905 170 Szerkesztette: Méhes Mária Viktória. Felelős kiadó: Kánya György. Kiadja a MÉDIA Kiadó. Nyomta az Alföldi Nyomda 1992-ben. Római és görög katolikus vallású gyermekek részére.
12x8 cm 92 + 28 sztl. l.
30. HITÉLETÜNK ŐRE. Görög katolikus imakönyv. Intermix Kiadó Ungvár-Budapest 1992.
Kárpátaljai Magyar Könyvek 3. A kötetet gondozta az 1958-as torontói kiadás alapján Szabó György görög katolikus lelkész. Készült Ungváron, a Patent Nyomda- és Kiadvállalatnál 1992-ben. ISBN 963 8129 04 2
18x12 cm 330 + 6 sztl. l.
31. „JERTEK, IMÁDJUK KRISZTUST”. Görög katolikus imakönyv gyermekeknek.
A Szent Miklós Alapítvány megbízásából készítette a Nyírségi

Nyomda Kft. Nyíregyháza 1993.–6676. Felelős vezető: a kft. ügyvezető igazgatója. ISBN 963 00 1605 2
12x8,5 cm 96 l.

32. DICSÉRJÉTEK AZ ÚR NEVÉT! Görög katolikus ima- és énekeskönyv. Nyíregyháza, 1993.

Egyházi engedéllyel: Nyíregyháza, 1993. október 1-én. Dr. Keresztes Szilárd Hajdúdorogi megyéspüspök miskolci apostoli kormányzó. Megjelent a Görögkatolikus Hittudományi Főiskola kiadásában. A kiadásért felel: Dr. Orosz László rektor.

17x10,5 cm 1199 l. (A 10 menologion-kötet is.)

33. GÖRÖG KATOLIKUS SZENT LITURGIA. Egyházi engedéllyel 1226/1993. szám. Nyíregyháza, 1993. augusztus 3. Dr. Keresztes Szilárd püspök.

Megjelent a Görögkatolikus Hittudományi Főiskola kiadásában 10000 példányban. A kiadásért felel: Dr. Fodor György.

14,5x 10,5 cm 16 l.

34. EMELJÜK FÖL SZÍVÜNKET! Görögkatolikus imakönyv. Nyíregyháza, 1992.

Egyházi engedéllyel 1724/1992. szám. Nyíregyháza, 1992. október 1. Dr. Keresztes Szilárd püspök. Megjelent a Görögkatolikus Hittudományi Főiskola kiadásában. A kiadásért felel: Dr. Fodor György. Szerkesztette a Hajdúdorogi Egyházmegyei Főhatóság által kijelölt bizottság Dr. Bacsóka Pál helynök vezetésével. ISBN 963 00 1579 X

14x10 cm 375 l.

35. ÚJSZÖVETSÉGI SZENTÍRÁS. Görög eredetiből fordította és magyarázta P. BÉKÉS GELLÉRT bencés és P. DALOS ÓATRIK oratoriánus. Tizennegyedik, átdolgozott kiadás. A római katolikus és a bizánci szertartású keleti egyházak liturgiáiban olvasott ó- és újszövetségi olvasmányok jegyzékével bővítve. Bencés Kiadó Pannonhalma, 1994.

ISBN 963-7819-215. A kiadásért felel: Dr. Várszegi Asztrik püspök, pannonhalmi főapát. Alföldi Nyomda Rt.

16x11 cm 669 + 5 sztl. l.

36. DICSÉRJÉTEK AZ URAT! Görögszertartású katolikus énekeskönyv. Vasár- és ünnepnapok szent szolgálatok és énekei. Meg-

jelent a Görögkatolikus Hittudományi Főiskola kiadásában, 1994.
A kiadásért felel: dr. Orosz László.

Szerkesztette a Hajdúdorogi Egyházmegyei Főhatóság által kijelölt bizottság. A hajdúdorogi püspöktől 1711/1994. szám. Jóváhagyom. Nyíregyháza, 1994. október 17. +Szilárd hajdúdorogi megyéspüspök, miskolci apostoli adminisztrátor. ISBN: 963 04 4805.

14x10 cm 958 l.

37. AKATHISZTOSZ HIMNUSZ a legszentebb Istenszülő Szűz Máriához.

Örökségünk kiadó Nyíregyháza, Bercsényi u. 13. ISBN 963 85 177-6-X Készült: START Nyírségi Nyomda Üzeme – 1996.

19,5x13,5 cm 16 l.

38. MÁRIAPÓCS 1996. augusztus 18.

SNyNy.

16,5x12 cm 24 l.

39. DIVINA LITURGIA in rito bizantino-slavo presieduta da Sua Santità Giovanni Paolo II con vescovi e presbiteri della chiesa greco-cattolica rutena in occasione del 350 anniversario dell'unione di Uzhorod. Basilica Vaticana, 27 ottobre 1996.

Tipografia Vaticana

17x12 cm 143 l.

40. NEMZEDÉKRŐL NEMZEDÉKRE. Görög katolikus kottás népi énekeskönyv 1996.

Összeállította: dr. Obbágy Lászlóné közreműködésével dr. Soltész Mihályné. Kiadta: a Móróc Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár. Készítette: 1500 pld.-ban az Örökségünk Kiadó 4400 Nyíregyháza, Bercsényi u. 13. ISBN 963 7281 41X

20x14,5 cm 114 + 4 l.

41. MÁRIAPÓCSI ÉNEKESKÖNYV. Összeállította: MITRÓCSÁK MIKLÓS. Vekovits-nyomda Nyíregyháza

14x8 cm 4 l. (töredék)

42. IRMOLÓGION

Ajánlva nagyméltóságu és Főtisztelendő Dr. Firczák Gyula munkácsi megyés püspök, pápai trónálló, Öszentsége házi főpapja,

római gróf, valóságos belső titk. tanácsos, a Lipót-rend középkeresztese, a budapesti M. Kir. Tudományegyetem tiszt. hittudora, Szent Péter és Szent Pál apostolokról nevezett tapolczai apát... stb. ur Ó excellentiájának a fiui hódolat jelélül.
31x23 cm 110 l. (A vége hiányzik.)

Obbágy László

„DOLEO, ERGO SUM”¹
SZENVEDÉS, SZEMBESÜLÉS, KATEKÉZIS

Elöljáróban

„A szenvedés problémája, vagyis az a kérdés, hogyan lehet szenvedéseinket, még ha azok csak fizikaiak is, a Teremtő jóságával és mindenhatóságával összeegyeztetni, mindig a világmindenség leginkább zavaró titka marad az emberi értelem és érzelem számára” (Teilhard de Chardin).

A szenvedés valóságát és botrányát ki-ki gyermekkorától megtapasztalja.

Tíz évesen súlyos betegséggel feküdtem kórházban. Kitorölhetetlen élmény marad számomra a gyermekként átélt szenvedés, a testi-lelki fájdalom; igaz, a szeretet is, amely betegségemben körülölelt.

A szemináriumban hosszú, súlyos szenvedés után közünk, társai között halt meg egy 26 éves fiatal pap barátunk. Közelről láttam a kínjait is, a hitét is; fájdalma nem kevesbedett attól, hogy az oltárra tette őket. Szemvedése és halála máig ható, hitet próbáló, magabiztos szép szavakat elnémító, szívet bénító és mégis értelmet mozgósító élmény volt számomra.

Azóta nemegyszer keresztem inkubátorban fekvő csecsemőt, álltam leukémiás gyermekek ágyánál (s el is temettem őket), látogattam balesetet szenvedett, súlyosan sérült kislányt. Hívtam éjszakai ügyeletet saját gyermekeimhez, jártam kórházat velük. Közelről látok fogyatékos gyermeket és olyat is, aki „csak” szorong és fél – vagyis ő is szenved.

A pap életének legnehezebb mozzanataként élem meg a betegek szolgálatát, mégis számtalan tisztító és fölemelő él-

1 „Fájok, tehát vagyok.” A cím költői megfogalmazása a tanulmány témájának, Illyés Gyula azonos című verse alapján. ILLYÉS, Gy., „Doleo, ergo sum”, in *Teremteni; Összegyűjtött versek*, Budapest 1973.

ményt őrzök a gyengeségükben átadott erő bizonyítékeként.

Sorolhatnánk mindannyian. Gyermekkorunktól fogva napi tapasztalatunk a szenvedés és a szenvedő ember. És a kínzó kérdés: miért?

A pedagógiai és a kateketikai szakirodalom mintha tudomást sem akarna venni a szenvedéssel szembesülő gyerekekről. Korunk pszichológiai és pedagógiai szlogenjei közepette – eredményesség, érvényesülés, önmegvalósítás stb.² –, „a szenvedésmentes élnitudás művészetének” álcája idején³ sokak számára bizonyára számárságnak is tűnik egyáltalán szólni arról, hogy a szenvedés témájának helye lehet a nevelésben.⁴ A téma a katolikus hittankönyvekből is szinte teljesen hiányzik.⁵ Most mégis arra vállalkozunk, hogy az emberi szenvedés témáját járjuk körül – elsősorban a katekéta kamerájával.

2 A szocialista pedagógia azért nem vett tudomást a témáról, mert „a szocialista társadalomban a gyermek nem szenved”. Manapság pedig az említett fogalmak válnak szlogenekké, sőt bálványokká, a „pozitív gondolkodásra nevelés” meg valláspótléknak és üzletnek sem rossz. Ezek a fogalmak ugyanakkor helyesen értelmezve igen fontos tartalmakat hordoznak.

3 A „szenvedésmentes élnitudás művészetének” „szakirodalmát” nem óhajtom idézni. (Az első idézőjel azt jelzi, hogy nemegyszer ezzel és ehhez hasonló alcímmel ajánlják magukat ezek a könyvek; a második idézőjel iróniát jelöl.)

4 A legújabb gyermek-pszichológiáról szóló szakkönyvben pl. több mint 600 címszó között sem szerepel a „szenvedés” (PETZOLD, H. – RAMIN, G., *Gyermek-pszichológia*, Budapest 1996). – A folyton fogható eredményt elváró, csak a produktumra figyelő, önmegváltást harsogó korunkban nemcsak a nevelésből hiányzik a szenvedés témája. Miután a szenvedő ember nem tud kézzelfogható eredményt felmutatni, nem „produkál”, ezért nincs értéke (legfőlőbb a gyógyszeripar „értékeli”, mint fogyasztót). A szenvedő ember tehát korunk funkcionális szemléletében értéktelenné válik; ezért legfőlőbb annyiban téma, hogyan gyógyítható avagy szenvedése hogyan rövidíthető (vö. euthanázia problémaköre).

5 Néhány apró utalástól eltekintve ez a megállapítás szinte valamennyi általános iskolásoknak szánt könyvre érvényes. A nagyobbaknak írt hittankönyvekben elő-előbukkan a téma. (Pl. TOMKA, F., *Nagykorúság Krisztusban*, Budapest 1985, 137-140. *Cselekvő hit. Szakiskolások hittankönyve*, Budapest 1992, 73-77. 167. 179.). Nagyszerű példaként említhető viszont egy kiváló misekatekézis-gyűjtemény, amely a nagyböjti homíliákban Jézus szenvedéséhez kapcsolva szól az emberi szenvedésről, köztük a gyermekek szenvedéseiről is. (HAJNAL, R. – HAJNAL GY., *Engedjétek hozzám jönni*, Bács 1984, 156-180.)

1. A szenvedés és a gyermek

A szenvedés nem a felnőttek privilégiuma. Abban a tévhitben is hiába ringatjuk magunkat, hogy „a gyermekeink már nem fognak annyit szenvedni, mint mi”. Megtehetünk minden tőlünk telhetőt életkörülményeik jobbításáért – a szenvedést azonban soha nem tudjuk kizárni gyermekeink életéből.

1. A szenvedő gyermek

a/ A gyermekek testi szenvedése elkerülhetetlen.

Az édesanyák tudják, a csecsemő sírása mikor beszélgetés, mikor panasz, s mikor a szenvedés, a fájdalom jele. Már a két éves gyermek is ismeri a szót: „fáj”. Az óvodába szoktatás többnyire sok gyermekbetegséget hoz magával. De beszélhetünk egyszerűen a védőoltással járó fájdalomról vagy a fogfájástól dagadt arcú gyermekekről, súlyosabb – de egyáltalán nem ritka – esetekben a krupos fulladókról, a fájdalmas kivizsgálásokon vagy operáción átesettekről, a gyengénlátókról vagy azokról, akik az orvos sokatmondó megjegyzéséből megsejtik, hogy soha többé nem lesznek egészségesek. A makkegészséges, kiváló sportolónak tornaórán kifecamodik a bokája, az osztály legügyesebb kislánya megcsúszik a jégen és eltöri a karját. – Már gyermekkorban sincs élet testi fájdalom nélkül.⁶

b/ A gyermekek lelki szenvedései kevésbé látványosak

Nincs lázmérő, amely a gyermek magányosságát kimutatná. Kicsik is, de főként serdülők szenvednek sokat az elhagyatottságtól, családban, iskolai közösségben egyaránt.

Maguk a gyerekek is igen találékonyak tudnak lenni egymás bántásában. Aki kisebb, gyengébb a többiekénél, aki újonnan kerül egy iskolába, aki ügyetlen, rossz sportoló, akinek testi fejlődése elmarad az átlagtól vagy megelőzi azt, aki szemü-

⁶ És akkor még szót sem ejtettünk arról, hogy a szakemberek szerint csak Magyarországon évente mintegy 15.000, világszerte több millió gyermek szenved el bántást, verést, zaklatást a felnőttektől.

veges, beszédhibás vagy eláll a füle, aki szegényebb vagy gazdagabb, mint a többiek, aki fogszabályozót vagy hallókészüléket visel, aki egy kicsit is „elvarázsoltabb”, mint a többi, az a gúnyolódások állandó céltáblája. Hány kicsúfolt, kigúnyolt gyermek keres enyhülést anyja ölén!

Nemegyszer hallunk elkeseredett kifakadást azoktól a gyermekektől, akik úgy gondolják, nekik semmi sem sikerül. A tanulásban, a sportban, a családban, a barátságban, mindenben kudarcot vallanak és szenvednek ettől. Elcsüggeszti őket az iskolai eredménytelenség, a pályaválasztási sikertelenség, a megvalósul(hat)atlan álmok.

Szenved a gyermek az elmúlás fájdalmától is. Megfogalmazni talán még a maga számára is alig tudja, de sajnálja, ha valami jó elmúlt s nem tér vissza, és „kicsiben” megéli az elvesztés fájdalmát.⁷ – A lelki szenvedések is igen sok keserűséget okoznak a gyermekek életében.

2. A szenvedéssel szembesülő gyermek

A gyermekek nagy része korán szembesül mások szenvedésével is. Családja, hozzátartozói körében is többnyire akadnak betegek (pl. nagyszülők). Korán tudatosul benne, hogy a betegség az élethez tartozik; az orvos fontos alakja a hétköznapiaknak. Megtanulja az emberi test felépítését – és egyúttal törékenységet. Lát hajléktalanokat, nyomorgókat, télvíz idején fázókat – akár a kapuja előtt. Tévét néz és érzékel ezer szenvedést: baleset miatt megrokkantakat, természeti katasztrófa miatt nincsteleneket, háború miatt menekülőket, világméretű kizsákmányolás miatt éhezőket. Sem a reklámok és klipek világa, sem a nagyvonalú, a szenvedésről tudomást venni nem akaró szülői magatartás nem képes elterelni a figyelmet a valóságról.

Badarság lenne elhallgatnunk a nyilvánvaló tényt: a szenvedés gyermekkortól kezdve jelen van az életünkben: szenved-

⁷ A gyermek sikertelenségből, csalódottságból eredő lelki szenvedésének nagyszerű példája Szabó Lőrinc *Tűcsőkenéjének* részlete. Az elmúlás fájdalma pedig I. Sjöstrand kis versében érhető tetten. (Mindkettő megtalálható a függelékben.)

dünk és az élet minden területén szenvedéssel szembesülünk.⁸

2. A szenvedés és a keresztyén ember

Mind a lelkeségi írásokban, mind a pasztorális gyakorlatban tapasztalhatjuk, milyen könnyű e témában az üres szóvirágok mezejére tévedni. Nem szeretnénk ebbe a hibába esni. A szenvedéssel azonban farkasszemet kell néznie minden embernek. Van-e valami többlete a keresztyén embernek ebben a szembesülésben?

1. A szenvedés botránya

a/ Egy idős, sokat szenvedett pap tanácsolta egyszer: „Aki szent akar lenni, addig legyen, amíg egészséges, mert utána már nem megy. A keresztből nem lehet hintaszéket ácsolni”. A testi szenvedés nagyon sokszor rendkívüli fizikai fájdalmat jelent, amelyet a szép, de üres szavak vígasza nem könnyít, hanem bagatellizál; ez pedig bűn a szenvedő emberrel szemben. Szenvadni igenis nagyon nehéz, s hogy szenvednünk kell, botrány, amelyre Jób lázadásával, szenvedélyes miértek sorával reagál az ember.⁹ Jób története többek között megérteti velünk: attól, hogy az Isten tenyerén élünk, akár mindenünket elveszíthetjük. Siker, gazdagság vagy egészség nem természetes velejárója ennek a tényrnek. A gondviselő Isten nem óv üvegburában; életünket relatív védtelenségben éljük.¹⁰

8 „Az ember itt a földön nem is annyira lépésről lépésre vándorol, mint inkább keresztről keresztre száll.” Pilinszky János nagyszerű írása a gyermekkor, a kamaszkor, a felnőttkor és az öregkor keresztejéről gondolkodik, s ebben a gyermekkor keresztye semmivel sem könnyebb vagy kisebb a későbbiekénél. PILINSZKY, J., „Keresztről keresztre”, in *Szög és olaj*, Budapest 1982, 433-435.

9 A közismert bibliai történetben a szenvedő Jób nem elégszik meg a szenvedésnek barátai által adott, egyszerűnek és logikusnak tűnő, de Istenhez nem méltó s embernek nem elegendő megokolásával, hanem kínjai közepette perel az Istennel, szenvedélyesen kutatva a szenvedés titkát.

10 Ennek a tapasztalatnak nagyszerű költői megfogalmazása: SZÉKELY, M., „Jób”, in *«Aki az Írást ismeri, Isten szívét ismeri»* (Obbágy, L., szerk.), Nyíregyháza 1996, 161.

b/ A fizikai szenvedésen túl a szenvedés botrányához tartozik az emberi lét kettőssége, beteljesülhetetlensége és törékenysége is. Az emberi tapasztalat két irányban polarizált: „az emberi képességek és tevékenységek egyrészt az ismeret, a szabadság, az anyagtól elvonatkoztatni tudó értelem, az egyetemes érvényt kereső erkölcsi értéktudat köré csoportosulnak, másrészt az anyagi és biológiai lét színvonalán az érzékelés, a testi életműködés és a fizikai lét szükségleteire vonatkoznak”.¹¹ A bűn következményeként az ember természetének kiválósága, amely arra hivatott, hogy a lélek és az anyag összetevőit önmagában összhangba hozza és így a két létmód között mintegy hidat verjen, fonákjára fordul: az ember így „önmagában nem a teremtés koronáját, hanem a teremtés botrányát tapasztalja meg. Nem a test és a lélek egymást boldogító harmóniáját éli meg, nem azt a létformát, amelyen keresztül az egész anyagi világ Istenhez emelkedik, hanem egy megoldhatatlan kettősséget, egy halandó halhatatlanságot, egy boldogtalanságra ítélt boldogságkeresést, a végtelennek immár véges korlátok közé szorult vágyát.”¹² Ez a kettősség egyszerűbben szólva azt jelenti, hogy földhözragadtak vagyunk, mégis szárnyalunk, hogy sárosan bár, de ég felé törünk, hogy az ember soha nem elég önmagának, vágyai mindig túlmutatnak rajta s hogy éppen ezért minden boldogság viszonylagos a földön.

c/ A szenvedésnek ez a tapasztalata a szeretetben a legfájdóbb. Egyrészt, mert boldog perceinket – és ezt leginkább a szerelemben éljük meg – itt is iszonyúan átjárja a mulandóság, a tűnékenység, a boldogtalanság.¹³ Másrészt, mert a szeretet és a szenvedés nem csupán egymáshoz közelálló fogalmak, hanem folyton átjárják egymást. Azért is, mert gyakran ügyetlenül szeretünk,¹⁴ meg azért is, mert aki szeret, a szeretet sebeit tapasztalja meg először (hálátlanság, viszonzatlanság, félreér-

11 FARKASFALVY, D., *A lelki élet teológiája*, (Teológiai Kiskönyvtár IV/8), Róma 1980, 52.

12 *Op. ult. cit.* 45.

13 „Szeretsz, szeretlek. Mily reménytelen.” NEMES NAGY, Á., „A szomj”, in *Között, Összegyűjtött versek*, Budapest 1981, 35.

14 Praktikus segítségként ld. a függelék Mackós szeretet című történetét.

tés, kihasználás stb.), és e sebek nemegyszer oly fájók, hogy sokan vissza is fordulnak miatta erről az útról. Pedig a tapasztalat azt mutatja, hogy a szeretet szenvedésein keresztül vezet az út a szeretet örömeihez, amint a búzamag elhalása ahhoz, hogy megsokszorozódjék.¹⁵

2. Vélekedések a szenvedésről

a/ Jób barátai úgy gondolták, Jób csakis azért szenvedhet, mert vétkezett, és bűnei miatt sújtja Isten a betegséggel.¹⁶ Keresztény berkekben sem ritka ez a vélekedés: a szenvedés Isten büntetése.

Bűn és szenvedés összefüggése nyilvánvaló, hiszen Isten eredeti teremtettsége nem foglalta magában sem az erkölcsi, sem a fizikai rosszat. A szenvedés valóban a bűnbeesés következménye, de nem Isten bosszúálló büntetése. Már Jób könyve elutasítja a három látogató szavaiban megnyilvánuló primitív és antropomorf istenképet, amely szerint Isten „köteles” úgy viselkedni, ahogyan mi gondolkodunk róla; eszerint egészség és gazdagság Isten áldása, az istenfélő embernek járó jutalom, szegénység és szenvedés pedig Isten büntetése, a bűnösnek járó csapás volna. Isten ebben a szemléletben egy uralomra vágyó, mohó zsarnok. Jób éppen ezzel a gondolkodással száll szembe, és lázadása éppen az Úr igazi arcának keresése; s Isten őt igazolja.¹⁷

b/Sokan vélekednek úgy, hogy a szenvedés Isten pedagógiájához tartozik; a szenvedéssel nevel az Isten.

15 Vö. BELON, G., „A szeretet szenvedései”, in *Bibliai elmélődések*, Budapest 1987, 495-510.

16 Vö. Jób 4,1 kk; 8,1 kk; 11,1 kk; 15,1 kk; 18,1 kk; 20,1 kk; 22,1 kk; 25,1 kk; 27,13kk.

17 „Az, hogy a 42,7-ben Isten Jóbnak ad igazat barátaival szemben, azt jelenti, hogy egy erkölcstelenné vált 'teológiával' szemben, amely Istent körülhatárolt konstrukciókba kényszeríti, az Istennel való kapcsolatot célzó panaszkodás, amely nem simítja el a hit és a realitás közötti ellentétet, tartalmazza a helyes, mert autentikus mondanivalót Istenről.” SZATHMÁRY, S., „Szenvedés az Ószövetségben – A prófétáknál és az Ószövetség kegyeseinél”, in *Theológiai Szemle* XXXIV/1 (1992) 13-18.

Bizonyos értelemben tiszteletre méltó gondolkodás ez. Többnyire olyanok vélekedése, akik maguk is súlyosabb betegségen vagy lelki megpróbáltatáson mentek keresztül, és szenvedésüket „tisztító kemenceként” élték meg;¹⁸ a szenvedés le-
törte nagyravágyásukat, alázatosabbá, lényeglátóbbá tette őket, közelebb kerültek általa Istenhez.

Ha nagy költőinkre figyelünk, sokuk életében és költészetében fölfedezhetjük ezt a mindnyájunkat segítő tapasztalatot. Babits Mihály, „mint rossz gégéből telik”, Jónásként imádkozik,¹⁹ a gégemetszés előtti szorongásában pedig Szent Balázshoz esedezik.²⁰ Tóth Árpád hangja élete végére nyugszik meg; amikor a szenvedést „Isten áldott oltó-késének” nevezi, már Istenben megtisztult, derűs, végső megoldást talált lélekről tesz tanúságot.²¹ Ady Endre „az Úr beteg, rossz gyermekeként”²² az „Éli, Éli, lamma szabaktáni” lázadó, de krisztusi könyörgésével néz szembe a halálos kórral.²³ A légerek poklát szenvedő Radnóti Miklós szerint az embert (aki „didergő földi testben kuporgó égi lélek”²⁴) „égre emeli a bánat”.²⁵ Zelk Zoltán leta-

18 Vö. Zsolt 66,10

19 BABITS, M., „Jónás imája”, in *Innen és túl; Versek az Isten-kereső emberről* (Lukács, L., szerk.), Budapest 1984, 218.

20 BABITS, M., „Balázsolás”, in *op. ult. cit.*, 404. – Babits halálára írt versében szintén a költő szenvedésébe kapaszkodik Radnóti Miklós. (RADNÓTI, M., „Csak csont és bőr és fájdalom”, in *Radnóti Miklós válogatott versei*, Budapest 1979, 189.) Ugyancsak a szenvedés a fő motívuma Pilinszky János írásában a hűsz esztendeje halott Babits iránti tisztelgésnek. (PILINSZKY, J., „Holt próféta a hegyen”, in *op. cit.*, 39-41.

21 TÓTH, Á., „Isten oltó-kése”, in *Innen és túl*, 388.

22 ADY, E., „Szelíd, esti imádság”, in *Ady Endre összes versei*, Budapest 1977, 262.

23 „Megtudva, hogy már halálos beteg, Ady széttépte a mindennapi kenyérként használt Bibliáját, a hátsó borítója belsejére meg ráírta: 'Éli, Éli, lamma szabaktáni?'... Ady a betegség keresztjére feszítve, Istentől-embertől elhagyatva Jézus golyóit zsoldárát szenvedni meg. És halálos ágyán így vall: 'én, aki... el tudtam fogadni a felém kinyújtott bűnbocsátó kegyelmet Istentől, imádkozhatnék-e... azért, hogy verseimet... úgy értsék meg, hogy én abban Istent kerestem és azért Istennek akartam dicsőséget adni.'” OBBÁGY, L., „Könyörgők, hallgassanak a költőkre!”, in *Athanasiana* 1 (1995) 92-93.

24 RADNÓTI, M., „Zsvajgó pálmán”, in *Radnóti Miklós válogatott versei*, 234.

25 RADNÓTI, M., „Ha rámfigyelsz”, in *op. ult. cit.*, 199.

gadhatatlan halálfélelmével együtt is²⁶ a betegségben „járni tanul Isten oldalán”.²⁷ Rónay György szerint a szenvedésben „egyre sötétebb az alagút, de egyre fényesebbek a lámpák.”²⁸ Illyés Gyula „csontváza keresztjére fölfeszítve”²⁹ szenvedését és jövődő sorsát egyaránt a Golgota keresztjén függőéhez hasonlítja.³⁰

c/ Pilinszky János szerint „a szenvedés nem kisebb mestere a léleknek, mint a legtisztább felismerések nyújtotta elragadtatás”.³¹ Bármily sokan vannak azonban, akik szenvedésükben nevelődnek, közelebb kerülnek Istenhez, nem lennének realisak, ha nem vennénk észre, hogy a szenvedés sokakat el is távolít Istentől. Mindnyájan rendelkezünk ilyen tapasztalattal is.

Aki beszélgetett már balesetet szenvedett vagy hirtelen betegségben lebévult, addig tevékeny s egyik pillanatról a másikra más életállapotba került emberekkel, aki látta már könnyes szemű szülők elkeseredett küzdelmét gyermekük betegségével szemben, aki járta már végig elfekvők elhanyagolt, emberhez méltatlan kórtermeit, az nem botránkozik ezen.

Le kell szögeznünk: A szenvedés elkerülhetetlen ténye a keresztény ember számára is érthetetlen, megmagyarázhatatlan, lázító valóság. Nevelhet vele az Isten, de kínzó mértjeinkre ez önmagában nem ad magyarázatot.

Lépünk-e, léphetünk-e tovább?

3. A szenvedés titka

Az ember életében a szenvedésnek mind az oka, mind a

26 Vö. ZELK, Z., „Három sor”, in *Innen és túl*, 656.

27 ZELK, Z., „Mert így igaz”, in *op. ult. cit.*, 167.

28 RÓNAY, GY., „Öregkor”, in *op. ult. cit.*, 634.

29 ILLYÉS, GY., „Csontvázam keresztjén in *op. ult. cit.*, 660.

30 A betegség értelméről című versében Illyés Gyula így ír: Old és könnyít a te könnyed is talán / a világra vetett penitencián, / mert nincs hasztalna kín, számadás ha lesz, / vállald a szégyentát, úgy lehet kereszt... / a világ másképp tied nem lehet, / csak terhével: ha épp azt viseled”. – Illyés Gyula hosszú lelki vándorlásáról és vélhető hitbéli hazatalálásáról, vö. TARJÁNYI, Z., „Kháron ladikján”, in *Távlatok* 31 (1996/5) 580-585.

31 PILINSZKY, J., „A testi szenvedés”, in *op. cit.*, 352.

célja a „tükör által, homályosan”³² horizontjában marad. Vagyis: megérteni, megmagyarázni nem tudjuk, hitünkben azonban megsejthetjük az értelmét.

A szenvedés botrányának problémáját Isten „nem szavakkal és magyarázattal oldja meg, hanem a keresztség botrányával: azzal, hogy a maga nemcsak szellemi, de abszolút szellemi létével részt vesz benne”.³³

Előképként csak két ószövetségi mozzanatra utalunk.

Jób könyvét az Ószövetség idején nem messiási szöveggként olvasták. De ha Jóbnak, az ártatlanul szenvedő igaz szolgának a történetét keresztyén szemmel olvassuk, már előre sejteti velünk a szenvedő és győzedelmes szolgának az eljövetelét.³⁴

Arról a szolgáról van szó, akiről az ismeretlen próféta, a nagy vigasztaló ír.³⁵ Izrael nagypéntekje, a Babilonba hurcoltatás katasztrófája idején,³⁶ amikor úgy tűnik, az ígéretek semmi bevesznek s a választott nép számára itt a vég, ez a próféta teljesen új módon mondja el, miként valósul meg Isten elgondolása: nem a hatalomban, hanem a tehetetlenségben.³⁷ Kr. e. 586-ban elkezdődik Izrael tanulásának útja. Isten másmilyen! Abból az Istenből, aki lovakat és szekereket taszított a tengerbe,³⁸ az az Isten lesz, aki szolgájában szenved és meghal a kereszten – s így válik megszabadítóvá! Isten tervének lényege: a megfeszített szeretet tehetetlensége.

Egész egyszerűen: az emberi szenvedés problémájára

32 Vö. 1Kor 13,12

33 FARKASFALVY, D., *op. cit.*, 45.

34 Ebben a szellemben ír Jóbról a *Krisztus közöttünk* című könyv „A kegyvesztettségől a reménykedésig: Jób” c. fejezete. *Krisztus közöttünk. A keresztyén Kelet liturgikus közössége átéli az üdvörténetet*, Budapest 1984, 32-37.

35 Az ismeretlen prófétát a biblikus irodalom Deutero-Izajásként tartja számon; írásaiból itt elsősorban az ún. Ebed Jahve-dalokra, a Szenvadó Szolgáról szóló énekekre utalunk: Iz 42,1 kk; 49,1 kk; 50,4 kk; 52,13 kk. Az Ebed Jahve dalok Szolgája a próféta szemében egyúttal Izrael népe, végső perspektívájában a Messiás.

36 Kr. e. 586.

37 Az Úr szolgájáról szóló negyedik ének nyilvánvalóan erről beszél (Iz 52,13-53,12).

38 Vö. Kiv 15,1 kk.

Isten úgy válaszol, hogy osztozik benne. Ennél a csöndes és szükséztű megfogalmazásnál többet nem tudunk mondani.³⁹

b/ Azt már Jób szenvedésében és lázadásában, illetve a Jób könyve teofániájában felismerjük, hogy Isten bölcsessége értelmet adhat a szenvedésnek. Az ismeretlen próféta szenvedő szolgája azonban egész konkrétan a szolgai alakot fölvevő engedelmessé Fiúra mutat,⁴⁰ Jézus Krisztusra, akiben Isten magára vette az emberi lét egzisztenciális szegénységét és minden szenvedését. „Ő, aki az Isten képére teremtett ember isteni Mintája, magára vállalta az összes szenvedést és az összes gyötrelmet, amit csak az ember bűnbeesése óta ismer, ... hogy mindenható beléptesse Istent, ahol az ember szenved, egészen a halál szakadékaig, elkísérve végveszélyének mélyéig, hogy onnan felemelve feltámassza, felvigye a mennybe és az Atya jobbára ültesse”.⁴¹

A megváltásnak ezt az útját magyarázhatjuk, de megmagyarázni nem vagyunk képesek. „Mi, emberek, egy olyan minőségben élünk, szenvedünk és hullunk el, aminek titkát az értünk és velünk szenvedő Isten törheti fel egyedül számunkra.”⁴² A kereszt titkának megértése a kétezer éves hagyományban és lelki tapasztalatban egyre szélesedik és mélyül; személyes szenvedéseink, miértjeink, lázongásaink és megnyugvásaink révén egyéni életünkben is remélhetőleg egyre inkább szívünkbe rögzül. A kereszt titkát azonban ez a megértés mindig csak töredékesen foghatja fel.

39 Hasonló egyszerűséggel fogalmaz Paul Claudel: „Az Isten nem azért jött el hozzánk, hogy elvegye a szenvedést. Nem azért jött, hogy megmagyarázza az értelmét, hanem azért, hogy jelenlétével kitöltse azt.” *Szenvedés, halál*, Toronto, 17.

40 Vö. Fii 2,8

41 *Krisztus közöttünk*, 196-197. Hitünkben elválaszthatatlan egymástól Krisztus szenvedése, halála és feltámadása; a kereszt előtt mindig mint a diadal jele előtt hódolunk. Jelen tanulmányunkban a hit húsvéti jellege mégis kevésbé domborodik ki, mert elsősorban Istennek az emberi szenvedésben való részvételét, velünk együtt szenvedését igyekszünk hangsúlyozni, a húsvét horizontjában.

42 PILINSZKY, J., „Krisztus és Sziszüphosz” in *op. cit.*, 177-179.

4. A szenvedés vállalása

„Minden áramlik, mint az óceán. Ha megérintesz valamit egy helyen, a világ másik végén visszhangja kél” (Dosztojevszkij).

a/ A keresztség azért a megváltás eszköze, mert a szeretet diadalát jelenti a gyűlölet fölött. A bűn, mint az önzés eszköze, megosztja, aláássa az emberi közösséget: „ahelyett, hogy az embert társaihoz kapcsolná, versengést és ellentétet eredményez, a társadalmat szétforgácsolja, egymás javaira éhes, sikereire féltékeny és örömeire irigy egyedekre bontja”.⁴³ A keresztség ereje viszont (hiszen „nem keresi a magát... mindent eltűr, mindent elhisz, mindent remél, mindent elvisel”⁴⁴) legyőzi a rosszat a jóval;⁴⁵ ellene szegül annak a dinamizmusnak, amelyet a bűn logikája öntött az emberek életébe. Ezért minden jóra törekvés, minden szenvedélyes Isten-keresés, minden piciny szeretet-morzsa, minden föl vállalt keresztség és minden elfogadott szenvedés jobbá teszi a világot.

b/ Ezt a gondolatot még konkrétabbá teszi s még közelebb hozza az a szent páli megközelítés, hogy az egyház Krisztus Teste, s e Test tagjai segítik, kiegészítik egymást.⁴⁶ Aki megsejtette a titkot, hogy Isten abszolút szolidárisá vált az emberrel a szenvedés vállalásában, s ezáltal a szenvedő ember társa a Keresztrefeszítettnek, annak számára érthetővé válik a Kolosszei levél ellentmondásosnak tűnő mondata: „Örömmel szenvedek értetek, és testemben kiegészítem azt, ami még hiányzik Krisztus szenvedéséből, Testének, az Egyháznak javára”.⁴⁷ A szenvedő tehát a megváltás művének részese, az Isten titkainak

43 FARKASFALVY, D., *op. cit.*, 50.

44 1 Kor 13,7 – A szeretethimnusból vett idézet arra is utal, hogy a keresztség Jézus Krisztus óta nem az emberi gonoszság és gyűlölet, hanem a szeretet misztériumának a jele.

45 Vö. Róm 12,21

46 Vö. 1Kor 12,12 kk.

47 Kol 1,24

avatott ismerője lehet. Az élet-kereszt súlya nem kisebb, a szenvedés nem kevésbé fájdalmas (a keresztből valóban nem lehet hintaszéket ácsolni), de a hitben nyilvánvaló lesz: a kereszt titka folytatódik, az erő a gyöngeségben teljes.⁴⁸

3. Szenvedésre nevelünk?

Ha az elmondottakat a katekézisre akarjuk kivetíteni, azonnal fölmerülhet a kérdés – akár vádként is – : szenvedésre nevelünk? A nem-keresztény pedagógusok akár föl is háborodhatnak: „Mi az élet jobbításán fáradozunk, s akkor itt egyesek boldogság helyett szenvedésről beszélnek?! Visszatérnek a középkori szlogenek: az élet siralomvölgy, túl kell élni, elviselni a szenvedéseket, s aztán majd a mennyország kárpótol...?”

1. Realizmus a nevelésben

Szó nincs arról, hogy szenvedésre nevelünk. Arról viszont igen, hogy nevelésünkben az élet reális talaján igyekszünk állni, és nem dugjuk homokba a fejünket, amikor az emberlét egyik kulcs-problémájáról szólunk. Ezzel komoly csalódásoktól tudjuk megóvni gyermekeinket, hiszen a szenvedés az ő életüknek is része (lesz); miért érje készületlenül őket?⁴⁹

A „készültség” természetesen nem elsősorban elméleti tudást jelent. – Kierkegaardnak, az egzisztencialista filozófusnak van egy példázata a lélek halálon túli életét meggyőzően bizonyító tudásról, aki éppen úton volt, hogy tudományos értekezését egy tudós társaság előtt ismertesse, amikor összetalálkozott a Halállal. Mivel érvei a táskájába voltak bezárva, ezért kénytelen volt elszaladni a Halál elől.⁵⁰

48 Vö. 1Kor 1,18kk.

49 V. Franki szerint mára mind a hatalom-akarás, mind a szexualitás miatti neurózis aránya csökkent; az „életértelem-vesztés neurózisa” viszont egyre inkább növekszik. A fiatalok öngyilkosságának riasztóan magas száma is erre utal. A szenvedéssel együtt teljes életre nevelés az élet értelmére vonatkozó kérdéseket is szélesebb távlatba helyezi.

50 Idézi AINSWORTH-SMITH, I., „Szembenézni a halállal – engedni elmenni”, in *Egymás közt – egymásért; Lelki jelenségek és zavarok* (Jelenits,

A szenvedésről való előzetes tudásunk azt jelenti, hogy napi tapasztalatunkban szembesülünk vele, és ez a tapasztalat hitünkbe ágyazódik (nem pedig „a táskánkban őrződik”), így reményeink szerint kisebb az esélye a megfutamodásnak.

Az is rendkívül fontos, hogy a hitben élő fiatal értékrendjében a szenvedés nem negatívumként, hanem értékként fogalmazódik meg, a szenvedő ember nem haszontalan egyedként, hanem a megváltás titkának részeseként tudatosul – és ez meghatározza mind az emberi lét egzisztenciális szenvedéséhez, mind a konkrét fizikai szenvedéshez, mind pedig a szenvedő emberhez való hozzáállását.

2. A szenvedés mint feladat

Nevelésünkben jelen van tehát az emberléttel együtt járó szenvedés elkerülhetetlen ténye. És megfogalmazódik az, hogy a szenvedés: feladat.

a/ A szenvedést nem lehet megtanulni, nem lehet gyakorolni. Egyszerűen tudni kell, hogy van, hogy az életünk része; tudni kell, hogy embertelenül, kegyetlenül nehéz tud lenni; és tudni kell, hogy aki egyedül ismerője az élet titkának, az az Isten Jézus Krisztusban megszenvedte, bejárta ezt az utat. Aki mindezt tudja, egyáltalán nem biztos, hogy jó beteg, türelmes szenvedő lesz. De lázongásában, testi-lelki kínozottságában, türelmetlenségében és elhagyatottságában is fölleli magában a vele szenvedő Istent.⁵¹

b/Természetesen a szenvedésben való helytállás, a küzdelem is feladat. A szenvedés valóságának elfogadása nem azt jelenti, hogy nem teszünk meg mindent annak elkerülésére, a betegségek gyógyítására. A szenvedés titkának hitünkbe építésében nem arról van szó, hogy valamiféle közömbös belenyugvásra ösztönzünk. A gyógyulás lehetséges útjait keresni, a

I. – Tomcsányi, T. szerk.), Budapest 1990, 191.

51 Gyakorlati segítség lehet a gondolat megértéséhez és átadásához az „Aki az Írást ismeri, Isten szívét ismeri” bambuszról szóló meséje a 165. oldalon.

szenvedéssel „szembemenni” kötelességünk,⁵² csak éppen mindeközben tudjuk, hogy a végső megoldás az a már lezajlott küzdelem, amelyet Jézus Krisztus harcolt meg az Olajfák hegyén meg a Golgotán, és amelynek végkimenetele nem kétséges.

c/ A mások szenvedése is feladat. „Ha szenved az egyik tag, valamennyi együtt szenved vele.”⁵³ Ahol konkrét segítségre van szükség, nincs „lelkizés”. Segíteni az orvoslást, kiváltani a gyógyszert, tenni a tehetőt: ez a feladat.⁵⁴ Máskor meg csöndes, (meg)hallgató jelenléttel osztozni, részt venni a másik szenvedésében,⁵⁵ tudatosítani benne, hogy gyöngesége a Test egészét erősíti; egymás szeméből, szívéből, hitéből erőt meríteni... Kevésnek tűnik. Az is. Ennyi tehető. A határhelyzetekben valójában egyedül van az ember.

3. Konkrét lehetőségek a katekézisben

Tanulmányunk keretei nem engedik, hogy a szenvedés témakörének tanításához részletes gyakorlati segítséget nyújtsunk. Konkrét ötletek helyett csupán arra szorítkozunk, hogy megemlítsük a katekézis néhány olyan területét, ahol témánk fölvetéséhez legalább keskeny ösvény taposható.⁵⁶

Az Ószövetségi Szentírás tanítása kapcsán alkalmas lehet erre a bűnbeesés, illetve a kiűzetés leírása,⁵⁷ Jób története,⁵⁸ a zsoltárok,⁵⁹ Izajás könyve⁶⁰ és Jeremiás története.⁶¹

52 Praktikus segítség a függelék „A két béka” című története.

53 1Kor 12,26

54 Az „ahelyett, hogy küzdenének a betegség, a szenvedés ellen, ideológiát csinálnak belőle” címzetű vádakra többek között ezért sincsen alapja.

55 Jób barátai hét nap és hét éjjel csöndben ültek Jób mellett, így osztoztak fájdalmában (vö. Jób 2,13). És részvételük valójában csöndes együttlétkben az igazi.

56 Az irodalmi utalások, valamint a lábjegyzetekben, illetve a függelékben található mesék, versek, történetek adnak némi gyakorlati segítséget is a téma feldolgozásához. Emellett újólag föl hívom a figyelmet a HAJNAL szerzőpáros könyvének már idézett részeire.

57 Vö. elsősorban Ter 3,16-19

58 Jób könyve kapcsán tartalmaz a szenvedéssel kapcsolatos segédaanyagot «...az Írások szerint» című ószövetségi hittankönyv tanári kézikönyv-

Az evangéliumokban a szenvedés gondolata Jézus számtalan gyógyítása közül bármelyiknél fölvehető; az irgalmas samaritánus példabeszédénél⁶² vagy a beteg társukat Jézushoz cipelők történeténél pedig⁶³ vargabetű sem kell ahhoz, hogy a szenvedők iránti magatartásunkról szóljunk.⁶⁴ A „boldogságok” sem kerülnek el a szenvedés témáját.⁶⁵ A legfontosabb azonban – a főtebb elmondottak szemléletével – Jézus szenvedéstörténetéhez kötni és ezáltal az isteni szeretet közegébe helyezni az emberi szenvedést.

Nyilvánvalóan szóba kell kerülnie a témának a betegek szentsége tárgyalásánál és az erkölcsi cselekedetek tanításánál is, hiszen a ítélet mércéjében is olvassuk: „beteg voltam és meglátogattatok engem”.⁶⁶

A Szent Liturgiában mindig imádkozunk a szenvedőkért; sok helyen a liturgikus közösség külön is könyörög az egyház-község betegeiért.⁶⁷ Igen tiszteletreméltó, ha a betegek szolgálata is (látogatás, beszélgetés, takarítás stb.) a „hittanos élet” természetes velejárója.

Akárcsak a katekézis többi területén, a hitoktató gondolkodásmódja (megélt szenvedés-élménye, betegekhez való viszonya stb.) a gyakorlati munkában itt is meghatározó.

Záró gondolatok

Mint a bevezetésben említettük, hittankönyveinkből s ezáltal katekézisünkéből hiányzik a szenvedés gondolata. A kate-

ve. „Az Úr adta, az Úr elvette”, in *«Aki az Írást ismeri, Isten szívét ismeri»* 159-168.

59 Elsősorban a könyörgések, a szenvedés zsoltárai jöhetnek szóba.

60 Főként a már említett Ebed Jahve dalok kapcsán.

61 Jeremiás a legtöbbet szenvedett próféta, személyén keresztül Jóbbhoz és a Szenvető Szolgálhoz hasonlóan kerülhet szóba a szenvedés.

62 Lk 10,25-37

63 Mk 2,1 kk.

64 Gyakorlati segítségként lásd a függelék Hindu történetét, játékát és Lázár Ervin meséjét.

65 Vö. Mt 5,3-12

66 Mt 25,36b

67 Lásd a Szent Liturgia nagy ekténiájának könyörgését, illetve a különleges szándékok között a betegekért végzett tropárt, kontákot, imádságokat.

kézis azonban természetesen nem csupán gyermekek hitoktatása. Nyitott szívvel és tanulékony lélekkel, egy katekumen fi-gyelmével olvassuk hát a Katolikus Egyház Katekizmusának két nagyszerű megfogalmazását, amelyek mintegy össze is foglal-ják gondolataink lényegét:

„Az Istenben, a mindenható Atyában való hitünket próbára teheti a rossz és a szenvedés megtapasztalása. Néha úgy tűnik, hogy az Isten távol van és képtelen a rosszat megakadályozni. Isten, az Atya a legtitokzatosabb módon nyilatkoztatta ki min-denhatóságát Fiának önként vállalt megaláztatásában és feltá-madásában, ami által győzött a rossz fölött. A keresztre feszített Krisztus tehát 'Isten hatalma és Isten bölcsessége. Mert Isten-nek balgasága bölcsőbb az embereknél, és Istennek gyengesé-ge erősebb az embereknél' (1Kor 1,24-25).”⁶⁸

Az emberek „nem mindig vannak tisztában az Isten aka-ratával, de képesek meggondoltan bekapcsolódni az isteni terv-be, mind cselekedeteikkel, mind imáikkal, vagy ezeken túl: a szenvedéseikkel is. Így válnak ők teljes értelemben Istennek és az ő országának munkatársaivá”.⁶⁹

FÜGGELÉK

(praktikus segítség a szenvedés témakörének gyakorlati feldolgozásához)

Szabó Lőrinc: TücsökHzene (részlet)

(Miután kisiűként rádöbben, hogy az „óriás és ékszerész” csak egy rossz olvasat volt...)

Aztán borzasztón szégyelltem magam.

Ég s föld kiürült, s vígasztalan józanság töltött el és fájdalom.

Mintha kő ütött volna homlokod, úgy ébredtem.

„Órás és ékszerész...”

Hát ennyi volt csak, ennyi az egész?

Százsor elolvastam a betűket, jártam föl s alá,

minden üzletet megnéztem, táblát, hátha...

De sehol semmi különös.

68 A Katolikus Egyház Katekizmus, Budapest 1994, 272.

69 Op. ult. cit., 307.

Világ s élet oly szomorú lett!
Rettenetes pofont adott az az „i”, s fölötte a pont,
ami hiányzott a szó közepén.
Egyszerre fáradt lettem és szegény.
És nagyon megijedtem.
„Istenem, milyen könnyű tévedni!”
Debrecen kicsúfolt. Testem-lelkem zokogott.
Miért hagytuk el Balassagyarmatot?

I. Sjöstrand: Holnap leszek nyolcéves

Holnap leszek nyolcéves.
Ez persze nagyon klassz.
Megkapom talán a hármás fémépítőt,
abban több kerék van.
Megkapom talán a legújabb Beatles-lemezt,
de lehet, hogy az túl sokba kerül.
Miért lógatom úgy az orrom?
Meg tortát is fogok kapni.
Holnap nyolcéves leszek,
és nem leszek már hétéves soha többé.

Mackós szeretet

Egy remete élt az erdőben, barátságban a természettel. Legjobb barátja egy medvebocs volt. Egy alkalommal a kis medve őrizte barátjának, az alvó remetének az álmát. Egy szemtelen légy azonban minduntalan odaszállt. A mackó próbálta elhessegetni, sikertelenül. Amikor aztán a légy a remete homlokára szállt le, a medve hatalmas erővel sújtott le a szemtelen rovarra. Agyon is ütötte a legyet – majdhogynem barátjával, a remetével együtt.

Bizony, ilyen „mackósan” szeretünk néha...

A két béka története

Két béka világ körüli útra indul. Mindketten belepottyannak a tejfeles köcsögbe. Az egyik azt mondja:

– Végem van, nincs mit tenni. – Összehúzza magát és elsüllyed. A másik nem adja meg magát. Addig rugdalózik, kapálódzik, míg kis vajdombot köpül maga alá, és így életben marad.

Hindu történet

Sadhu Sundar Singh, hindu igehirdető írta le a következő történetet:

Két barát kapaszkodott fel jeges hóviharban a Himalája egyik hágójára. Útjuk során egy hóval belepertt emberbe botlottak, akiben még pislákolt az élet.

Az egyik barát így szólt:

- Hagyjuk itt a szerencsétlent, hiszen mi is alig vonszoljuk magunkat.
- És elindult tovább.

A másik vállára vette a félig megfagyott embert, s rogyadozó léptekkel ment barátja után. Nemsokára ismét egy hóval belepert emberre bukkant. A barátja volt az, de élet már nem volt benne.

A terhet nem vállaltól megvette az Isten hidege, míg a terhet hordozó kimelegedett a súly alatt; életet mentett s életben maradt.

Játék

A játék nagyon egyszerű. Ki kell egészíteni, ami a másik mondandójából hiányzik. Játshatjuk pl. számokkal. Megegyezünk abban, hogy 100 a teljes, az egész. (Egyszerű, ha kettesével játszunk.) Ha az egyik játékos 25-öt mond, a másiknak 75-öt kell mondania; ha 49-et, 51 lesz a kiegészítés stb. Játshatjuk ugyanezt szavakkal (hiányzó betűkkel) is. A lényeg, hogy a játék jelezze és elmélyítse a Kol 1,24 mondandóját: „Örömmel szenvedek értetek, és testemben kiegészítem azt, ami még hiányzik Krisztus szenvedéséből, Testének, az Egyháznak javára.”

A tizenkét testvér

(Részlet Lázár Ervin: Szegény Dzsoni és Árnika című meséjéből)

Dzsoni és Árnika bement a házba, s köszöntek illendőképpen. De látják ám, hogy tizenegy mogorva ember ül egy asztal körül. Nagyon hasonlított egymásra a tizenegy ember, a vak is láthatta, hogy ezek bizony testvérek. Már éppen mondani akarta szegény Dzsoni, hogy egy pohár vizet kér, amikor mind a tizenegy testvér fájdalmasan felordított és a lábához kapott. De olyan egyszerre ám, mintha vezényszóra csinálták volna. Felugrott mind a tizenegy az asztal mellől, ugráltak bal lábon, a jobb lábukat meg szorongatták.

– Az ostoba! A fajankó! Az ügyetlen kétbalkezes! – kiabálták.

– Mi az, megbolondultatok? – nézte őket csodálkozva szegény Dzsoni.

– Megbolondultunk, megbolondultunk... Ördögöt bolondultunk meg!

Csak ez a kétbalkezes a lábára ejtette a fát!

– Kicsoda?

– Hát a tizenkettedik testvérünk. Elment az erdőre fát vágni, és puff, ajaj, jaj, de fáj a lábunk, a lábára ejtette a fát az ostoba.

– Honnan tudjátok?

Hát te nem tudod, hogy átok ül rajtunk? Ami egyikünknek fáj, az fáj a többi tizenegynek is. Ajaj, rettenetes ez! Képzeld csak el, te vándorlegény, milyen szörnyű az életünk. A múltkor ez a nyavalyás beleesett a folyóba, és nem tud úszni; ott fuldokolt, küszködött az árral, mi meg valamennyien fuldokoltunk a parton.

– Épp te beszélsz? Te meg tegnap telezabáltad magad, és egész éjjel fáj a gyomrunk! Te lóbelű! Minek zabálsz annyit?

– Neked csak ne járjon a szád! Te meg eltévedtél a múltkor az erdőben.

Három napig fáztunk és éhezünk miattad, mert sose tudod megjegyezni az utat.

Már-már hajbakaptak a testvérek, amikor hirtelen abbahagyták a hajcíhózést, és elkezdtek nyögni:

– Hű, de nehéz! – mondták.

– Jaj, de nyomja a vállam! De göcsörtös ez a fa! Ej, ez a féleszű, minek cipel ilyen nehezet?!

Nyögött, nyöszörgött a tizenegy testvér, hogy jobban se kellett.

– Most meg mi bajotok? – kérdezte szegény Dzsoni.

– Most hozza hazafelé a fát a tizenkettedik testvérünk. És pont ilyen nehezet választott!

– Ó, ti balgatagok! – fakadt ki ekkor Árnika. – Inkább fuldokoltatok a parton, ahelyett, hogy kihúztátok volna a testvéreteket a folyóból! Inkább éheztek és fáztatok három napig, ahelyett, hogy megkerestétek volna az eltévedt testvéreteket!

– Na éppen! Örökké egymásért fogunk majd ugrálni – mormogták a testvérek.

– De hiszen a világ legboldogabb emberei lehetnétek – mondta nekik Árnika. – Akármelyikőtök beleesne a folyóba, biztos lehetne benne, hogy a többi utánaugrik és kihúzza. Akármelyikőtök eltévedne, bízhatna benne, hogy máris keresik a többiek. Nagy bizalom és szeretet lehetne bennetek.

– Tényleg – mondta a legidősebb testvér, és valamennyien kerek szemmel néztek Árnikára. – Ez előbb is eszünkbe juthatott volna!

Nosza, ugrottak, futottak azonnal. Odaszaladtak facipelő testvérükhöz, és mind a tizenegyen segítettek neki. Tizenkettejüknek olyan könnyű volt a fa, hogy alig érezték a súlyát. Nem kellett már nyögni, nyöszörögni.

Vitték nagy boldogan a fát, és egyszerűcsak elkezdtek ám kiabálni:

– Hej, vizket a szemünk, melyikőtök sír?

– Én sírok – mondta a tizenkettedik testvér -, de örömben.

Janka György

A MUNKÁCSI EGYHÁZMEGYE FELÁLLÍTÁSA

A munkácsi püspökség eredetéről több feltételezés is napvilágot látott, de a rendelkezésünkre álló levéltári adatok szerint a püspökség a Munkács melletti Csernekhegyen lévő Szent, Miklós tiszteletére emelt kolostor vezetői által kormányzott paróchiák közösségéből fejlődött ki. A XIV. század végén telepedett le Magyarországon Koriatovics Teodor podóliai herceg, akit Zsigmond király a munkácsi várral és uradalommal ajándékozott meg. Az ő keleti szertartású szerzetesei alapították a Csernekhegyi kolostort, melynek apátjai fokozatosan joghatóságot kezdtek gyakorolni a környező területeken élő minden keleti szertartású pap és hívő felett, függetlenül a nemzetiségi hovatartozástól.

A kolostor első ismert apátja Lukács presbiter volt, őt Mátyás király nevezte ki 1458. augusztus 14-én keltezett oklevelével. Az első püspök, akit II. Ulászló 1491. július 31-én írt oklevele említ, János nevezetű. 1498 és 1551 között egyetlen adat sem szerepel a munkácsi püspökségről. 1551. október 1-jén I. Ferdinánd király László munkácsi püspök számára adott ki oklevelet, ettől kezdve megszakítás nélkül élt püspök a kolostorban, mint a kolostor apátja.¹

Ebben a korai időszakban a püspökséghez tartozó papok híveikkel együtt jobbágyokban, kétkezi munkájukból éltek. Iskoláik nem voltak, önképzésre nem nyílt lehetőségük, a felszenteléshez szükséges – többnyire szertartási – ismereteiket idősebb papoktól sajátították el. A püspökök szintén társadalmilag teljes kiszolgáltatottságban éltek, a munkácsi és a környező uradalmak földbirtokosai kegyuraknak tekintették magukat és kényük-kedvük szerint bántak velük. A magyar királyok a püspökök kérésére ún. oltalomlevelet azaz a püspöki joghatóságot

1 PIRIGYI, I., *A magyarországi görögkatolikusok története*, Nyíregyháza 1990, 1, 74-82.

támogató okiratot adtak ki, melyben felszólították a keleti szertartású papságot, hogy a munkácsi püspököt ismerjék el főpásztoruknak, a földesuraknak pedig meghagyták, hogy őket tisztességük gyakorlásában ne akadályozzák. Ez azonban a püspökök közbjogi helyzetén nem változtatott.²

A püspökség életében döntő fordulatot az uniós mozgalom jelentett, melynek során az eddig ortodox, keleti szertartású keresztények egyesültek a római katolikus egyházzal, kinyilvánították, hogy elfogadják a pápa primátusát és a római egyház egész tanrendszerét, melynek fejében három ígéretet kaptak: görög egyházi rítusukat (szertartásaikat és egyházfegyelmi rendjüket) sértetlenül megtarthatják, püspökeiket a papok szinódusa választja és a pápa pedig megerősíti, az egyesült papok megkapják mindazon jogokat és kiváltságokat, melyek a magyarországi római katolikus papságnak járnak. Az egység ügyén különösen Parthén Péter bazilita szerzetes fáradozott sokat, melynek gyümölcseként az unió ünnepélyes megkötésére 1646. április 24-én került sor az ungvári vár kápolnájában, ahol 63 pap tette le a katolikus hitvallást Jakusics György egri püspök jelenlétében. Ezt az ungvári uniót Jakusics utóda, Kisdi Benedek egri püspök erősítette meg, az 1648-as nagyszombati zsinat pedig tudomásul vette. Az uniós folyamat a 13 vármegyére kiterjedő munkácsi püspökségben teljes egészében 1721-ben fejeződött be.³

Jóllehet az ungvári unió megkötése magában hordozta annak reményét, hogy végre megnyugtató módon rendeződik e hányatott sorsú egyházmegye helyzete, erre mégsem került sor. Tisztázatlan maradt ugyanis, hogy az egyházmegye kánonjogiilag meg lett-e alapítva, s ha igen, ki által, valamint a munkácsi görög és az egri római püspök viszonya sem lett pontosan meghatározva. Így a magyar király főkegyuri jogánál fogva a görög katolikus főpásztort munkácsi püspökké, a pápa apostoli vikáriussá és címzetes püspökké nevezte ki, akiben az egri

2 PIRIGYI, I., „A magyar kereszténység kezdetei”, in *Új Ember Évkönyv* 1996, Budapest, 48-50.

3 PIRIGYI, I., „Az ungvári unió”, in *Vigilia* 6 (1996) 402-406.; PIRIGYI, I., *Parthén Péter püspök emlékére*, Szakoly 1996, 22-24.

püspök pusztán rítushelynököt, azaz joghatósága alá beosztott főpapot látott, magát tartva egyedüli ordináriusnak. Ez a kaotikus helyzet az ungvári uniótól számítva 125 évig tartott, amikor is a munkácsi egyházmegye megkapta teljes önállóságát. Jelen tanulmány e hosszú emancipációs küzdelem utolsó esztendeit tekinti át, keresztmetszetet adva e korszak történetéről.

1. A felállítást sürgető közvetlen előzmények

Amikor megpróbáljuk felsorolni azokat a közvetlen eseményeket, amelyek felgyorsították a munkácsi görög katolikus egyházmegye kánoni felállításának folyamatát, első helyre kell tennünk a bécsi udvarban egyre jobban teret nyerő jozefinista egyházpolitikai irányváltozást, illetve érveket.⁴ 1765 után Mária Terézia udvarában felvilágosult gondolkodású miniszterek kerültek kulcspozícióba, akik úgy vélték, hogy hatalmuk az állam és végső soron a nép felvirágoztatása érdekében feljogosítja őket a katolikus egyház elmaradottnak és konzervatívnak tűnő rendszerének megreformálására. Ezzel a jozefinizmus alapjait rakták le, mely az egyháznak belső fórumon a lelki-erkölcsi nevelést, a szentségek kiszolgáltatását és az istentiszteletek végzését szánta, de külső fórumon meg akarta vonni tőle a társadalmi kérdésekbe való beleszólás, a Szentszékkal való kapcsolattartás jogát, és az állam javára csökkenteni akarta az egyház joghatósági és gazdasági hatalmát, és fel kívánta számolni rendi előjogait és mentességeit.⁵

Mária Terézia buzgó katolikusként lehetőleg egyszerre igyekezett tekintettel lenni az állam és az egyház javára, de fia, József és Kaunitz kancellár, valamint az udvar vezető körei szemében már az elsődleges szempont az állam külső-belső megerősítése, engedelmes, hű alattvalók nevelése volt, s ennek rendelték alá a bécsi udvar egyházpolitikai arculatának kialakítását. Ennek tükrében kell látnunk az egyházmegye felállításában szerepet játszó tények, események súlyát, jelentőségét.⁶

4 VANYÓ, T., *A bécsi pápai követség levéltárának iratai Magyarországról 1611-1786*, Budapest 1986, 58-61.

5 RIESER, H., *Der Geist des Josephinismus*, Wien 1963, 35-36.

1. Skizmatikus mozgalmak Erdélyben és Magyarországon

Az alapítás indokai között az egyik legdöntőbb érv az uniót veszélyeztető skizmatikus mozgalom volt, amely több hullámban is végigsöpört a görög katolikusok által lakott területeken. A legkomolyabb hatást unióellenes beszédeivel először 1744-ben érte el egy Viszárion Sarai nevű szerb szerzetes.⁷ Dél-Erdélyben az ott élő egyesülteket azzal vádolta, hogy eltértek atyáik ősi vallásától s az unió álarca alatt valójában a latin rítushoz húznak, amivel nemcsak örök üdvösségüket, de saját szabadságukat is veszélyeztetik, s a luteránusokkal és kálvinistákkal válnak egyenlővé.⁸ A népet Viszárion szuggesztív beszédei annyira megigézték, hogy sok helyen papjaikat elkergették, s ortodox papot fogadtak. A mozgalommal szemben Inocentiu Micu-Klein fogarasi görög katolikus püspök (1730-1751) eleinte nem tanúsított kellő ellenállást, így az hamar elharapódzott, s végül a püspök bukásához is vezetett.⁹ A tarthatatlan helyzet lecsillapítására a királynő Olsavszky Emmánuel munkácsi püspököt (1743-1767) is kiküldte vizitációra, hogy a népet nyugtassa meg, s írjon jelentést a valódi helyzetről. Olsavszky – akit egyébként Micu-Klein szentelt fel Máriapócsra¹⁰ – két fő okot jelölt meg az eltántorodás okaként: az egyesültek latin rítusra csábításának szándékát, továbbá a papság nyomorúságos anyagi feltételeit.¹¹ Ezek miatt kb. 60 000 ember tért vissza az

6 MAAS, F., *Der Frühjosephinismus*, Wien-München 1969, 9-10.

7 MAKKAJ, L., *Magyar-román közös múlt*, Budapest 1989, 172.

8 NILLES, N., *Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis in terris Coronae S. Stephani*, Oeniponte 1885, 2, 557.: „eos ab avita patrum suorum religione aberrasse; sub Unionis specie ad ritum latinum compelli; non modo aeternam eorum salutem, sed et ipsam libertatem eorumque bona periclitari; nil aliud intendi, nisi ut ipsi, aequae ac Calvinistae et Lutherani, uno interitu eradicarentur”.

9 *Erdély története*, (Köpeczi, B. szerk.), Budapest 1988, 2, 1017.

10 PELESZ, J., *Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom*, Wien 1878, 2, 1033: „Er vom Bischof von Fogaras in Mária-Pócs consecrirt wurde”.

11 PEKAR, B., *De erectione canonica Eparchiae Mukacoviensis*, Romae 1956, 65: Az okok: „a/ intentio pertrahendi Unitos ad ritum Latinum; b/

ortodox egyházba.

Még ki sem heverte egészen a Viszárion okozta megrázódtatást a görög katolikus egyház, amikor az 1760-as évek elején újabb tápot adott az egyesülés ellenes mozgalmaknak egy Popovics Szofroniusz nevű, a karlócai szerb patriarkával kapcsolatban lévő szerzetes, aki már nem korlátozta működési területét Erdélyre, hanem magyarországi és főként munkácsi egyházmegyei területeket vett célba.¹² Szofroniusz és társai a királynő valójában csak szerbekre vonatkozó kiváltságlevelének félremagyarázásával, valamint annak terjesztésével, hogy „valami napkeleti pátriárka fog eljönni hozzájuk”,¹³ különösen a Közép-Szolnok megyében fekvő Szántó mezővárosban, valamint a Szatmár megyei Réztelek és Szaniszló községekben a népet egyesült papjuk elzavarására bujtották fel.¹⁴ Az udvar azonban most már tanult a korábbi erdélyi esetből, katonai erőt és kemény intézkedéseket vetett be a mozgalom megfékezésére. Útleveél nélkül senki sem jöhetett át Erdélyből s a földesurak is a legszigorúbban megtiltották falvaik népének a skizmatikus papokkal való tárgyalást.¹⁵ Mária Terézia felkérte Olsavszkyt egyházmegyéjének vizitációjára s az indulatok fékezésére. A munkácsi püspök beszédeket tartott az unió védelmében (ezek vezérfonalául a Jer 6,16 verset választotta: „Vegyétek szemügyre az ősi utakat és kérdezősködjetek a régi ösvényekről: Melyik volt a jó út? És azon járjatok”), s kifejtette, hogy Krisztus egyetlen egyházat alapított, s ez az egységes egyház az ősi, nem pedig a kettészakadt, aminek nevében a pópák megzavarják a tudatlan népet.¹⁶ Ugyanakkor Olsavszky Emmánuel rámutatott arra is, hogy a szakadár mozgalmak térhódítása azért követke-

misera conditio materialis cleri uniti”.

12 NILLES, *op. cit.*, 868.

13 DRAGOMIR, S., *Istoria Dessobirei Religioase a Romanilor diu Ardeal: in secolul XVIII*, Sibiu 1920, 2, 382-383. Károlyi Antal jelentése Mária Teréziához: „... sperant venturum... Patriarcham Orientalis... Ecclesiae a quo novum episcopum sint accepturi.”

14 IVÁNYI, E., „Az állam és a klérus a parasztság viszonylagos vallásszabadsága ellen”, in: *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon 1711-1799*, (Spira, Gy. szerk.) Budapest 1952, 96.

15 *Op. ult. cit.*, 98.

16 NILLES, *op. cit.*, 871-896.

zett be, mert a munkácsi püspök nem rendelkezik kellő számú iskolával, így Moldvában és másutt kiképzett kántorokat és papokat kell alkalmaznia, akik „valóságos bárányszőnyegbe bújít farkasok s a Szent Unió ellenségei”.¹⁷

A püspökség felállítását illetően biztos, hogy nagy szerepe volt annak az unióellenes mozgalomnak, amely 1765-ben robbant ki és „dorogi ügy” néven vált közismertté.¹⁸ Az esemény aktáiból kitűnik,¹⁹ hogy a Tokajban állomásozó orosz csapatok ortodox papjának befolyására és a protestánsok gúnyolódása miatt a dorogi egyesültek a karlócai metropolitához fordultak, hogy küldjön nekik ortodox papot. A tekintélyes zavargásnak végül Dőry zempléni főispán vetett véget, akit a királynő küldött ki biztosként a rend helyreállítására.²⁰

Mária Teréziában ezek a körülmények megérlelték, az udvar vezető emberei számára pedig nyilvánvalóvá tették egy átfogó rendezés szükségességét.

2. Viszályok az egri és a munkácsi egyházmegye papjai között

Az 1760-as évek a fenti események mellett alkalmul szolgáltak a már eddig is meglevő ellentétek felújulására mind az egri és a munkácsi püspökök között, mind pedig a két egyházmegye papsága között is. Legmagasabb szinten az egyik kiváltók az új egri püspök, Eszterházy Károly személyéhez is kapcsolódott, aki 1762-ben nyerte el az egyházmegye püspöki székét, s határozott, a nézetei mellett következetesen kitartó, igazi barokk főpapként vette kezébe az ügyek irányítását. Az egyesült keleti szertartású püspököket nem tekintette megyéspüspöknek, hanem – elődeihez hasonlóan – csak alárendelt rítusvikáriusokként kezelte őket, s ehhez az álláspontjához mindvégig ragasz-

17 DRAGOMIR, *op. cit.*, 2, 385.

18 TIMKÓ, I., *Keleti kereszténység, keleti egyházak*, Budapest 1971, 459.

19 HODINKA, A., *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára*, Ungvár 1911, Helytt. O. Acta relig. Lad. F. 8.

20 HODINKA, A., *A munkácsi görög-katholikus püspökség története*, Budapest 1910, 608-609.

kodott is. Az első botrányos eset ebből 1763 januárjában Sáros megye közgyűlésén történt,²¹ ahol az 1692-es Lipót-diploma felolvasásakor – amely a munkácsi püspököt megyéspüspöknek nevezi – Eszterházy nyilvánosan kijelentette, hogy ez a cím tévedés, mert az egri püspökség területén csak egy megyéspüspök van és ez ő, senki más. Szintén nagy feszültséget keltett Eszterházy püspöknek Olsavszky Emmánuelhez címzett megerősítő levele, amelyben a görög katolikusok főpásztorát rituális püspöknek nevezte ki,²² megtoldva azzal, hogy a vegyes rítusú házasságkötéseknél az egyedüli illetékes esketőként a latin plébánost nevezte meg. E rendelet nagy ellenkezést szült a munkácsiak körében, amelynek eredményeként a papság folyamodványt intézett a királynőhöz, s ezt az iratot Bradács Jánossal 1764-ben Bécsbe küldte fel. Válaszként Eszterházy püspök is benyújtotta védekező iratát 1765-ber, amelyben tételesen kifejtette a görögök által sérelmesnek vélt intézkedéseinek jogosságát. Ezzel újra kezdetét vette az érvek és ellenérvek csatája, amely jegyzékváltások sorozatát indította el lavinaként az udvar, Róma és egymás felé.

Nagy békétlenséget okozott az előbb említett vegyes rítusú házasságkötések ügye. Ilyenkor mind a görög, mind pedig a latin pap egyformán magának tartotta fenn az esketés jogát s nem ritkán a fizikai erőszak alkalmazása tett pontot a vita végére, ahogy ez például a sókuti plébános és a rudlyói parókus esetében történt, akik az egybegyűlt násznép szeme láttára összeverekedtek és a földön hemperegve köznevetség tárgyai lettek.²³

A temetésekkel kapcsolatban is sok visszaélés történt. A papok kölcsönösen akadályozták egymást, főként a helyben lakó pap működött a máshol lakó, de illetékes oltártestvére kárára. Előfordult olyan eset is, ahol az egyik rítusú pap a másik szertartása után nyomban hozzálátott a temetéshez – saját szertartása szerint.

Számtalan vitára adott alkalmat a papok évi járandóságá-

²¹ *Op. ult. cit.*, 605-606.

²² 1763. március 18-án.

²³ HODINKA, *op. cit.*, 1910, 608.

nak beszédese is. A latin papok beszédtek ezt a görögöktől is, ha nem volt helyben lelkészük, de fordítva is megtörtént, hogy a görög pap a vegyes rítusú házasságban élő latintól is követelte a pénzt.

Külön feszültségek okozója volt az eltérő naptárak használata, továbbá az ünnepek számának különbsége. Így sokszor előfordult vegyes rítusú községekben, hogy egyik vagy másik fél erőszakkal kényszerítette munkára, illetve ünneplésre a falubeli latin vagy görög híveket. Szerencsen például a görög pap szántsándékkal latin ünnepen rendeztetett nagymosást. De botránykőnek számított a görögök szemében a latinok szombati böjtölése és enyhébb böjti fegyelme, amely megengedte a tejnek és tojásnak fogyasztását.

A latinok viszont megvetették a görögöket tudatlanságuk miatt. Eszterházy püspöknek egy rutén férfi a szentségekkel kapcsolatos kérdésére azt felelte, hogy két szentség van, a szenteltvízes edény és a szenteltvíz hintő.

A görögök ugyanakkor erősen sérelmezték, hogy Eszterházy Károly őket a nem egyesültek botránykozására *graecanicusoknak* nevezte s különösen fájlalták azt, hogy a latin püspök engedélye nélkül templomépítéshez nem foghattak.²⁴

Se szeri, se száma nem volt ezeknek az eseteknek, s ez az egyre mélyülő válság újfent csak a rendezés szükségességét sürgette.

2. Eszterházy Károly egri püspök álláspontja

Eszterházy Károly egri püspök (1762-1799) az egyházmegye legnagyobb, legkiválóbb főpásztorai közül való volt, s a XVIII. század magyar püspökei közül is a legjelesebbek közé tartozott. Nemcsak születésénél, hanem szellemi képességeinél fogva is arisztokrata volt, amit római doktorátusán, s tanárai ragyogó jellemzésén túl a közel 20 000 (!) kötetre rugó könyvtára is igazol. Kormányzása idején hatalmas lendületet vettek a központi építkezések: biztos érzékkel a legkiválóbb mesterekkel

24 Magyar Országos Levéltár (OL) Magyar Kancellária (A) Conceptus Expeditionum (35) 92/1766; VANYÓ, *op. cit.*, 109-111.

dolgoztatott, hogy ezzel is emelje az egyház tekintélyét.²⁵ S itt tetten érhető Eszterházy cselekedeteinek, személyiségének egyik legfontosabb összetevője: a püspök igazi barokk főpap, s az ennek megfelelő triumfalista egyházszemlélet elkötelezett képviselője. Ez adja meg nagyságát, de ebből magarázhatjuk fogyatékosságait is. Az ellentmondást nem tűrő, s a teljhatalom megtartásáért harcoló, keménykezű magatartás az egyesült keleti keresztények számára megalázóvá, az udvar részéről pedig túlhaladottá vált.

Eszterházy Károly őszinte meggyőződésből, minden esz- közzel harcolt a munkácsi görög szertartású püspökség kano- nizálása ellen. Indítékait legjobban az „*Opinio et informatio de episcopatu G. R. Munkacsiensis non erigendo*”²⁶ című beadvá- nyában foglalta össze, amelyet 1767. március 31-én küldött el XIII. Kelemen pápának, s amellyel négy évre meg tudta akadá- lyozni a püspökség felállítását. E munkából tisztán kirajzolódott az egri püspöknek nemcsak a felállítás-ellenes magatartása, amelyet a legjobb egyházi érvekkel igyekezett alátámasztani, hanem az a barokk, centralista egyházszemlélet is, amely erre magyarázattal szolgált.

Eszterházy szeme előtt az Egyház úgy jelent meg, mint egy jól szervezett hadsereg, amelyben mindenkinek megvan a maga kijelölt helye, s az egyéneknek vagy pedig a részegyhá- zaknak az a feladata, hogy belesimuljanak ebbe a kánokokkal rendszabályozott hierarchikus rendbe, amelyben az összhangot csakis a hatalom osztatlansága és az alattvalók feltétlen enge- delmessége teremtheti meg. Kifejtette: Krisztus egyetlen főt rendelt az Egyház kormányzására, ez volt az, akitől mindenki teljesen függött, s az Egyház mindig is éberén őrködött azon, hogy az egyes részegyházaknak és kerületeknek csakis egy primása, egy pátriárkája, püspöke, a paróchiának pedig egy plébánosa legyen. Ha szükség van nyelvi vagy rítusbeli okok miatt kisegítő püspökre, ez mindig csak alárendelt helyettes

25 SZMRECSÁNYI, M., *Eger művészetéről*, Budapest 1937, 107-114.

26 Közli BASILOVITS, J., *Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovics, olim Ducis de Munkács etc. 6 partes*, Cassoviae 1799-1805. IV. rész 75-133, továbbiakban OPINIO + nr.

maradhat, a rend megőrzésének érdekében.²⁷

Az ilyen elképzeléssel való teljes azonosulásból természetesen következnek az, hogy a legkisebb függetlenedési törekvés is a rendszer alapjait látszik megingatni. És csakugyan, Eszterházy püspök azonnal felhozta, hogy az előjogok hajszolása és az egyenlőségre való törekvés csakis szakadáshoz vezet, amint ez Konstantinápoly esetében történt. Azt kívánta, hogy az egyesültek unió iránti szeretete az Egyház által rendelt utakon haladjon, ne pedig a Katolikus Egyház törvényei és a pápai rendelkezések meglazításában nyilvánuljon meg.²⁸ Ehhez az abszolút egységhez való ragaszkodás adja kezünkbe a kulcsot a munkácsi ügyben való konkrét elképzeléseinek megértéséhez. A hatalmas főúrnak és szellemi arisztokratának sokszor bizony nagy erőfeszítésébe került megérteni az egyesült papságot és népet. Szinte egy egész világ választotta el őket egymástól. Amikor Eszterházy a ruténekről beszélt, nem tudott elvonatkoztatni műveletlenségüktől, nyersességüktől, zabolátlan erkölcsüktől, a papság parasztos viselkedésétől.²⁹ Ezt támasztották alá püspökelődjének vizitációs jegyzőkönyvei, saját tapasztalatai és espereseinek jelentései. Ennél fogva teljesen meg volt győződve arról, hogy ezt a társaságot csakis állandó éber őrködéssel lehet rendre szorítani,³⁰ s a legjobb esetben is csak gyerekként tudta kezelni ezt a népet, s hálátlanságnak érezte, ha a gyerek nevelőinek és gyámoltóinak tanácsát nem követte vagy megvetette.³¹

27 OPINIO nr. 68: „...Unum Caput... a quo tota dependebat... ut unum Regnum, unum duntaxat Primatem, una Provincia, unum Metropolitam, una Dioecesis, unum Episcopum, una Paroecia, unum Parochum habeat... Oves etiam unitas esse ex eodem cum LATINIS Ovili Christi (!)”.
28 OPINIO nr. 67: „Scimus aliunde, quod huius praerogative ambitio avulserit primum Graecos ab Ecclesiae, dum suam Constantinopolitatem Sedem Romanae aequare cupiebant... si igitur... Unionem... Clerus Graeci Ritus amat non periculosus praerogatinis non SS. Canonum et Pontificalium Dioecesium relaxationibus illam fovere, sed idoneis, et ab Ecclesia Ordinatis viis custodire satagat”.

29 OPINIO nr. 88: „Scandalos commisit ignorantiam, ruditatem, turpissimos errores Cleri Rutheni clarius exhibent”.

30 OPINIO nr. 87: „ita porro eundem Vigili sua cura optime conservare possunt”.

31 OPINIO nr. 86: „Ingrata Soboles, quae Genitores suos despicit, indignus

Összehasonlíthatatlan különbséget láttatott Eszterházy, szembeállítva a sokszor bárdolatlan, és az illem elemi szabályaira nem sokat adó munkácsi klérust és püspököt a latin pap-sággal és az egri püspökkel. Ő maga „ha dicsekedni kell, azzal dicsekszik – és igazat mond –” hogy az egri katedra élén áll, s ez mind a szent és igaz vallás, tanítások és fegyelem terén messze felülmúl sokakat.³² Tudták ezt a kegyes királyok is, akik az egyházmegye élére előljárónak olyan férfiakat állítottak, akikben „a tapasztalás és erény bősége, a szűlés fénye és az egyszerű nép szeretete egyaránt megvolt”.³³

Ebből az álláspontból szinte önkéntelenül az következett, hogy az egri püspök az uniót csakis elődeinek érdeméül tudta be („a görög klérust a katolikus hithez nem a munkácsi püspökök, hanem Jakusics egri püspök vezette”),³⁴ sőt, tovább élezte azzal, hogy az unió előmozdításában a „rítus-püspökök” vajmi keveset, vagy semmit sem tettek, mert tanulatlanok, barbárok voltak és ebben nem sokban különböztek a skizmatikusoktól.³⁵ A kérdés megoldását Eszterházy szerint egyértelműen az adná, ha a görög nép egy tanult férfit jelölne ki, aki Egerben a püspöknek mint ordináriusnak a szeme előtt élne,³⁶ mint annak helynöke, de még így is ezt a népet – amely magáért csak bajosan tudna kezeskedni – méltó módon csakis az egri püspök tudná képviselni mind a világi hatóságok, mind a földesurak

Pupillus, et Miniorennis, qui Tutoribus, et Curatoribus suis Annos pubertatis excedens, gratus non est, eorumque Consilia, quibus feliciter profecit, contemnit”.

32 OPINIO nr. 70: „Divinae Agriensi Cathedrae... non tantum Sanctitate verae Religionis, sanioris Doctrinae, et eruditionis gloria Religiosa, disciplinae observantiae alias anteceliit, sed illis etiam, quae in sensus incidunt, superabundat”.

33 OPINIO nr. 71: „in quibus cum Eruditione virtus certavit, Splendor Natalium cum amore populi, et aestimatione coniuncta fuerunt.”

34 OPINIO nr. 13: „Clerus Graecus ad Fidem Catholicam a Schismate non ab Episcopis Munkacsiensibus, sed per Jakusichium Episcopum Agriensem conversus sit”.

35 OPINIO nr. 14: „Munkacsini Rituales Episcopi parum, vei nihil effecerunt, S. Unionem nullatenus promovere potuerunt; quia rudes et indocti fuere, ac barbari, quin et nonnulli ex illis Schismatici.”

36 OPINIO nr. 14: „Populo Graeco Vir doctus pro Episcopo Rituali praeficiatur, isque rite consecratus Agriae, prae oculis Episcopi Agriensis velut Ordinarii, qua eiusdem Suffraganeus, aut Vicarius, habitet”.

előtt.³⁷

Ezt a koncepciót jogi bizonyítékokai és az egyesült pap-ság függetlenséget kérő indokainak cáfolásával támasztotta alá.

Mindenek előtt leszögezte, hogy a munkácsi püspökség hivatalosan sohasem volt megalapítva, püspökeiről nem lehetett biztosan eldönteni, melyik egyházhoz tartoztak, püspökségük csak a címre korlátozódott, amelynek nevét a munkácsi monos-torról kapták.³⁸ Az unió létrejöttében – mint fentebb állította – az egrieknek volt oroszlánrésze. Ők az egyház törvényei alapján – IV. Piusz: „Romanus Pontifex” bullájára,³⁹ a IV. Lateráni Zsinat „Quoniam in plerisque” című fejezetére⁴⁰ és a Tridenti Zsinat „De reformatione” konstitúciójának 11.⁴¹ és 20.⁴² fejezeteire hivatkozva, amelyek azt deklarálták, hogy ugyanazon egyház-megyének egyszerre nem lehet több püspöke – jogosan gyakoroltak joghatóságot az uniáltak felett. Eger működése Isten dicsőségére való volt, amelynek gyümölcse az unióra elfogadot-tak nagy száma.

Eszterházy Károly pontról pontra cáfolta az egyesült pap-ság panaszait és érveit, amelyek szerint A/ a saját rítusú püspök az egyesülés feltétele volt;⁴³ B/ a függő helyzet miatt a görögök gúny tárgyát képezik;⁴⁴ C/ a hívek száma indokolja a független-séget;⁴⁵ D/ máshol is van rá példa, hogy a görög és latin rítusú püspökök egy területen működnek;⁴⁶ E/ az önállósággal véget érnének a viszálykodások.⁴⁷

Eszterházy ezen érvek ellenében kifejtette, hogy A/ elis-meri a püspök személyének igényét, mint az unió feltételét, de

37 OPINIO nr. 44.

38 OPINIO nr. 8: „Episcopi Munkacsienses... aut Schismatici fuerunt, aut certe honorem tantum et titulo Episcopi Ruthenorum insigniti...”

39 OPINIO nr. 37.

40 OPINIO nr. 38

41 OPINIO nr. 39.

42 OPINIO nr. 40.

43 OPINIO nr. 58.: „Presbyteri hanc conditionem posuerint, ut Episcopum sui Ritus habere possint”.

44 OPINIO nr. 59.

45 OPINIO nr. 60.

46 OPINIO nr. 61.: „simille exemplum iam habeatur alibi... in Polonia Leopoli etc”.

47 OPINIO nr. 92.: „per hoc ipsa Sacra Unio stabiliretur, firmareturque”.

ez a katolikus egyház fent említett törvényei értelmében neki csak szuffragáneusa lehet;⁴⁸ B/ nem érti, a görögöket ki gúnyolná, amikor az egyházmegye területén elenyésző számban élnek ortodox kereskedők,⁴⁹ de egyébként is az ő személye nem ad okot a szégyenkezésre, hisz bármelyik ortodox püspökkel felvenné a versenyt,⁵⁰ továbbá a teljes függetlenség lehetetlen, hisz legalább a Szentszéktől az egyesültek mindig is függeni fognak;⁵¹ C/ a hívek nagy száma az Eger erőfeszítéseként létrejött unió eredménye, így ennek csak javát szolgálja, s nem képezheti ellentmondás tárgyát;⁵² D/ való igaz, hogy Lembergben két külön rítusú püspök van, de ez azért alakulhatott így, mert ott a görögöké az ősi püspökség, és tudomása szerint ez az állapot sem mentes a feszültségektől, akár csak Erdélyben, ahol szintén van példa ilyen esetre.⁵³ Viszont arról is tud, hogy az Esztergomi egyházmegyében 14 paróchia áll egy latin plébános vezetése alatt, mégis béke és rend uralkodik;⁵⁴ E/ nem hiszi, hogy ezért az önállósággal véget érnének a viszályok, sőt, attól tart, hogy a görögök még kevésbé fogják a latin püspök tekintélyét tisztelni és, a fegyelmi dolgokon túl, előbbutóbb a dogmák tekintetében is el fognak távolodni, nem beszélve arról, hogy a vegyes rítusú helyiségekben – amint erre már sokszor volt precedens – minden szertartás végzését maguknak fogják vindikálni.⁵⁵ Hozzáfűzte ehhez még azt, hogy a hit terjesztésének szempontja is csak csorbát szenvedne azzal, ha a nemkatolikusok látnák a két katolikus rítusbeliek viszálykodását.⁵⁶

48 OPINIO nr. 14.

49 OPINIO nr. 69.: „In Dioecesi Agriensi... nulli sunt Schismatici, nisi in Regiis Civitatibus”.

50 OPINIO nr. 70.

51 OPINIO nr. 76.: „Episcopus Munkacsiensis saltem a Sede Apostolica utique dependere deberet”.

52 OPINIO nr. 85.: „sed ipsa est gloria Episcoporum Agriensium, quod eorum Opera, ut Unio... confirmata, aucta... est”.

53 OPINIO nr. 91

54 OPINIO nr. 78.: „qui tamen Praelatum Graecum nullum habent, a Vicario Generali Scepusiensi Latino reguntur... immo tam pacifice vivunt”.

55 OPINIO nr. 99.

56 OPINIO nr. 97.

Utoljára, de nem utolsó sorban, felhívta XIII. Kelemen pápa figyelmét, hogy bár a királynő 1766. április 30-i oklevelében ugyan ígéretet tett arra, hogy az új püspökség felállításából az egri megyére kár nem származik,⁵⁷ azonban a valóságban ez biztosan nem fog ilyen konfliktusmentesen rendeződni. Utalt arra, hogy a Szent István és Szent László királyok által adományozott tizedszedési jogot Bereg megyében az unitusok már próbálták megszerezni.⁵⁸ Márpedig, ha ez így folytatódik, közeli a veszély, hogy a szent királyoktól gazdagított és díszített egri egyházmegyének „dísze elváltozik, aranya elhomályosul”.⁵⁹ A görögök pedig vérszemet kapva még hatalmasabban fognak követelőzni, mondván: „hogya rutén és oláh népnek ők az egyedüli pásztoraik, akik méltók arra, hogy juhaik gyapjával takarózzanak és tejével táplálkozzanak”.⁶⁰

Így lehet tehát röviden összefoglalni Eszterházy Károly egri püspök véleményét, szemléletét a munkácsi egyházmegye felállítását illetően. Ennek próbált mindinkább érvényt szerezni a nagy befolyással rendelkező egri püspök. Csaknem egy évig halogatta az „Opinio” beküldését Rómába, hogy ezzel is akadályozza az ügyintézés menetét. 1768 júniusában érkezett meg Bécsbe, hogy maga mellé állítsa, és meggyőzze igazáról az Államtanács tagjait, s a pápa mozgósításával győzzön az ügyben.⁶¹ 1768. augusztus 15-én az Államtanács Eszterházy mellett döntött, s a királynő augusztus 24-i rendelete is (átmenetileg ugyan) tiszteletben tartotta ezt a patthelyzetet.⁶² Ám Bradács János munkácsi püspök látogatása Egerben (1769. szeptember 15.) nem a várakozásokat teljesítette be, hanem újabb krízishelyzetet teremtett,⁶³ s Eszterházy Károly 1770-es bécsi kísér-

57 NILLES, *op. cit.*, 2, 904.

58 OPINIO nr. 103-105.

59 OPINIO nr. 111.: „timeo, ut Aurum, quo (Sanctissimi Reges) Ecclesiam Agriensem ditavunt, obscuretur”.

60 OPINIO nr. 106.: „quod illi sint... veri Episcopi... et soli digni, qui lana ovium suarum vestiantur, lacte pascantur”.

61 PEKAR, *op. cit.*, 100.

62 BASILOVITS, *op. cit.*, 127-133.

63 DULISKOVIČS, J., *Isztoricseszkiye cserti Ugro-ruszkich*, Ungvár 1877, 3, 199-206.; HODINKA, *op. cit.*, 1910, 616-617.; BOSÁK N., *Eszterházy Károly egri püspök és a görög katolikusok*, Budapest 1979, (kézirat),

lete az újra fellángolt küzdelem eloltására már vajmi kevés reménnyel kecsegtetett.

Az udvar számára Eszterházy érvei már egészen más súllyal estek latba, mint ahogyan szerzője erről vélekedett.

3. Róma állásfoglalása

XIV. Benedek pápa halálát követően (1758) ismét nagyon küzdelmes időszak következett a pápaság életében. Európaszerte a felvilágosodás hatására megerősödtek a fejedelmi abszolutizmusok. Ennek legkézzelfoghatóbb eredménye az volt, hogy a fejedelmek nem kértek többet a pápaság gyámkodásából, s az egyházzal egyre kevésbé óhajtottak számolni a politikai küzdőtéren. A nemzetközi diplomácia hadat üzent a jezsuita rendnek, s ezzel a legnagyobb próbának tette ki a Szentszék tűrőképességét.⁶⁴ XIII. Kelemen pápa (1758-1769), ha egészsége árán is, de végig kitartott, nem adta fel a harcot, míg utóda már nem tudott ellenállni a ránehezedő terheknek, s teljesítette a Bourbonok akaratát – majd ebbe betegedett bele. Érdekes, hogy ez a párhuzam a munkácsi ügyben is felállítható: XIII. Kelemen uralma nem hozta meg a munkácsiak és a királynő óhajának teljesedését, az egyházmegye felállítása az utód, XIV. Kelemen nevéhez fűződött.

1. A felállítás ügye XIII. Kelemen pápa (1758-1769) idején

Carlo Rezzonico bíborost 1758. június 6-án választották meg társai Krisztus földi helytartójának székébe, s személyével, csöndes, jószándékú, ám ugyanakkor nem különösebben rugalmas pápát nyert az egyház.⁶⁵ A korszellemmel nem tudott mit kezdeni, s a felvilágosodás eszméiből elsősorban ezek negatív

38-43.; ZSATKOVICS K. GY., „Az egri befolyás és az ez ellen vívott harc a munkácsi görög szertartású egyházmegye történetében”, in: *Századok* 1884.

64 PASTOR, L., *Geschichte der Päpste*, 1931, XVI/1, 602.

65 JEDIN, H., *Handbuch der Kirchengeschichte*, Freiburg-Basel-Wien 1962-1973, Bd. V, 627-631.

hatásait látta. Változtatni nem akart, nem is tudott, így tovább mélyült a szakadék az egyre inkább elterjedő modern szellemiség és a régi gondolkodási formákban megrekedt egyházi vezetőség között. A pápa a legnagyobb horderejű döntések kikerülésével inkább a passzív rezisztenciát választotta, s ehhez hozzájárult államtitkárának, Torrigiani bíborosnak halogató politikája.⁶⁶ Amennyire lehetett, XIII. Kelemen és kormánya igyekezett mindjobban békét keresni az uralkodókkal, de maximalisan védte és próbálta megőrizni a régi fegyelmi struktúrákat.

Így volt ez a munkácsi püspökség felállításának kérelmezési ügyében is. A királynő 1766. április 30-i kérelméhez a pápa alapvetően jószándékkal közeledett, ám ugyanakkor életbe léptette az ilyenkor szokásos kivizsgálási mechanizmust,⁶⁷ s az egri püspöktől információkat kért a helyzetről. Eszterházy, ismerve a pápai kormányzat lassúságát, maga is egy évig halogatta helyzetelemzésének („Opinio”) elküldését. A bécsi nuncius Vitaliano Borromeo (1760-1767) a királynő mellé állt, és XIII. Kelemen úgy tájékoztatta, hogy a munkácsi püspök teljesen méltó a kegy elnyerésére.⁶⁸ A kérelem meghallgatása mellett szólt még egy – a Szentszék szempontjából meglehetősen súlyosnak minősített – érv, hogy II. Katalin cárnő hatására a varsói országgyűlés 1767-ben a kijevei és a krakkói püspökök tiltakozása ellenére megszavazta a nem katolikusok vallásszabadságát és jogegyenlőségét.⁶⁹ Mindez a pápát félelemmel töltötte el, nehogy a munkácsi egyesültek is a skizmától reméljenek függetlenséget, ha ügyük Rómában süket fülekre talál.

Az ellenállás vezéralakja, Eszterházy Károly püspök 1767 végén éppen azon fáradozott, hogy az időközben elhunyt Olsavszky Emmánuel helyére ne Bradács Jánost nevezzék ki munkácsi püspöknek, vagy ha igen, akkor csakis egri függéssel. XIII. Kelemen ebben az ügyben ismét a köztes megoldás híve:

66 PASTOR, *op. cit.*, 456-459.

67 1766. június 16-án küldött erről levelet Mária Teréziának. Vö. PEKÁR, *op. cit.*, 94.

68 *Op. cit.*, 94. „Episcopum ritus graeci pro Munkacsiensibus gratiam omnino meritatum esse.”

69 CHOBOT, F., *A pápák története*, Rákospalota 1909, 425.

1768. január 28-án Bradácsot kinevezte, de nem püspöknek, hanem apostoli helynöknek (helyt adva ezzel részben Eszterházy kérésének), ugyanakkor nem tett említést egri függésről (nem akarta a királynőt megsérteni).⁷⁰

Közben a Szentszék teljesen magáévá tette az egri püspök véleményét. Érthető ez, hiszen az évszázadok során jól bevált és érthető nyelven beszélt, s az egyházra semmilyen közvetlen veszéllyel nem fenyegetett, míg az ugyan buzgó katolikus, de tanácsosai véleményére sokat adó királynő lépései már nem voltak ilyen tisztán kiszámíthatóak. Az új bécsi nuncius, Eugenio Visconti (1767-1774) kezdetben Eszterházyt segítette az udvar radikálisabb szárnyával szemben. 1768 nyarára az egri püspöknek sikerült befolyásos pártfogókat szerezni, akiktől álláspontjának győzelmét remélte. Ezek a nuncius, Migazzi bíboros, bécsi érsek, Nény báró és a bátyja, Eszterházy Ferenc kancellár voltak.⁷¹ Maga a pápa is megerősítette brevéjével Eszterházy pozícióját, amikor 1768. július 30-án keltezett levelében kifejtette, hogy IV. Lateráni Zsinat és XIV. Benedek pápa konstitúcióinak értelmében „a munkácsi püspökséget nem tudja felállítani”.

Az 1768. augusztus 15-én tartott Államtanács gyűlése így Eszterházy püspöknek adott elégtételt, amit a Szentszék örömmel hallott, ám maga sem volt teljesen meggyőződve arról, hogy ezzel a döntéssel az ügy véglegesen lezáródott volna. De XIII. Kelemen uralkodása alatt már újabb komoly lépésre nem került sor.⁷²

2. A felállítás ügyének alakulása XIV. Kelemen (1769-1774) idejében

Amikor XIII. Kelemen tíz és fél éves uralkodása után 1769. február 2-án elhunyt, temetése után több mint három hónapos viharos konklávé következett.⁷³ Végül Lorenzo Ganganelli kar-

70 PEKÁR, *op. cit.*, 96-97.

71 *Op. ult. cit.*, 100.

72 *Op. ult. cit.*, 105.

73 PASTOR, *op. cit.*, XVI/2, 54-55.

dinálist választották meg, aki a XIV. Kelemen nevet vette fel. Uralkodása alatt (1769-1774) amennyire tudta, el akarta nyerni az uralkodók jóindulatát, így például a jezsuita generálissal került a találkozást, majd pedig három évi fontolgatás után, nagy politikai nyomás hatására a rendet feloszlatta.⁷⁴ A feszült diplomáciai csatározásokat figyelve nem csoda, hogy készséggel meghallgatta az apostoli királynő megismételt kérését a munkácsi ügyben, hiszen az ausztriai ház még viszonylag a legkevesebb problémát jelentette, habár már itt is erős felvilágosult szellem befolyásolta az egyházi ügyek irányítását.

Mária Terézia először 1770. május 12-én írt levelében fordult XIV. Kelemenhez a munkácsi görög katolikus püspökség felállítása ügyében,⁷⁵ s most már Visconti nuncius is a királynő pártjára állt, látva, hogy a viszálykodások a legutóbbi rendezés óta sem akartak megszűnni a két egyházmegye papsága és püspökei között. Mária Terézia kérése annál inkább is tetszetős lehetett a Szentszék számára, mert nem teljes függetlenséget akart kiharcolni a görög katolikus klérus számára, hanem csak az egri felügyeletet óhajtotta megszüntetni.

Eszterházy Károly 1770-es bécsi útja már nem járt olyan osztatlan sikerrel, mint két évvel azelőtt. A királynőt meggyőzni nem tudta, mert most már Kaunitz herceg is érvényre tudta juttatni saját elgondolását, s határozott állásfoglalásra készítette az uralkodót, aki 1770. november 6-án a legfélreérthetlenebb módon közölte akaratát, hogy fel kívánja állítani a munkácsi görög katolikus püspökséget, aminek a pápa 1770. november 17-i brevéjében már késznek mutatkozott eleget tenni.⁷⁶

Ennek megfelelően, hogy az ügyet gyorsabban be lehessen fejezni, a következő év tavaszára az összes dokumentumot átvizsgálták jogászok és teológusok segítségével, hogy az 1771. március 20-i konzisztóriumon már minden információ rendelkezésre álljon.⁷⁷ Ezek között már szerepelt a császárnő ne-

74 JEDIN, *op. cit.*, 632-636.; KARCSÚ, A. A., *A római pápák történelme*, Pest 1871, VIII, 151.

75 FRAKNÓI V., *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1899, 491.

76 A pápa levele Mária Teréziához, vö. PEKÁR, *op. cit.*, 105.

77 PEKÁR, *op. cit.*, 106.

vében a Római Kúria ügyvédei által elkészített újabb és hathatósabban alátámasztott kérelem a felállításra. Mivel Mária Terézia minden kételyt eloszlatott és a felelősséget magára vállalta, a konzisztorium kibocsátotta az alapító bulla tervezetét, amelyet elküldtek az udvarnak véleményezésre.

4. Az udvar állásfoglalása

Mária Terézia uralkodása második szakaszának egyházpolitikai arculatát egyre növekvőbb arányban alakították ki a királynő mellett dolgozó és osztatlan bizalmát élvező felvilágosult tanácsosok, politikusok. Ezért, ha Mária Terézia indítékait keressük a munkácsi egyházmegye felállítása kapcsán, a pasztorális gondoskodás mellett az új prejozefinista egyházpolitika kibontakozását is megfigyelhetjük.

Mik voltak ennek jellemzői? Mindenekelőtt a királyi hatalom legszélesebb körű kiterjesztése, nem kímélve a régi struktúrákat konzerválni akaró pápai és egyházi hatalmat. Az egyre erősödő államhatalomnak a régi, nagy kiterjedésű püspökségek is útjában álltak, mert inkább kisebb, könnyebben áttekinthető és jobban irányítható egyházi irányítást akart kormányozni. Az új szellem hadat üzent a műveletlenségnek, a nyomornak és erre megoldást az állam által felügyelt és meghatározott anyagi javakkal és forrásokkal kívánt elérni.

Vizsgálódásunk alapjául Mária Teréziának a felállítást először kérő 1766. április 30-án kelt oklevelét tekintjük.⁷⁸ Ennek jelentősége nem csupán időbeli elsőbbségében rejlik, hanem abban, hogy csírájában már magában foglalja mindazon érveket, amelyek a heves vita tárgyát pro vagy kontra képezik. S ha ezt az alapidokumentumot kiegészítjük az udvar későbbi megnyilvánulásaival, magunk is megdöbbenünk, mennyire tisztán rajzolódik ki előttünk a jozefinista egyházpolitika a munkácsi egyházmegye sorsában.

A mesterien megszerkesztett kérelem hét bekezdésből áll. Mindjárt az elsőben Mária Terézia röviden felvázolta a pá-

78 NILLES, *op. cit.*, 902-905.

pának a munkácsi egyházmegye előtörténetét: a Koriatovics Teodor általi kolostoralapítást (1360), majd az első püspökről tett említést (László, 1491-ben), utána közvetlenül az unióra lépés körülményeit vázolta, külön kiemelve, hogy a saját rítusú püspök igénye az egyesülés feltétele volt.⁷⁹ A második bekezdés a hívek sokaságára fordított nagy gondot, így akarva kiemelni ezzel is az ügy jelentőségét.⁸⁰ A következő sorokban hangsúlyozta, hogy az eddig sajátosan létező, de a kánoni felállítást el nem nyert, s az egri egyházmegye területén belül működő püspökség főpásztorait hivatalos egyházmegye hiányában más részek püspöki címeire kellett felszentelni, s ebből fakadt az, hogy az egri püspökök, helyi ordinárius jogcímen a görög katolikus püspököket maguk alá rendelték, azoktól teljes függést követelve, felettük joghatóságot gyakorolva, és erre minden módon, újra meg újra emlékeztetni törekedtek, nagy zavart okozva ezzel úgy az egyesült papság, mint a nép lelkében, alkalmat nyújtva az uniótól való eltántorodásra.⁸¹ A továbbiakban is az uniót fenyegető veszélyre fektette a hangsúlyt: nem akarja, hogy a független skizmatikusok az egyesülteket a függőség miatt alacsonyabb sorsúnak, vagy pedig az uniót jelentéktelenebbnek és silányabbnak tartsák, hanem inkább még ezek is egyesülésre legyenek hajlandóbbakká.⁸² A jövőre nézve úgy vélte, hogy a két püspökség közti viszályok megszüntetésére és az unió gyarapodására az lenne a legkézzelfekvőbb megoldás, ha a munkácsi püspökséget a Szentszék kanonizálná,⁸³ mindez persze nem történne az egri püspök kárára, hiszen ő évi 5000 forintot

79 1766. április 30-án kelt oklevél 1. bek.: „sub illa praec: e = ratv conditione amplexus fuisset, ut populus graeci ritus unitus sui ritus Episcopum habere possit”.

80 Uo. 2. bek.: „Sub moderatione uniti Episcopi Munkaciensis ecclesiae quidem 839, actuales vero parochi 675, personae demum confessionis capaces 119.107 de praesenti numerentur”.

81 Uo. 3. bek.: „Episcopi Agrienses tamquam loci Ordinarii unitos Episcopos Munkacienses sibi subiectos reddere... et recognoscere modis omnibus studuerint... in Episcopo autem, et clero ac populo unito maximam animi perturbationem excitavit”.

82 Uo. 4. bek.: „Ne proinde aut Episcopus Munkaciensis cum clero suo sub sorte inferiori schismaticis reputetur... potius ipsi etiam schismatici exemplo aliorum ad amplexandam sacram Unionem pelliciantur”.

83 Uo. 5. bek.: „ut Episcopatus ea ratione eligatur et canonisetur”.

biztosítana az új püspökség szükségleteire.⁸⁴ Végül mindezt összegezve a pápa tekintélyére, jóindulatára, az egyház és az unió javára apellálva ajánlotta magát és kérését a Szentatya figyelmébe.⁸⁵

Ezek voltak azok az indítékok, amelyek elégtelenségét próbálta pontról pontra bizonyítani Eszterházy Károly egri püspök, az „Opinio” szerzője. A királynő viszont mindvégig kitartott ezek védelmezésében, még akkor is, ha egy időre 1768-ban, nem akarva szembeszállni XIII. Kelemen pápával, felfüggesztette a harcot.

Az uralkodó további megnyilatkozásaiban is legteljesebben az apostoli király kegyuri jogának igénye dominált, ez nyíltan vagy burkoltan csaknem mindig kimutatható. Különös hangsúlyt adott ennek 1766. november 18-án kelt leveleiben, amelyeket a pápának, Eszterházy püspöknek és Albani bíborosnak, római képviselőjének címzett. Utóbbinak kifejtette, hogy négy címen is joga van püspökséget alapítani.⁸⁶ A pápával is tudatta, hogy Magyarország apostoli jogon állíthat fel püspökségeket.⁸⁷ Eszterházytól nem kért, csak közölte kompetenciáját és engedelmességre szólította fel.⁸⁸ Két évvel később 1768. június 6-án újra az „Apostoli királyok püspökség alapításra vonatkozó teljhatalma”⁸⁹ alapján sürgette a nunciust kérése tolmácsolására. Hasonlóképpen ezzel a fő érveléssel készítette XIV. Kelemen pápát 1770. május 12-én, hogy végre-valahára szánja el magát a döntésre.⁹⁰

A második legfontosabb ok a munkácsi püspök függetlenítésére az udvar szempontjából kétségtelenül az volt, hogy megszűnjenek az állandóan napirenden lévő viszályok, veszekedések. Ezt a királynő rendeletekkel már addig is igyekezett

84 Uo. 6. bek.: „Cuius intuitu eo minus esse potest difficultas”.

85 Uo. 7. bek.: „autoritate sua pientissime stabilire”.

86 OL. A 35 99/1766, „1. ratione foundationis, 2. ratione christianitatis, 3. ratione praescriptionis, 4. quia libertas Regis... olim tempora Sigismundi... ac celebri Concilio Constantiendi”.

87 OL. A 35 98/1766

88 OL. A 35 100/1766. „Nos nihil ominis non obstante hac facta inculptione, melius de Fidelitate Vestra speramus”.

89 PEKÁR, *op. cit.*, 99.

90 *Op. ult. cit.*, 103.

megfékezni, amíg a munkácsi egyházmegye sorsa nem tisztázódott. 1768. augusztus 24-én kelt körlevelével igazságos rendezésre törekedett. Ebben kihirdette, hogy 1. Az egyesült papok az őket illető éves és stoláris jövedelmet maradéktalanul kapják meg mind az anyaegyházakban, mind pedig a filiákban; 2. A görög rítusú papokat valódi paróchusoknak és a legkevésbé sem a latin plébánosok káplánjainak kell tekinteni; 3. A munkácsi „püspök és apostoli helynök” mint az egyesült klérus és a nép feje nem az egriektől függ; 4. Az egyesültek mentességét és kiváltságait helyre kell állítani és meg kell őrizni.⁹¹ Ezen túlmenően a királynő Eszterházyt a „görög rítusú püspökkel való egyetértő cselekvésre” buzdította,⁹² Bradácsnak pedig lelkére kötötte: „Ti az egri püspököt valódi és törvényes ordináriusnak ismerjétek el,... te pedig mint helynöke viselkedj”.⁹³ Valójában az udvar kezdettől fogva látta, hogy megoldást csakis az Egertől való függetlenedéstől lehet remélni. Nyilván közrejátszott a főszereplők jelleméből fakadó összeférhetetlenség is ebben (Mária Terézia Eszterházy Károlyt merev, nehéz természetű és hatalomvágyó embernek tartotta,⁹⁴ de Bradács Jánosért sem vállalt kezességet,⁹⁵ ugyanakkor a napnál fényesebben látszott, hogy a vitás ügyekben döntőbíró sem egyik, sem másik érintett fél nem lehet, hanem csak egy túlfűtött érzelmektől mentes pártatlan harmadik. Ezt a meggyőződést képviselte a királynő 1768. június 6-án keltezett, s a nunciushoz intézett levelében, amikor úgy fogalmazott, hogy a munkácsi püspök az egriektől a szent hatalom gyakorlásában ne függjön,⁹⁶ és ugyanezt ismételte meg két évvel később 1770. május 12-én XIV. Kelemenhez írott kérelmében.⁹⁷

91 *Op. ult. cit.*, 101.

92 BASILOVITS, *op. cit.*, IV, 127-131.: „Cointelligentia cum Episcopo Graeci Ritus”.

93 *Op. ult. cit.*, 131-133.: „Vos... Episcopum Agriensem pro vero ac legitimo Ordinario Vestro cognoscere... tamquam eius respective Vicarius”.

94 PEKÁR, *op. cit.*, 103.

95 FRAKNÓI V., *A magyar királyi kegyuri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1895, 492.; ARNETH, A., *Geschichte Maria Theresias*, Wien 1863-1879, Bd. IX, 86.

96 PEKÁR, *op. cit.*, 99.

97 *Op. ult. cit.*, 107.: „Solique Archiepiscopo Strigoniensi, utpote suo Met-

A harmadik okként az unió erdélybeli ingatag helyzetét, illetve az ezzel kapcsolatos szakadár mozgalmakat, valamint a lengyelországi ún. disszidensek elismerését tüntethetjük fel.

A vagyoni háttérrel kapcsolatban az 1766. április 30-i, a pápához címzett felállítási kérelem lett az irányadó, amelyben az uralkodó 5000 forintot kínált a püspökség szükségleteire.⁹⁸ Két évvel később (1768. június 6.) az udvar a klérus és a nép nehéz anyagi helyzetén kívánt könnyíteni, nem sokkal ezután az augusztus 24-i rendelet újra szabályozta a papok jövedelmét és jogi helyzetét.⁹⁹

Mivel 1768-ban XIII. Kelemen uralkodása idején az udvar kérelme a munkácsi egyházmegye felállítását illetően nem talált meghallgatásra, s ez jórészt az Eszterházy püspök által összeállított „Opinio” című emlékiratnak volt köszönhető, az újabb fordulóban a királynő nagyobb nyomatókot helyezett egy korszerű egyházi jogi indoklás benyújtására. Aloysius Coquelinusnak, aki az előző, hasonló jellegű, de eredménytelen munka társszerzője volt, most sikerült valóban komoly érvekre támaszkodva kánonjogi szempontból is a munkácsiak, illetve a királyi udvar javára billenteni a mérleg nyelvét.

A negyven pontból és nyolc csatolt dokumentumból álló irat lényege,¹⁰⁰ hogy bebizonyította az egri püspökök joghatóságának törvénytelenességét, ugyanis az apostoli helynökök kánonjogilag közvetlenül a pápa helyettesei, ezért nem lehetnek püspöki helynökök.¹⁰¹ Továbbá legdöntőbb érvként az Eszterházy által felhozott zsinati okmányokkal szemben X. Leó pápa „Accepimus” kezdetű bulláját állította, amely kimondta, hogy a latin püspök a latinok, a görög püspök pedig a görögök felett éljen a joghatóságával.¹⁰² Kimutatta továbbá, hogy a munkácsi püspökség kanonizálásából Egernek kára nem származhat, és

ropolitano subiectus, ab alio Episcopo non pendat”.

98 NILLES, *op. cit.*, 902-905.

99 BASILOVITS, *op. cit.*, IV, 127-133.

100 *Op. ult. cit.*, 143-185.

101 HODINKA, *op. cit.*, 1910, 617-620.

102 Nr. 21.: „Sed Episcopus Latinus Latinorum, Episcopus vero Graecus Graecorum dumtaxat curam, regimen ac iurisdictionem respective habeant et exercent. – BASILOVITS, *op. cit.*, 143-185.

meggyengítette a „Quoniam in plerisque” zsinati dokumentum perdöntő jelentőségét.

Végül néhány szó a királynő személyes állásfoglalásáról. Mária Terézia a dokumentumok tanúsága szerint 1766-tól, amikor az ügyet a legkomolyabb szándékkal elindította, végig ragaszkodott ahhoz a meggyőződéséhez, hogy a munkácsi püspökséget fel kell szabadítani az egri függés alól. Látszik ez az 1768 januárjában kelt Albanihoz írt leveléből, amelyben biza-
kodva írt a kanonizálásról¹⁰³ és hangot adott ennek a legkritikusabb helyzetben is, amikor kérelmét 1768-ban XIII. Kelemen elutasította mondván: „Nem az észérvek, hanem csak a pápa tekintélye térített el a felállítástól”.¹⁰⁴ 1770. szeptember 1-jén a nunciusnak így fejtette ki álláspontját: „Biztosítom, nuncius úr, hogy én a szőnyegen levő ügyet illetően nézeteimet sohasem változtattam. És a két utolsó esztendőben tett szomorú tapasztalatok elhatározásomban még inkább megerősítettek”.¹⁰⁵

Minden kételyt eloszlató levelét 1770. november 6-án címezte XIV. Kelemenhez: „Kellő módon megvizsgáltam és legbiztosabban hiszem, hogy semmi sem hasznosabb, minthogy az egyesült görögöknek saját püspökük legyen... Az egész ügyet és mindazt, amit ebből az unió számára remélni vagy félni lehet, magamra vállalom... Szolgálóleányi tisztelettel kérem tehát, hogy a munkácsi püspökség kánoni felállítását a legfőbb tekintély hiánya tovább ne késleltesse.”¹⁰⁶

És valóban, már csak az alapító bulla tervezetének kifejezésbeli pontatlanságait¹⁰⁷ és a Bradács János püspöki kine-

103 BASILOVITS, *op. cit.*, 34.

104 PEKÁR, *op. cit.*, 101.: „non rationes, sed auctoritas Summi Pontificis eam a proposita erectione declinavit”.

105 FRAKNÓI, *op. cit.*, 1895, 492.

106 PEKÁR, *op. cit.*, 105.: „Satis exploratum habeo certissimeque credo... nihil magis expedire, quam ut Graeci Uniti proprium sibi habeant Episcopum... rem autem omnem, et quidquid exinde pro Unione sperari aut timeri potest, in me suscipere... filiali cum ergo reverentia rogo, ne Episcopatus Munkácsiensis erectioni canonica auctoritas Sua deesse longius differat”.

107 HODINKA, *op. cit.*, 1910, 623-624. Ezek a kegyúri jogot sértő kifejezések voltak, pl.: a királynő nem a felállítást, hanem annak megerősítését kéri, a pápa Munkácsot nem püspöki várossá emeli, hanem csak kiejelenti, a pápa a királynak a kinevezés jogát nem adományozza, hanem

vezése körüli bonyodalmat kellett megszüntetni,¹⁰⁸ hogy 1771. szeptember 19-én kiadásra kerüljön az „Eximia Regalium” kezdetű bulla, amelyben a királynő kérésére XIV. Kelemen pápa felállította a Munkácsi görög katolikus egyházmegyét.¹⁰⁹ S bár a felvilágosult abszolutista rendszer előremutató meglátásai mellett a katolikus egyháznak súlyos – lelki – károkat is okozott, paradox módon a Munkácsi püspökség esetében egy addig kellően nem rendezett kérdésben megoldást nyújtott, pontot téve ezzel az ungvári unió óta húzódó hosszú küzdelem végére és megadva az esélyegyenlőséget az egyházmegye püspökének, papjainak és híveinek egy önálló, saját egyházi élet megkezdésére.

ehhez hozzájárul stb.

108 Bradácsot két általa jóváhagyott liturgikus könyv keleti szellemisége miatt jelentették fel. Vö. PEKÁR, *op. cit.*, 110-115.

109 NYSSSEN-SCHULZ-WIERTZ, *Handbuch der Ostkirchenkunde*, Düsseldorf 1984, Bd. 1. 227. A püspököt a király nevezi ki, a pápa megerősíti, metropolitája az esztergomi érsek.

Szabó Péter

A PÜSPÖKVÁLASZTÁS RENDJÉT ÉRINTŐ SZABÁLYOZÁS MÓDOSULÁSAI A KELETI KATOLIKUS EGYHÁZJOGBAN

Jelen munkánk a keleti kódex (CCEO) püspökválasztásra vonatkozó szabályozását kívánja tárgyalni. A püspöki hivatal betöltésének módja élénk teológiai reflexió tárgya a latin egyházjogban is,¹ ám ennél még fontosabb lehet az ökumenizmusra gyakorolt hatása. E szempontokra való tekintettel hasznosnak látszik a hatályos keleti jog ismertetése a téma azon fejlődési irányvonalának a vázlata céljából, mely minden bizonnyal a keleti kodifikáció egyik fontos jellemzője.

Korban eltekintünk a XII. Piusz előtti jogrend tárgyalásától, hisz a keleti kódex normarendje a mp. *Cleri sanctitati* szabályozásához viszonyított elmozdulást jelent. Nem foglalkozunk továbbá a pátriárkai (illetve a 152. kán. erejében azzal azonos elbírálás alá eső nagyérseki) egyházaknál alacsonyabb hierarchikus rangú keleti katolikus közösségekkel sem, mivel ott a püspöki székek betöltése pápai kinevezés útján történik.

A püspökválasztás rendje a mp. *Cleri sanctitati* szerint

A pátriárkai egyházak területén belül, mint a fegyelmi önállóság egyik fontos megnyilvánulása, a részleges jog keretében szabályozott püspökválasztási jog – IX. Piusz pápának az örmény és a káld egyház tekintetében a pápai kinevezés rendszerének bevezetésére tett rövid kísérletét leszámítva² – mindvégig fennmaradt.³ Egységes közös szabályozást a püs-

1 Vö. pl.: *Zur Frage der Bischofsernennungen in der römisch-katholischen Kirche*, (Greshake, G., Hrsg.), München-Zürich 1991.

2 PIUS IX, litt. ap. *Reversurus*, 1867. VI. 12, in ASS 3 (1867) 386-393; IX. Piusz, litt. ap. *Cum ecclesiastica disciplina*, 1869. VIII. 31, in ASS 5 (1869) 615-621.

3 E részleges jog bemutatásához lásd: WOJNAR, M., „The Participation of

pökválasztás tekintetében is a XII. Piusz által kihirdetett keleti jog, közelebbről a mp. *Cleri sanctitati* hozott.⁴

A dokumentum 392. kánonja szerint a püspökök az apostolok utódai, ennél fogva hatalmuk isteni jogon alapszik. Őket a római pápa vagy szabadon nevezi ki, vagy megerősíti (ha tudniillik más szervek választották őket a jog előírásai szerint). Ilyen választási jogot a *motu proprio* egyedül a pátriárkátusok püspökeivel kapcsolatban említ (251. kán.).

A választás ezeknél sajátos, három szakaszból álló eljárás mód szerint zajlott. Az elsőben a pátriárkának, a 394. kánonban felsorolt tulajdonságok figyelembevételével, információt kellett gyűjteni az egyes potenciális jelöltek alkalmasságáról. Ehhez titokban kikérhette az érintett egyházmegye *papjainak* véleményét is (252. kán. 1. §). A második szakaszban a pátriárka által összehívott „püspökválasztó szinóduson” a püspököknek a választás 102-120. kk. által leírt általános szabályainak megfelelően, ám mindig abszolút többséggel kellett a püspöki hivatalra szabad belátásuk szerint legalkalmasabbnak vélt személyt megválasztaniuk (252. kán. 2. § 2°).⁵ Harmadik lépésben a pátriárkának kérnie kellett az Apostoli Szentszéktől a választás megerősítését (253. kán. 1. §). A megválasztott személy csakis a pápai megerősítés után volt értesíthető, amikor is nyilatkoznia kellett, hogy vállalja-e a hivatalt (2. §).

Az üresedésben levő püspöki szék betöltésének meggyorsítása érdekében a 254. kánon (előzetes jelöltlista állításának

the Clergy and Laity in the Election of Bishops according to the Discipline of Oriental Catholic Churches”, in *The Choosing of Bishops, Historical and Theological Studies*, (Bassett, W., ed.), Hartford 1971, 61-73; KHOURY, J., „Le choix des Evêques dans les Eglises Orientales”, in *Concilium* 17/7 (1981) 53-56.

4 PIUS XII, mp. *Cleri sanctitati*, 1957. VI. 2., in AAS 49 (1957) 433-603. Megjegyzendő, hogy a szövegtervezet püspökválasztásra vonatkozó 249-254. és 392. kánonjai, egy a Keleti Kongregáció keresztül kiadott belső rendelet révén már 1951. december 15-től hatályba léptek, noha a szabályozás hivatalos kihirdetésére csak a *motu proprio* keretében került sor; vö.: EDELBY, N. – DICK, I., *Les Eglises orientales catholiques, Décret «Orientalium Ecclesiarum»*, (Unam Sanctam 76), Paris 1970, 364.

5 Ugyanez a pont viszont pátriárkai részleges jog keretében lehetővé tette a *jelöltállítási* jog pátriárkának való fenntartását is.

bevezetésével) kilátásba helyezett egy másik eljárásmodot is. Eszerint a püspökválasztó szinódus összeállíthatta a püspökségre alkalmasnak ítélt személyek pápa által *jóváhagyandó* listáját. Ha egy később püspökké választott személy már szerepelt e listán, az Apostoli Szentszék egyszerű értesítése mellett, rögtön tudomására lehetett hozni a választás eredményét. (Ugyanakkor a pápa által megadott jóváhagyások hat hónap után automatikusan érvényüket veszítették.⁶)

Mint látható, a mp. *Cleri sanctitati* szabályzata tulajdonképpen azt a gyakorlatot vezeti be *valamennyi* pátriárkai egyházban, mely többségüknél – legalábbis IX. Piusz óta – pápai részeleges jog formájában már egyébként is érvényben volt. Ugyanakkor a 251. kán. megfogalmazásmódjának kizárólagos jellege („*abrogatis privilegiis et consuetudinibus contrariis*”) érthetően negatív hatást váltott ki a melkita és a maronita egyház tekintetében, amelyek ezideig érintetlenül őrizték a püspökválasztás szabad, azaz pápai megerősítést nem feltételező gyakorlatát.⁷

Az *Orientalium Ecclesiarum* kezdetű zsinati határozat püspökválasztás rendjére vonatkozó előírásai és a zsinat utáni gyakorlat

Azon kérdés tekintetében, hogy a II. Vatikáni Zsinat mennyiben módosította közvetlenül a katolikus egyház akkor hatályos jogszabályait, illetve mennyiben csak a későbbi jogalkotást orientáló irányelveket fektetett le, a zsinat utáni irodalomban nem alakult ki egységes nézet.⁸ A püspökválasztásra vonatkozóan két zsinati alapelv tartandó szem előtt. Egyrészt a

6 EDELBY, *Les Églises*, 364.; KHOURY, J., „La scelta dei vescovi nel Codice dei canoni delle Chiese orientali”, in *Apollinaris* 65 (1992) 80.

7 Ugyanakkor a Keleti Kongregáció XV. Benedek idejétől e két egyház vonatkozásában is megkövetelte a püspökválasztás eredményének Szentszékkal való hivatalos közlését. Azokat megjelentették az *Acta Apostolicae Sedis*-ben, méghozzá a választások pápai ratifikációjáról szóló záradékkal; De CLERCQ, Ch., „Les personnes selon le nouveau droit canonique oriental”, in *Revue de droit canonique* 8 (1958) 15.

8 A zsinati rendelkezések és határozatok közvetlen objektív norma értékéről alkotott nézethez lásd pl.: GISMONDI, P., „I principi conciliari e il diritto

keleti katolikusokról szóló határozat előírta, hogy a pátriárkai szinódusokat az I. évezrednek megfelelően kell helyreállítani, beleértve a szerv püspökválasztó jogának elismerését is (OE 9). Másrészt a LG 24b a püspöki hivatalba való beiktatás elengedhetetlen feltételeként jelölte meg a pápával való egyházi közösség fennállását, illetve a kánoni küldetés valamilyen törvényes formáját.

Az OE 9c püspökválasztásra vonatkozó kijelentését az első kommentárok úgy értelmezték, hogy az a pápának *egyedi*, azaz kivételt képező esetekben helyez kilátásba beavatkozási lehetőséget, ami nem jelent a püspökválasztás rendes menetében történő rendszeres részvételt.⁹ Mások, a kérdés ökumenikus súlyára való tekintettel hangsúlyozták, hogy a primátusi hatalom nem szenved sérelmet azzal, ha az elkövetkezendő kodifikáció a keleti püspökök választásának eljárásában esetleg a Szentszékkal való konzultációt sem tesz majd kötelezővé. Egy ilyen értelmű rendelkezés ugyanis nyilvánvalóan nem egy jogról való lemondást, hanem csak annak rendszeres gyakorlásától való eltekintést jelentene.¹⁰

A zsinati határozatra hivatkozva, a melkita pátriárkai szinódus már 1965-ben bejelentette, hogy a továbbiakban saját eljárásmodot követve, a mp. *Cleri sanctitati* által előírt megszo-

canonico", in *Il diritto ecclesiastico* 79 (1968) 3-22; UA., *Il diritto della Chiesa dopo il concilio*, Milano 1973, 40. kk. Mások ellenben megkérdőjelezik a zsinati dokumentumoknak a közvetlen végrehajthatóság értelmében tulajdonított normatív karakter helytállóságát; vö.: PETRONCELLI, M., *Diritto canonico*, Napoli 1976, 195-196. Ha a zsinatnak nem is volt közvetlen célja jogszabályok kiadása, bizonyos rendelkezései mégis (mind kiadjuk, mind kihirdetési és megfogalmazásmódjuk alapján) alkalmasak voltak arra, hogy az akkor hatályos jogrendet akár közvetlenül is módosítsák. Mivel az egyes dokumentumok – közös műfaji megnevezésük ellenére is – jogi értékük szempontjából eltérő jellegű rendelkezéseket tartalmaznak, jogrendre gyakorolt hatásuk megállapításához az egyes konkrét zsinati helyek *tartalmi* szempontból történő vizsgálata szükséges; Lo CASTRO, G., *La qualificazione giuridica delle deliberazioni conciliari nelle fonti di diritto canonico*, Milano 1970; 293-294.

9 POSPISHIL, V., *Orientalium Ecclesiarum, the Decree on the Eastern Catholic Churches of the II. Council of Vatican*, New York 1965, 34.

10 ZUZEK, I., „Opinioni sulla struttura del futuro codice di diritto canonico delle Chiese orientali”, in *Concilium* 3/8 (1967) 157-158.

rítások figyelmen kívül hagyásával fog eljárni a püspökválasztásoknál.' (Ez a gyakorlatban a XII. piuszi törvényhozást megelőző saját fegyelmi rendhez való visszatérést jelentette volna.) Az Apostoli Szentszék viszont a továbbiakban is nélkülözhetetlennek nyilvánította a választási eljárásba történő saját közreműködését. Az e tekintetben követendő eljárásmodot egy a Keleti Kongregációtól eredő, a keleti katolikus pátriárkákhöz címzett levél közölte (1966. június 22).¹² Ez – a hagyományos, utólagos megerősítéssel szemben – a gyorsabb, listás választási rendet részesítette előnyben. A szóban forgó lista összeállításában – különös módon – immár nem szánt szerepet a püspököknek, azt kizárólagosan a pátriárka hatáskörébe utalta. Ha a listán már szerepelt, a szinódus által megválasztott személy ugyan már nem szorult megerősítésre, mégis az Apostoli Szentszék esetleges ellenvetésének hiányáról külön kellett megbizonyosodni. Ugyanezen levél indoklása szerint a bevezetett eljárás előnye, hogy általa a Szentszéknek alkalma nyílik *azonnal* hozzájárulását (*adhaesio*) adni a szinódus által szabadon megválasztott személyhez. (Előzetes hozzájárulás hiánya esetén azonban továbbra is csak annak utólagos elnyerése után lehetett a választott nevét közzétenni.)

Az utólagos megerősítésről az előzetes hozzájárulás rendszerére való áttérés nem elhanyagolható – mindenekelőtt elvi jelentőségű – változást jelent. A *Cleri sanctitati* 89. kánonjából adódóan, a hivatal betöltése megerősítés révén (*per confirmationem*) történt, ha az előzetes lépésben a választás nem szabad jellegű volt. Ez esetben a választásnak csak a *jelölt* meghatározása volt az eredménye, de az illetékes felsőbb hatóság utólagos intézkedéséből származott a hivatal tényleges elnyerése (amit a hagyományos kánonjogi terminológia a „dogban való jog” kifejezéssel jelölt).¹³ A megerősítésre szoruló választásnál a megválasztottság pusztá ténye magában még

11 Vö.: EDELBY, *Les Églises*, 362.

12 BROGI, M., „Nomine vescovili nelle Chiese orientali cattoliche”, in *Kanon VII* (1985) 132-133.

13 „Confirmatio electionis est concessio tituli seu iuris in re in officio ecclesiastico a competente Superiore facta ei cui, per electionem legitimam, ius ad rem acquisitum fuerit”; CONTE A CORONATA, M., *Institutiones*

nem eredményezett illet, hanem csak a választás megerősítésének elnyerésére irányuló, „hivatalhoz való jogot”. Megállapítható tehát, hogy az előzetes hozzájárulás intézménye révén, a hivatal betöltésének szoros értelemben vett folyamata a keleti püspökválasztás esetében – az I. évezred tényleges gyakorlatainak megfelelően – 1966-tól már ismét nem vált két, időben elkülönülő és különböző hatóságoktól eredő fázisra (úgy mint választásra és a felettes hatóságtól eredő *confirmatio* formájában megadott utólagos *collatio tituli*-ra). Ellenkezőleg, a személy választás útján történő kijelölésének – ha a hivatalbetöltés szorosabb fogalmához nem tartozó előzetes pápai adhaesio a megválasztott tekintetében már kifejeződést nyert – automatikus következménye volt a *collatio tituli*, azaz a hivatal teljes körű átadása is (*ius in re*).

A püspökválasztás rendje a keleti kódex (CCEO) szabályozása szerint

A keleti kódex hatályos rendelkezései szerint a püspökök kijelölése a pátriárkai egyházak területén *belül* a fent vázolt (az *előzetes jelöltállítás* és *kánoni választás* lépéseire osztható) rendszeren nyugszik.

Az első szakasz a jelöltállítás. Ennek joga a pátriárkai egyház püspöki szinódusának tagjait illeti (és nem csakis a pátriárkát mint az 1966-os szabályzás szerint). Míg az uniók utáni kor részleges joga a laikusoknak is aktív részvételt biztosított a jelöltállításban, a hatályos norma – némileg enyhítve a *Cleri sanctitati* 251. kánonjának említett szigorát, mely célja éppen a vonatkozó korábbi fegyelmi rend felszámolása volt – ma a püspökök számára *lehetővé* teszi, hogy a jelöltek alkalmasságának vizsgálatokor a papság mellett esetleg laikusoktól is információkat kérjenek.¹⁴ (Megjegyzendő, hogy a püspökválasztást a keleti egyházakban elvileg már a II. Niceai Zsinat [787] 3. kánonja véglegesen a püspökök kizárólagos hatáskör-

ius canonici ad usum utriusque cleri et scholarum, Taurini 1943, vol. I, 286.

¹⁴ CCEO 182. kán. 1. §.

rébe utalta. Ugyanakkor a világiaknak a jelöltállításban való aktív szereplése még az egyesült keleti egyházak újkori joggyakorlatára is jellemző maradt.¹⁵⁾

Az említett jelöltállítás – mint körülményeiből kitűnik – rendszerint a hivatalüresedéstől független esemény. Célja az *episcopabilis* személyek listájának összeállítása, amelyhez a pápa előzetes hozzájárulása (*assensus*) kérendő. A hatályos jog – a korábbi „*adhesio*” helyett – az „*assensus*” kifejezést alkalmazza, aminek jelentése: hozzájárulás, helyeslés, egyetértés egy *mások által* hozott döntés tekintetében.

Itt kell megjegyeznünk, hogy egy tekintélyes szerző nemrégiben felhívta a figyelmet a „*consensus*” és „*assensus*” kifejezés közti lényegi eltérésre.¹⁶ A különbség pontos jogi értékét az említett cikk sajnos nem jelölte meg. Ugyanakkor, tekintettel arra, hogy a CCEO 934. kán. 2. § 1° alapján adott a „*consensus*” jogcselekmények érvényességét érintő jellege, önmagában logikusnak látszana, hogy az „*assensus*” azzal szemben csak *megengedettségi* feltételnek tekintsük. Ennek pedig az lenne a következménye, hogy a püspökválasztáshoz előírt előzetes pápai hozzájárulás végsősoron nem érintené a jogcselekmény érvényességét, mégha mellőzése nyilvánvalóan törvénytelen lenne is.

Ebből pedig az látszik következni, hogy – a jelenlegi jog szerint – a hivatal teljeskörű elnyerése (*ius in re*), természetesen érintetlenül hagyva LG 24b-ben kifejtett, említett teológiai alapú illetékességet, végső soron *önmagából* a választásból ered. Ha ugyanis a Törvényhozó az előzetes szentszéki közreműködést érvényességi feltételként kívánta volna szabni, akkor vagy a „*consensus*” kifejezéssel kellett volna jelölnie azt (mely – mint mondtunk – önmagában is kifejezi a feltétel *érvényességet* érintő jellegét¹⁷⁾), vagy az „*assensus*” kifejezésnél a 182. kán. 3. §-a esetében is kifejezetten kellett volna deklarálni – a terminusból önmagában nem következő – érvénytelenítő jelle-

15 Vö. WOJNAR, „The Participation”, 60-73.

16 ZJZEK, I., „Aggiunte all'indice analitico del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium”, in *Orientalia Christiana Periodica* 60 (1994) 635.

17 CCEO 934. kán. 2. § 1°.

get.¹⁸ (A CCEO 899. kánonjában, az akatolikus püspökök katalizálásának összefüggésében ez meg is történik,¹⁹ mely szabály csak megerősíteni látszik, hogy az „assensus” kifejezésnek önmagában nincs jogcselekményt érvénytelenítő vagy személyt cselekvésre jogilag képtelenné tevő hatása.) Az előzetes pápai közreműködés „assensus” kifejezéssel való jelölése eszerint lehetővé teszi, hogy a kódexbeli szabályozást a zsinati határozat idevonatkozó, szabad választást előírányzó rendelkezésével (OE 9c) tökéletes összhangban levőnek tekintsük.²⁰

A jelöltlistára azok kerülnek, akiket a szinódus abszolút többsége alkalmasnak ítél.²¹ A megszavazott listát a pátriárka

18 Mint köztudott, a kánonjogban csak azok a törvények jogcselekményt érvénytelenítők vagy személyt jogilag cselekvésre képtelenné tevők, melyekről azt a Törvényhozó *kifejezetten* jelzi (CCEO 1495. kán.).

Ha az előzetes „assensus” előírása valóban csak egy jogcselekmény megengedettségi feltételét jelöli, akkor kevésbé valószínűsíthető azon megállapítás helyessége, mely szerint a pátriárkák CCEO 916. kán. 5. §-a szerinti jogkörének gyakorlásakor (mely révén más hierarcha alá rendelhetik a sajátjogú egyházukhoz tartozó, ám felsőbb kormányzati területükön kívül eső és idegen részegyház kötelékébe tartozó híveiket), a jogcselekmény tényleges alanya az „assensus” adó Apostoli Szent-szék lenne; ilyen értelemben: ERDŐ, P., „Questioni interterrituali del diritto dei sacramenti (battesimo e cresima)”, in *Orientalium dignitas. Atti del simposio commemorativo del centenario della lettera apostolica di papa Leone XIII, Nyíregyháza 2-4 novembre 1994*, (Orosz, L., a cura di), Nyíregyháza 1995, 155. Amennyiben az „assensus” csak a jogcselekmény megengedtségét érintő körülmény (vö. CCEO 1495. kán.), a szóban forgó intézkedés érvényessége érdekében azt kell feltételeznünk, hogy ez esetben a pátriárka rendes illetékességi köre jog által történő delegáció révén van oly mértékben kitágítva, mely lehetővé teszi számára egy más sajátjogú egyházhoz tartozó részegyház személyi határainak a megváltoztatását.

19 ...*Episcopus autem potestatem regiminis valide exercere non potest nisi de assensu Romani Pontificis, Collegii Episcoporum capitulis*; (kiemelés általunk).

20 Vö. 10. jegyzet.

21 A *Cleri sanctitatis* még a pátriárkátus részleges jogalkotásának hatáskörébe utalta annak eldöntését, hogy kívánják-e a pátriárkának fenntartani a jelöltállítás *kizárólagos* jogát (252. kán. 2. § 2°). Hasonló szűkítő intézkedés a 182. kán. 3. §-a értelmében ma csak pápai részleges jog keretében lehetséges. E változás is jelzi, hogy a törvényhozó fokozott felelősségvállalást vár a püspököktől. (Ugyanakkor a pátriárkának továbbra is megkülönböztetett szerepet biztosít a 184. kán. 2. §-a, mely szerint a püspökök által jelöltjeikről hozzá beküldött jellemzésekhez –

feladata a Keleti Kongregációnak eljuttatni, amely saját gyakorlatának megfelelően azt további információkkal egészítheti ki. Következő lépésben listán szereplő nevekhez egyenként kérniük kell a Hittani Kongregáció hozzájárulását és csak ennek birtokában kerül a lista a pápa elé az „assensus” megadása céljából.²² A pátriárka által a római pápának megküldött jelöltlistán szereplő személyek püspökjelöléséhez való egyszer megadott pápai hozzájárulás a kódex szerint *végleges*, azaz esetleges kifejezett visszavonásig időbeli korlátozás nélkül érvényben marad (182. kán. 4. §).

A második szakaszban – tudniillik konkrét hivatalüresedés esetén – zajlik a tényleges választás, a törvényesen összehívott püspöki szinódus keretében, a 947-957. kánonban leírt általános szabályok szerint. A pátriárkai egyház püspöki szinódusának összehívása ezen esetben törvényesnek akkor minősül, ha – azok leszámításával akik igazolt módon maradtak távol – a választásra kötelezettek legalább *kétharmada* jelen van (183. kán. 1. §). A tagok által végzett szabad választás eredményeként az a személy tekinthető megválasztottnak, aki az első három forduló valamelyikében a szavazatok *abszolút* többségét elnyerte.²³ Három esetleges eredménytelen szavazás után a negyedik fordulóban csak a harmadikban legtöbb szavazatot elért két jelölt szerepel (3. §). Amennyiben ebben az esetben is egyenlő mértékben oszlanak meg a szavazatok, köztük a papszentelés ideje, illetve annak esetleges egyezése esetén az életkor dönt. (Ugyanezen az alapon kell döntenie a harmadik forduló után is, ha szavazategyenlőség áll fenn két vagy több jelölt között.) Amennyiben a megválasztott már szerepel a pápa

mielőtt azt a szinódus tagjai felé továbbítaná – saját megjegyzéseket fűzhet.)

22 KHOURY, „La scelta”, 85.

23 Ez alól kivételt csak a pátriárkai szék püspökének megválasztása képez, ahol a jog – egy némileg eltérő eljárás keretében – kétharmados szavazati arányt ír elő (CCEO 72. kán. 1. §). Megjegyzendő még, hogy a szinódusi ülés törvényességéhez szükséges minimális létszám megállapításánál egyik esetben sem kell figyelembe venni a kiérdemesült püspökök hiányát (amennyiben ők nem kötelezettek a részvételre), ha azonban ténylegesen részt vesznek, szavazatuk a választás eredményébe természetesen beszámítandó.

által előzetesen elfogadott listán, a pátriárkának – titoktartás mellett – tájékoztatni kell az illetőt az eredményről (184. kán. 1. §). Ha a megválasztott a közléstől számított nyolc nap hasznos időn belül elfogadta a választást, a pátriárkának ezen tényről, valamint a közzététel (*proclamatio*) napjáról értesítenie kell az Apostoli Szentszéket (2. §). Amennyiben a megválasztott személy nem szerepelne az említett listán, a pátriárkának haladéktalanul kezdeményeznie kell a Szentszéknél a pápai „assensus” elnyerését. A titoktartási kötelezettség ez esetben a megválasztott irányában is (!) fokozottan kötelező (185. kán. 1. §). A hozzájárulásról való értesülés után a pátriárkának ugyanazon módon kell eljárnia, mint a listán már szereplő megválasztott esetében.

Amennyiben viszont a szinódus valamilyen oknál fogva nem tud összeülni, a kódex előírja, hogy a pátriárka – az Apostoli Szentszékkal való egyeztetés után – a püspökök szavazatait kérje levél útján. Ebben az esetben a pátriárkának – az érvénytelenség terhe mellett – két (a részleges jog által meghatározott módon, vagy annak hiányában az állandó szinódus hozzájárulásával maga a pátriárka által kinevezett) szavazatszámoló püspököt kell kijelölnie (186. kán. 1. §). Ezeknek kell a leveleket felnyitni, majd a szavazatok összeszámálása után az eredményt írásba foglalni és a dokumentumot a pátriárkával együtt aláírni (2. §). Amennyiben az első forduló nem hozna abszolút többséget, újabb levél által történő szavazásra nincs lehetőség. Ilyen esetben az ügyet a pátriárkának az Apostoli Szentszék elé kell terjesztenie.

Mivel a nagyérsek jogi szempontból a pátriárkával azonos elbírálás alá esik (CCEO 152. kán., OE 10), a püspökválasztás fent leírt szabályai a nagyérseki egyházakra is vonatkoznak.²⁴

24 Khoury 1992-es cikke szerint az ukrán nagyérseki szinódus püspökválasztási joga a pápának való jelöltállításra korlátozódnék (KHOURY, „La scelta”, 88). Ha ez valóban így lett volna (valahol netán ma is érvényben lenne), az a nagyérseki egyháznak a pátriárkaiakkal történő azonos szabályozásáról szóló, említett elvvel ellenkeznék, s mint ilyen a keleti kódex általános előírásaival szembenálló jogi anomália lenne.

Kitekintés

Befejezésül utalnunk kell rá, hogy nem hiányoznak az olyan szerzői vélemények, melyek szerint a hatályos jog által előírt előzetes „assensus” követelő eljárás mód nem felel meg pontosan a II. Vatikánum által szándékolt módozatnak. Eszerint a pápának egyedi esetekben (vitán felüli) közbelépési jogot biztosító záradékot (OE 9c) a zsinat azon alapszándékának összefüggésében kell értelmezni, amely a pátriárkai egyházak jogainak és kiváltságainak az antik hagyományok és az egyetemes zsinatok szerint való helyreállítását szorgalmazta (OE 9a). Ezen nézet szerint – mint azt az UR 14 a által leírt egyházkép is bizonyítja – a közbelépés mindig rendkívüli körülményeket feltételezett.²⁵ A revíziós bizottság ellenben abból indult ki, hogy az első évezred gyakorlata a kor adottságaival magyarázható. Ma viszont a hírközlési eszközök fejlettsége lehetővé teszi hogy ne kelljen a mindig nagyobb feszültség veszélyét magában rejtő, *utólagos* korrekcióhoz folyamodni. Az „assensus” rendszere éppen arra nyújt lehetőséget a római pápának, hogy egyszerre tudja méltó és hatékony módon gyakorolni az OE 9 által számára kilátásba helyezett, egyedi esetekben való közbelépési jogát.²⁶ E megoldás egyébként a zsinati határozat szövegével aligha ellenkezik, hisz az kifejezetten kilátásba helyezi az antik tradíció korunkra történő alkalmazásának lehetőségét (OE 9b).

A problémakör igen fontos szempontjára mutatnak rá azon szerzők, akik az előzetes „assensus” kánonjogi figurája révén történő aktív pápai részvételt *teológiai* értékű elemnek tekintik, amennyiben (jelenleg) ez a kommúnió kinyilvánításának illetve a püspöki kollégiumba való kooptálásnak a látható kifejezőeszköze.²⁷ Mint arra M. Brogi rámutatott, a II. Vatikáni Zsinat és a kodifikáció is egy *folyamat* részének tekintendő. A keleti katolikus egyházakban IX. Piusz pápától kezdődően egy centralizációs folyamat zajlott le, mely a XII. Piusz-féle kodifikációban érte el tetőpontját. A Zsinat óta a folyamat iránya megváltozott. A püspökvá-

25 Ilyen értelemben pl.: SALACHAS, D., *Istituzioni di diritto canonico delle Chiese cattoliche orientali*, Roma – Bologna 1993, 226.

26 ZUZEK, I., „Canones de Episcopis”, in *Nuntia* 9 (1979) 13.

27 BROGI, „Nomine”, 134.

lasztás tekintetében ez – mint láttuk – egy a szigorú pápai fenntartások rendszerétől egy előzetes hozzájárulással egybekötött szabad választásra történő áttérést jelent. Úgy tűnik nincs akadálya e folyamat továbbvitelének. Az említett listákon elvileg már ma is – konkrét hivataloktól függetlenül – korlátlan számú jelölt tűntethető fel. Mi több – feltéve hogy egy szinódus garantálni tudja a mindenkor államhatalomtól való azon függetlenséget, mely a püspökválasztáshoz nélkülözhetetlen – jogi szempontból elképzelhető, hogy a pápa listák felterjesztése nélkül, közvetlen és általános formában magához a szinódus döntéseihez adja majd előzetes egyetértését.²⁸

Ugyanakkor kétségtelen, hogy a kodifikáció során a püspökök kijelölésében való pápai közreműködésnek – a megfelelő zsinati szövegek jogi *interpretációja* alapján – a negatív aspektusa²⁹ került előtérbe, mélyebb reflexió nélkül hagyva a kérdés teológiai oldalát. Ezt figyelembe véve a szóban forgó decentralizálás folytathatósága arra a teológiai kérdésre adott választól függ, hogy a keleti püspökök kijelölésében való pápai közreműködés teljes hiánya esetén vajon nem veszítené-e el *nyilvánvalóságát* a pápa és a kollégium többi tagja közt fennálló hierarchikus közösség.³⁰

28 BROGI, „Nomine”, 140. Ténylegesen VI. Pál – tekintetbe véve a római kúria tájékoztatói lehetőségeinek behatároltságát is – minden előterjesztett személyhez hozzájárulását adta, a pátriárkákra és szinódusokra hagyva annak felelősségét, ha esetleg kevésbé alkalmas személyt választanak; vö.: KHOURY, „La scelta”, 85.

29 A szóban forgó „assensus” megadása (vagy esetleges elutasítása) mint egy szinódusi aktus felett felsőbb hatóság részéről gyakorolt ellenőrzés, az adott egyház önállósága I. évezred gyakorlatában nem alkalmazott lehatárolásának benyomását kelti.

30 Vö.: BROGI, „Nomine”, 140-141. A kérdésre történő további reflexió kiindulópontjaként két megjegyzés tűnik hasznosnak. Egyrészt – mint azt pápai megnyilatkozások is bizonyítják – volt idő, amikor az egyházi közösség kinyilvánításának éppen ez a közvetett, pátriárkák közreműködésével realizált formája volt jellemző a katolikus egyházra (lásd: De VRIES, W., „The „College of Patriarchs””, in *Concilium* 1/8 [1965] 35-39). Másrészt a keleti kódex is több ponton mutat olyan kifejezett jeleket, melyek a „communio Ecclesiarum” éppen ilyen irányú, a köztes egyházi hatóságnak nagyobb szerepet engedélyező felfogása irányába mutatnak elmozdulást; vö.: SZABÓ, P., „Opinioni sulla natura delle Chiese «sui iuris» nella canonistica odierna”, in *Folia theologica* 7 (1996) 235-247.

Janka Ferenc

TEODICEA A HUMANISTA ATEIZMUSON TÚL
Szempontok Erich Fromm
nem teista humanizmusának kritikájához

A II. Vatikáni Zsinat a *Gaudium et Spes*¹ konstitúcióban azon túl, hogy külön is foglalkozik az ateizmus² sokrétű jelenségével, felhívja a figyelmet azokra a veszélyekre amelyek korunk emberének vallásosságát fenyegetik. A gondolkodásnak és a társadalom szerkezetének változása gyakran kérdéssé teszi a hagyományos értékeket, főként a fiatalok szemében. Az új viszonyok kihatnak a vallási életre is. Az élesedő ítélőképesség megtisztítja azt a világ mágikus, babonás felfogásától de egyúttal megköveteli, hogy a hithez való csatlakozás mindinkább személyes döntés legyen. Előfordul azonban, hogy Isten és a vallás tagadását ma gyakran úgy mutatják be, mint a tudomány haladásának vagy valami új humanizmusnak a követelményét.³ A dokumentum elismerve azt a segítséget, amelyet az Egyház a mai világtól kap, felhívja Isten egész népét, de főként a pásztorokat és hittudósokat, hogy a Szentlélek segítségével korunk sokféleképpen felhangzó szavát figyelmesen hallgassák, hitelességét állapítsák meg és értelmezzék, azután pedig az isteni Ige fényénél vonják le belőle a következtetéseket.⁴ A fejtegetés végének értelméből következik az is, hogy Krisztus követői hasznot meríthettek és meríhetnek az őket bírálók okfejtéseiből is. A konstitúció tiszteletre és szeretetre indít a politikailag vagy vallásilag másként gondolkodó fél iránt, ami azonban semmiképp sem jelenthet közömbösséget az igaz

1 CSERHÁTI, J. – FÁBIÁN, Á. (szerk.), *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*, Budapest³ 1986, 446-509. (A továbbiakban a *Gaudium et Spes* konstitúció: GS).

2 GS 19. Az ateizmus válfajai és gyökerei; GS 20 A bölcséleti ateizmus; GS 21 Az egyház magatartása az ateizmussal szemben.

3 GS 7

4 GS 44

és a jó tekintetében. Krisztus tanítványaként mindig különbséget kell tenni a tévedés és a tévedő ember között, aki mindig megőrzi személyi méltóságát és csak Isten jogosult megítélésére.⁵

A zsinati szöveg e szempontjai körültekintő alapossággal vázolják fel vizsgálódásunk horizontját.

Jelen tanulmányunkban Erich Fromm *A szeretet művészete* című munkájának az istenszeretetről szóló részét vizsgáljuk meg közelebbről.⁶ Választásunk legfőbb indoka, hogy (az Istenről szóló részek kivételével) a könyvet az e témában írott művek egyik gyöngyszemének tarthatjuk. Fromm a szeretetet, a személyiség valamennyi képességét megmozgató művészetnek tartja, amely az emberi lét alapvető problémájára az elkülönültség okozta szorongásra és félelelmre az egyetlen autentikus választ adja. A szeretet tárgyainak elemzése során a felebaráti, az anyai szeretet, a szerelem, az önszeretet majd az istenszeretet kerülnek megtárgyalásra. A mai nyugati társadalom elsatnyult szeretet-gyakorlatának éleslátó és mélyreható bírálata után a szeretet gyakorlatának lényeges mozzanatairól beszél. Így szól a fegyelemről, a koncentrációról, a türelemről, a narcizmus legyőzéséről, az értelemről és az alázatról, a hitről és a bátorságról. Érvelései során gyakran idézi a Szentírást, Eckhart mestert, a középkor nagy misztikusát, filozófiai és vallási rendszereket.

Ezek után elgondolkodtató nem teista vallomása: „Én magam nem a teizmus jegyében gondolkodom, és az én szememben Isten fogalma történelmi feltételekhez kötődik, benne fejezte ki az ember magasabb képességei élményét, vágyát az igazság és az egyesülés után egy adott történelmi korszakban. De abban is hiszek, hogy a szigorú monoteizmus... és a nem teista álláspont két olyan nézet, amely nem szükségképpen ellentétei egymásak.”⁷

Annak a ténynek az indítékait szeretnénk megtalálni, amiért egy szerző, aki a szeretetről kiváló könyvet ír, magát nem teista gondolkodónak tartja. Tesszük ezt abban a reményben,

5 GS 28

6 FROMM, E., *A szeretet művészete*, Budapest 1984, 80 -102.

7 *Op. ult. cit.* 91.

hogy Fromm istentagadásának érveit a magunk értelmének és hitének argumentumaival szembesítve a Szeretet és Igazság teljesebb, mélyebb ismeretére és megélésére juthatunk.

Az ember személyiség szerkezete és a vallásosság

Fromm az *istenszeretet mai elsatnyulását* bírálva a következőket írja. „Az igazi vallásos kultúrák embere⁸ a nyolcéves gyerekhez hasonlítható, akinek szüksége van az apja segítségére, de már kezdi alkalmazni a maga életében az apai elveket és tanításokat. A mai ember inkább olyan, mint a hároméves gyerek, aki sír az apja után, ha szüksége van rá, egyébként pedig remekül elvan a játékaival.”⁹ A mai életnek csak egy célja: előre jutni, egy az elve: a tisztességes csereüzlet, és egy az öröme: a fogyasztás.¹⁰ A vallás frigyre lép az önszuggesztióval és a pszichoterápiával, hogy segítségére legyen az embernek üzleti tevékenységében és a konkurenciaharcban. Ahelyett, hogy eggyé válna Istennel szeretetben, méltányosságban és igazságban azt hirdeti, hogy vedd be Istent üzlettársnak a nagyobb siker érdekében.¹¹ A bírálat kétségtelenül tanulságos és megfontolásra érdemes.

A vallásosság fejlődése a következő lépésekben kerül bemutatásra a mű istenszeretetről szóló részében.

Az emberi vallásosság a primitív természetvallások, a totemvallások és bálványimádó vallásokon fokozatain keresztül vezet a matriarchális majd patriarchális típusú vallások felé. Ezen vallások tipológiája lényegében megegyezik azzal, amit az anyai ill. apai típusú szeretetről ill. az ez alapon kialakítandó anyai ill. apai lelkiismeretről olvasunk.¹²

Az anyai típusú szeretet feltétlen, az apai típusú szeretet követelményeket támaszt. Az anyai szeretet nem lehet elveszíteni, de hiánya esetén elnyerni sem. Az apai típusú szeretetet

8 Például a középkori európai kultúra embere

9 FROMM, *op. cit.*, 127-128.

10 *Op. cit.*, *ibid.*

11 Vö. *Op. cit.*, 129.

12 Vö. *Op. cit.*, 55-58.

ki kell érdemelni, viszont el is lehet veszíteni. (Ez természetesen nem jelenti azt, hogy minden anya csak anyai, minden apa csak apai típusú szeretettel szeretne, hanem ezek „ideáltípusok” Max Weber-i értelemben vagy jungi értelemben archetipusok, azaz princípiumok).¹³ A gyermeknek mindkét szeretet típusra szüksége van ahhoz, hogy személyisége egészséges és önálló lehessen. Az érett embernek ki kell alakítania önmagában az anyai, illetve apai típusú szeretet képességét, az annak megfelelő lekiismeretet. Az anyai lelkiismeret azt mondja: „nincs az a véték, amely megfoszthatna a szeretetemtől.” Az apai lelkiismeret így szól: „Rosszat cselekedtél, a vétked nem maradhat következmények nélkül és mindenekelőtt meg kell változnod, ha azt akarod, hogy továbbra is szeresselek”.¹⁴ A kettő szintézise: ez az alapja a lelki egyensúlynak és az érettség megvalósulásának.¹⁵ Az érett embernek végül is el kell jutnia odáig, hogy ő maga legyen a tulajdon anyja és apja.¹⁶

A vallás genealógiáját vizsgálva az Ószövetség eseményeinek sajátos rendbe állítása alapján eljut odáig, hogy az antropomorf istenségtől a tisztán monoteisztikus elvig tartó fejlődés okozza az összes különbséget az istenszeretet kérdésében.¹⁷ Ábrahám Istenét úgy lehet szeretni mint egy apát. Mint-hogy Isten az apa, én vagyok a gyerek. Még nem nőttem ki teljesen a mindentudás és mindenhatóság ábrándjából. Még igényt tartok rá, mint a gyerek, hogy legyen egy apa aki megszabadít, aki megbüntet, aki kedvel, ha engedelmes vagyok.

„Isten fogalmának megértését az Istent imádó személyiségszerkezetével kell kezdenünk”¹⁸ – olvashatjuk e fejezet elején. Nyilvánvaló, hogy az Istent elutasító személyiségszerkezetének vizsgálata is éppen ilyen tanulságos lesz majd számunkra.

Frommnak feltétlenül igaza van abban, hogy az anyai ill apai típusú szeretetre való képességet ki kell fejlesztenünk ma-

13 Vö. *Op. cit.*, 55.

14 Vö. *Op. cit.*, 58.

15 Vö. *Op. cit.*, 59.

16 *Op. cit.*, 55.

17 *Op. cit.*, 88.

18 *Op. cit.*, 81.

gunkban ahhoz, hogy érett emberek lehessünk. De lehetséges-e, hogy valaki saját magának legyen az apja és anyja. Egyáltalán miért lenne szükség erre? Miért ne lenne összeegyeztethető a szülők léte az emberi érettséggel, miért lenne megvalósíthatatlan a szülők és felnőtt gyermekeik egymást sajátosan elfogadó és ajándékozó szeretetkapcsolata. A gyermekkori mindentudás és mindenhatóság ábrándjának utolsó állomása éppen a kamasz önfelfogása. A kamasz akar mindent a maga erejéből, ő az, aki nem tud (még) mert szégyell elfogadni szülői, isteni szeretetet, ajándékot. Ezzel szemben nyilvánvaló hogy senki sem lehet a saját apja és anyja. Seki sem válhat tehát a maga Istenévé sem. Fromm gondolatmenetében leginkább a kamasz személyiség szerkezetének vonásai figyelhetők meg. Az érett személy nem érzi méltatlannak azt, hogy mástól kapta ajándékba az életet. Sőt hálás szívvel tud erre gondolni, tetteivel tehetősége szerint igyekszik viszonzni azt a szeretetet, amit magában is igyekszik kifejleszteni. Keresztényként hivatása is van arra, hogy tökéletes legyen, mert a mennyei Atyja is tökéletes.¹⁹

Negatív teológia = nem teista humanizmus?

Az istenismeret legmagasabb foka a frommi szemléletben a Mózesnek kinyilatkozó „névtelen” Isten: „a vagyok, aki vagyok”.²⁰ Azon túlmenően hogy a héber kifejezés (ah'h asr ah'h) LXX fordítása (εγω ειμι ο ων) a szellemtörténet egyik legvégzetesebb fordításának tekinthető, amelynek taglalására itt nincs módunk,²¹ a görög létige participiuma, a Vulgáta fordítása és a középkori skolasztika sem fejezi ki és hangsúlyozza eléggé a héber gondolkodásmód árnyalati többletét. A istennév nem definíció, hanem üzenet, ami az Atyák történelmileg megnyilatkozó Istenének jelenlétére utal; ezt leginkább a „jelen vagyok”, jelen leszek, mint népem szabadító megváltó és felszabadító Istene összefüggés közvetíthetné.²²

¹⁹ Mt 5,48

²⁰ Kiv 3,14

²¹ ENGELHARDT, P., „Thomismus”, in *Sacramentum mundi*, Freiburg 1969, Bd. 4. 902.

Fromm ezzel szemben Isten névtelenségét Isten szublimációja irányában értelmezi. Szerinte az igazán vallásos ember nem könyörög semmiért, nem remél semmit Istentől; nem úgy szereti Istent, mint az apját vagy az anyját; eljut addig a tudásig, hogy nem tud semmit Istentről. Isten az ő számára jelkép, amelyben összegezte mindazt, amire törekedett, a szellemi világ, a szeretet, az igazságosság és a méltányosság birodalmát. Hisz azokban az eleveken, amelyeket „Isten” képvisel, az életet azért tartja értékesnek, mert megadja neki a lehetőséget, hogy elérje emberi képességeinek mind teljesebb kibontakozását.²³ Ennek mintegy megerősítésére használja ő a negatív teológiát.

A „tagadás útját” azonban nem szabad eredeti összefüggéséből kiragadni, ha azt akarjuk, hogy a negatív teológiát helyesen értelmezhezzük. E gondolkör két nagy képviselőjének, Dionüsziosz Areopagitésznek és Nicolaus Cusanus ezirányú gondolatainak struktúráját jellemezve törekszünk az ehhez szükséges összefüggést felvázolni.

Az Istenhez vezető utak közül az első az Istentről állító kijelentéseket tevő pozitív teológia, καταφατικη θεολογια (a latin hagyományban majd a via affirmativa). Mivel azonban Isten létfölötti (υπερουσιον), ezért a teremtményi tökéletlenségeket tagadni kell vele kapcsolatban. Ez a negatív teológia, az αποφατικη θεολογια (via negativa). A harmadik úton az ember szemét lehúnyva hallgatásban és sötétségben elmélyülve, a kép nélküli és lényegfölötti fényben, hang és fogalom nélküli misztikus elmélyülésben és ekstázisban egyesülhet Istennel.²⁴ Ez a „via eminentiae”: a fokozás vagy az infinitézimáció útja. A via affermatíván hívóvé vált lélek a tudós tudatlanságon,²⁵ majd a szent tudatlanságon²⁶ át juthat a szeretet formálta hithez,²⁷ mint az egész emberi személy (és nem csupán az intellektus) Krisztushoz kötődésének, Istennel való egyesülésének legkivá-

22 FRIES, H., *Fundamentaltheologie*, Leipzig 1985, 69

23 Vö. FROMM, *Op. cit.*, 89.

24 Vö. HIRSCHBERGER, J., *Geschichte der Philosophie*, Freiburg in Breisgau 1976, Dionysius Pseudo-Areopagita, Bd. I. 389.

25 Vö. CUSANUS, N., *De docta ignorantia*, Hamburg 1977.

26 CUSANUS, *Op. cit.*, I, XVII 51, 68.

27 CUSANUS, *Op. cit.*, III, VI 219, 45-46.

lőbb és legintenzívebb megvalósulásához.

Fromm gondolatmenete azonban teljesen más összefüggésben mozog. A *via affirmativa* helyett ő „*via critica*”-n jár, kidomborítva és kritizálva az istenszeretetet antropomorf vonásait. Majd a negatív teológiát annak belső logikájával pontosan ellenkező értelemben használja fel. Míg ugyanis a transzcendálni vágyó lélek a negatív teológia által végleg eloldotta az emberi szellem tapasztaláshoz kötött, de abból Isten felé szállni vágyó lendületét, addig Fromm a *via critica* ösvényei után a negatív teológiát arra használja, hogy az Isten létét tagadva végleg az emberihez, a pszichológiaihoz kösse az „isteni” világot.

Az arisztotelészi és a paradox logika

Az arisztotelészi kétértékű logikát, az azonosság és nem-azonosság, valamint a harmadik kizárásának elvét összeveti a keleti vallásbölcseletek paradox logikájával (taoizmus, buddhizmus, hinduizmus), valamint olyan nyugati filozófiai irányzatokkal, melyek a dialektikát tették meg fő alapelvükül (Herakleitosz, Hegel, Marx).²⁸

A nyugati gondolkodás fő iránya – szerinte – a végső igazságot a helyes gondolkodásban vélte megtalálni, habár a helyes cselekvést is fontosnak tartották. Az uralkodó nyugati vallási rendszerben Istent szeretni lényegében annyi, mint hinni Istenben, Isten létében, Isten igazságosságában, Isten szeretetében. Az istenszeretet lényegében intellektuális élmény. Ez aztán végtelen dogmatikai vitákhoz és a „nem-hívókkal”, eretnekekkel szembeni intoleranciához vezetett.²⁹

A keleti vallásokban és a miszticizmusban az istenszeretet az egyesülés intenzív érzelmi élménye, elválaszthatatlanul összekapcsolva ennek a szeretetnek a kifejeződésével az élet minden cselekedetében. A bráhmanizmusban, a buddhizmusban a taoizmusban és a zsidó vallásban is – véleménye szerint – a helyes életmód került előtérbe. A modern gondolkodásban

28 FROMM, *Op. cit.*, 92.

29 *Op. cit.*, 99.

pedig ez az elv fejeződik ki Spinoza,³⁰ Marx³¹ és Freud gondolkodásában.

Toleranciát eredményez ez az álláspont, az ember átalakítását tekinti a legfőbb feladatnak, s nem a dogma és a tudomány fejlődését.

Végkövetkeztetése szerint a gondolkodás világa az ellentmondás foglya marad. A világot csak egy módon lehet megragadni: nem a gondolat, hanem a tett, az egység élménye révén. A hangsúly a helyes életmódra esik.³²

Röviden: a paradox gondolkodás toleranciához és az önalakítás igényéhez vezetett; az arisztotelészi álláspont a dogmákhoz és a tudományhoz, a katolikus egyházhoz és az atomenergia felfedezéséhez.

Nyugat: dogmatika és intolerancia?

A dogmák és az intellektuális hit ekvivalenciájának vádjával kapcsolatban el kell mondanunk, hogy a katolikus egyházban dogmák sohasem azért születtek, hogy a hit intellektuális dimenziójának a gyakorlat elé- vagy föléhelyezését kifejezzék, hanem azért, hogy a hit és erkölcs, az elmélet és gyakorlat kérdéseiben az adott kor számára a vitatott kérdésekben érhetően megfogalmazzák a jézusi tanítás és életmód követelményeit. Igazán nem ismeri az egyháztörténet egyetlen szent tanítójának életét sem az, aki ezeket az embereket, a dolog természetéből adódóan intellektuális jellegű teológiai munkásságukra korlátozza, elfelejtve aszketikus életüket, amely összhangban áll a jézusi kijelentéssel: „nem mind aki mondja, Uram, Uram megy be a mennyek országába, hanem aki megcselekszi az én mennyei Atyám akaratát”.³³ De ha elő is fordultak szellemtörténeti periódusok, teológusok, amikor ill. akiknél a filozó-

30 Spinoza gondolkodásában a hangsúly áttevődik a helyes hitről a helyes életvitelre. *Op. cit.*, 97.

31 „A filozófusok eddig csak *értelmezték* a világot: a feladat az, hogy *megváltottassuk*” Marx – Engels művei 2. köt., Budapest 1976, 10. Idézi: FROMM, *op. cit.*, 97.

32 FROMM, *Op. cit.*, 97.

33 Mt 7,21

fusok és tudósok Istene előtérbe került Ábrahám, Izsák és Jákob Istenével szemben,³⁴ a hitet, mint intellektuális hangsúlyú aktust Jézus tanítására³⁵ és a katolikus egyházi gyakorlat két évezredének egészére vonatkoztatva állítani egyszerűen megalapozatlan.

Kelet: orthopraxis és tolerancia?

A szerző az elvi vita sommás vázolója után a gyakorlat felé fordítja a figyelmet. Egyfelől mérhetetlenül idealizálja a keleti vallások toleranciáját, holott ezeknél az egyéni megváltástanoknál inkább a másik és a világ dolgai iránti közömbösség, az ezektől való megszabadulás a helyes magatartás, amely elvezet a testből való kiszabadulás minden különbséget megszüntető, még a saját ént is feloldó harmóniájához.³⁶ Az effajta „tolerancia” fő mozgatórugója nem a másik ember tisztelete, szeretete, hanem a földi javak és vágyak megvetése, a mulandó élet értéktelensége, egészen a saját testem megvetéséig. A nirvána nem az emberi képességeket fejleszti ki, hanem a nyugalmat, a harmóniát a vágyak kioltásának útján éri el.

A zsidó vallást és a távolkeleti aszketikus gyakorlatokat a szeretet helyes praxisának szempontjából Jézus elé helyezni fatális tévedés. Jézusnak pontosan azért kellett meghalnia, mert a korabeli zsidóság életmódját, külsőséges vallásosságát, farizeizmusát élesen és következetesen bírálta. A jézusi tolerancia sem a világ és az emberek közömbös voltából vagy megvetéséből fakad, hanem az ellenségszeretet maximájából.

A marxi koncepció idealizálása is nyilvánvaló. Az állítólag helyes életmódot eredményező, világmegváltó forradalmi igény-

34 Vö. KUNZMANN, P. – BURKARD, F-P. – WIEDMANN, F., *Filozófia* (SH-Atlasz), Budapest 1993. Pascal végérvényes megtérésélményét (1654) a „Memoriale”-ban rögzíti, 129. Hasonló témával többször foglalkozik a gondolatokban is. Pl. PASCAL, B., *Gondolatok*, Budapest 1978, VIII, 556-219.

35 Gondoljunk például az utolsó ítélet abszolút gyakorlati elvárásaira: Mt 25, 31-46.

36 VERWEYEN, H-J., *Gottes letztes Wort, Grundriss der Fundamentaltheologie*, Düsseldorf, 1991, 212.

ből a gyakorlat tanulsága szerint diktatúra, intolerancia és működésképtelen gazdaság született.

A jócselekedetek megítélésének a kérdésében egyébként a katolikus egyházzal alkotott véleménye önmagával is ellentmondásba kerül. A lutheri megigazulástant és a jócselekedetek szükségességének katolikus tanítását is pszichológiai szempontból elemzi. Az ő perspektívájában értelmezett lutheri elv szerint semmi, amit az ember csinál, nem nyerheti el Isten szeretetét. Isten szeretete a Kegyelem, a vallásos magatartás: hinni a kegyelemben, magunkat kicsinek és gyámoltalannak tekinteni; jó cselekedetekkel nem lehet Istent befolyásolni vagy elnyerni a szeretetét, ahogy a katolikus hittételek posztulálták.³⁷ Ez esetben mindkét álláspontot bírálja. A lutherit, mint a patriarkális vallásosság bujtatott jelenlétét a protestáns hitben, a katolikust pedig, mint a patriarkális szemlélet jelenlétét a vallásosságban. A lutheri megigazulástan lényege ezzel szemben nem az ember gyermekségének hangsúlyozása, hanem Istennek a világtól való feltétlen különbözősége, kezdeményezésének autonómiája, szeretetének szuverenitása, valamint az ember bűnösségének radikalitása, amelynek fényében senki sem büszkélkedhet Isten előtt és mindenki teljességgel rászorul Krisztus kegyelmére.

A jócselekedetekre vonatkozó katolikus álláspontot is teljesen félreérti az, aki azt gondolja, hogy az embernek a jó cselekedetekkel kellene kiérdemelnie Isten kegyelmét és szeretetét. Isten előbb szeretett minket, mikor még bűnösök voltunk, és végtelen szeretetéből, irgalmából minden embert üdvözíteni akar. A jó cselekedetek mintegy a felismert kegyelem természetes és szükséges folytatásai, hiszen a hit cselekedetek nélkül halott (Jak 2,17) szeretet nélkül semmit sem ér (1Kor 13,2). Nem azért teszek jót tehát, hogy Isten kegyelmét kiérdemeljem, hanem mivel Isten öröktől fogva szeret, együttműködöm vele a jócselekedetek gyümölcseit teremve. Fromm tehát egyszer azért marasztalja el a katolikus egyházat, mert „patriarkális vallási stádiumban megragadva” a jócselekedetekre hangsúlyt

37 FROMM, *Op. cit.*, 84.

helyez, másszor pedig azért, mert az Isten megismerését első-sorban intellektuális területre szűkíti. Ez önmagát is cáfoló belső ellentmondás.

A tendenciózus intolerancia vádjával szemben legyen szabad röviden két mozzanatra utalni. Jézus minden előd nélküli és azóta is kevesek által megélt ellenségszeretetre vonatkozó tanítására, a legújabb egyházi megnyilatkozások közül pedig a II. Vatikáni Zsinat Vallásszabadságról szóló *Dignitatis Humanae* dekrétumára.

A pszichológia és az istenkép összefüggése

Az eddigiek alapján nyilvánvalóvá vált, hogy Erich Fromm egy olyan isten- és vallásképet tart szeme előtt, amely saját pszichológiai előfeltevéseiből következik. Ennek a fordítottja is igaz: olyan a pszichológiája, amely az isten és vallásképe egyoldalúságait helybenhagyja, megerősíti, s mintegy abból levezethető. Ez az oka annak, hogy bármilyen meglepően tájékozott is a vallástörténet és a filozófiatörténet terén, olyan összképben mozog, ahol Isten és a vallás eleve olyan szerepre korlátozódik, amelyet az ő pszichológiai premisszái lehetővé tesznek számukra, ill. Isten és a vallásosság csak azon sajátosságait kész felismerni, amelyek pszichológiai sémáit igazolják.

Mindezek ellenére is erénye az, hogy pszichológiai rész-elemzései sok tanulságos és az emberi rettséget elősegítő, megszívlelésre érdemes gondolatmenetet, rendkívül értékes kritikát tartalmaznak. Sokat tanulhatunk tőle!

Egészében véve azonban határozottan kijelenthetjük, hogy amit az Istenről mond az saját állásfoglalását igyekszik igazolni. Úgy kívánja beállítani az istenkérdést és a vallásosságot, hogy annak legfelső foka az ő felfogása szerint értelmezett negatív teológia legyen, aminek értelmében szinte csak árnyalatnyi különbség van a teista és a nem teista álláspont között. Ezek közül természetesen a nem teista felfogás a pszichológiai szempontból érettebb, a filozófiailag felvilágosultabb, és a humanistább

Teodicea a nem teista pszichológián túl

Ahogy azonban az ember soha sem lehet saját apjává és anyjává egy személyben, és – megengedve az anyai ill. apai szeretet ill. lelkiismeret kifejlesztésének szükségességét – erre semmi szükség sincs, éppen úgy nem lehetséges de nem is szükséges, hogy az ember saját Istenévé váljon, noha az embernek feladata, hogy minden képességét kifejlessze. Az Isten egyébként sem apja és anyja az embernek földi értelemben, hanem mennyei Atyánk, Szentháromságos szeretetközösség. Értelmezése a teremtményi pszichológia kategóriáival ugyan hasznos szempotokat adhat, de e módszer reflektálatlan használata saját labirintusába zárja az emberi gondolkodást és életmódot. A XX. század nagy demítizáltjainak és trónfosztottjainak sorába be kell állnia a pszichológiának is.³⁸ A pszichológia mindenhatóságába vetett hit talán az utolsó ábrándja korunk emberének. Az emberi szellem kamaszkora, az ebből való kinövésével fejeződik be talán, mikor az ember hálás szívvel, érett érzellemmel és felnőtt értelmű fejjel felismeri, hogy szülei által Isten Szeretetéből kapta az életét és a létét. Belátja azt is, hogy ezt nem is kell szégyellnie, hiszen az Isten nem riválisa, hanem a Szeretet maga, aki az embert a neki ajándékozott képességek kibontakoztatására, a vele való életközösségre hívja meg. Ennek során az Isten nem korlátozódik az emberi lehetőségek maximumára és nem tűnik el. Épp ellenkezőleg, ekkor jelenik csak meg igazán. Az embert meghívja arra, amire teremtette, hogy szabadon igent mondjon a minden képzeletét felülmúló beteljesedésre; hogy minden erejét, képességét latba vetve és kibontakoztatva együttműködjön az Isten mindenben benne rejlő, mindent átjáró, és mindent felülmúló Szent Titkával, a Szeretettel, és így hálás, érett örömmel fogadja, hogy ez az átistennítő szeretetközösség, egyre bölcsőbbé és boldogabbá tegye mostantól mindörökké.

38 Vö. WOLFF. H., *Jézus a pszichoterapeuta. Jézus emberkezelése, mint a modern pszichoterápia modellje*, Budapest 1995, 42.

Ivancsó István

MEGPECSÉTEL T KÖ

*Habár sírod köve a zsidók által megpecsételtet-
tett, és legszentebb tested katonák által őrizte-
tett, mégis föltámadtál harmadnapon, Üdvözi-
tőnk, ajándékozván életet a világnak. Azért, ó
Életadó, a mennyei erők kiáltják néked: Dicsőség
a te feltámadásodnak, Krisztus, dicsőség a te
uralkodásodnak, dicsőség a te gondviselésed-
nek, egyetlen Emberszerető!*

Görög egyházunk jólismert 1. hangú feltámadási tropárja¹ az evangélium egy mondatán alapszik. A főpapok és írástudók „elmentek, lepecsételték a követ, és őrséget állítottak a sírhoz”.² Így akarták megakadályozni, hogy a tanítványok ellopják Jézus holttestét. Mert ha ellopnák és elhíresztelnék, hogy feltámadt, „ez utóbbi csalás rosszabb lenne az előbbinél”.³

1. Bibliai háttér

Jézus sírjának lepecsételéséről tehát csupán egyetlen szentírási adat áll rendelkezésünkre: Máté evangélista leírásában. A helytartótól, Pilátustól kéri ezt is, az őrséget is. De ő már nem foglalkozik az üggyel: „Menjetek, őrizzétek magatok, ahogy csak tudjátok” – mondja.⁴ Ebben a mondatában benne van a beleegyezése is, de a szkepszise is az őrség célravezető voltáról. Mindenesetre a főtanács tagjai elmentek a római katonákkal, s közös cselekedettel pecsételték le a követ.⁵ A további

1 A liturgikus szövegek idézése a *Dicsérjétek az Urat! Görögszertartású katolikus énekeskönyv*, Nyíregyháza 1994. alapján történik.

2 Mt 27,66

3 Mt 27,64

4 Mt 27,66

5 Aranyszájú Szent János meglehetősen részletes magyarázatot ad erre.

szerep már a katonáké: ők őrizték a sírt.⁶ Érvényes tehát az énekünk szava: A sír „a zsidók által pecsételtetett meg”. A lepecsételést úgy képzelhetjük el, hogy „viaszpecséttel ellátott zsinórt erősítenek a sír bejáratára és a bejáratot elzáró kőre”.⁷ Ez az elgondolás jelentkezik az ikonfestészetben is, amikor „a sírt őrző katonaságot” ábrázolják.⁸

A Szinédrium tagjainak a lehető leggyorsabban kellett végrehajtaniuk ezt a feladatot, mert máris megszegték a szombatot. A szombat a zsidóknál akkor kezdődött, amikor pénteken este feljött a vacsoracsillag. A tanítványok nyugalomban töltötték a szombatot. De akik azzal vádolták Jézust, hogy megszegi a szombatot, most nem tudtak nyugton maradni. Elhatározták, hogy a halottal is felveszik a küzdelmet, és holtában is kezét emelnek Jézusra.

„Pilátus nem engedi, hogy a katonák magukban pecsételjék le a sírt. Ismerve a Jézussal történeteket, már nem akar a zsidókkal foglalkozni. De hogy megszabaduljon tőlük, enged a kérésüknek, így ezt mondja nekik: pecsételjétek le, ahogy akarjátok, nehogy később mások vádaskodhassanak ellenetek! Ha a katonák egymagukban pecsételtek volna le a sírt, a zsidók kifogást emelhettek volna, még ha szavaik téveseknek és valótlanoknak tünnek volna is. Mindazonáltal, minthogy más esetekben is nagyon meggondolatlanul viselkedtek, így most is valószínűtlen dolgokat fogalmazhattak volna meg. Ismétlem, állíthatták volna, hogy a katonák, megengedve a tanítványoknak, hogy ellopják Krisztus testét, lehetőséget nyújtottak nekik, hogy kitalálják a feltámadásról szóló beszédet. Mivel azonban ők azok, akiknek őrizni kell a sírt, nem állíthatnak ilyet.

Figyeljétek meg tehát, hogy a zsidók akaratuk ellenére is azok, akik abban játszanak közre, hogy megerősítsék az igazságot. Ők azok, akik elmennek Pilátushoz, ők azok, akik előterjesztik a kérést, ők azok, akik megpecsételik a sírt és őrséget állítanak: ilymódon magukat vádolják és magukat ítélik el.” *Comm. in Mt LXXXIX, 1* – Minuti, R. – Monti, F., (trad.) *Commento al vangelo di S. Matteo*, Roma 1967, 363.

- 6 RÓZSA, H. – GÁL, F., *Jézus Krisztus kereszthalála és feltámadása*, Budapest 1982, 175. – Vö. GÁL, F., *Beszélgetések az evangéliumról*, Budapest 1980, 318. és HARRINGTON, D., *Evangélium Szent Máté szerint*, (Szegedi Bibliakommentár, Újszövetség 1), Kecskemét 1993, 109.

- 7 JAKUBINYI, GY., *Máté evangéliuma*, Budapest 1991, 324.

- 8 Az ilyen ikon megfestéséhez szóló utasításban egyenesen négy pecsétről van szó, amelyek – a szóhasználat alapján – olyanok, mint az okiratokat lezáró, lógó pecsétek, „bullák”. – Vö. DA FURNÀ, D., *Ermeneutica della pittura*, (Grasso, G. D., a cura di), Napoli 1971, 143-144.

A sziklasírt lezáró követ⁹ a főtanács nagy hivatali pecsétjével pecsételték le. Egy lepecsételt ajtó akkoriban is nagy hatással volt a szemlélőkre... S miután a főpapok még az őrséget is felvonultatták, végre megnyugodhattak: Jézus, az „álprófeta” a sírban van, római fegyverek és Izrael hivatalos pecsétje őrzi.

2. Liturgikus szövegek

A sír lepecsételéséről szóló egymondatos szentírási tudósítást bizánci egyházi költészetünk bőségesen kifejti a liturgikus énekeinkben. Ennek első példája az éppen magyarázott tropár. A jelenleg használt énekeskönyvünkben ezzel együtt 23 alkalommal történik említés Jézus sírjának lepecsételéséről (bár az eredeti görög szövegben bizonyára található még jónéhány).

Az első csoportba olyan szövegek tartoznak, amelyek egyszerűen megállapítják a tényt: „*A zsidók nem ismerve hatalmadat, sírod megpecsételését kérték*”,¹⁰ vagy „*Az élet sírban fekvék, a sírkő pecséttel láttatott el*”,¹¹ valamint „*Az életet sírba zárták, a sír követ lepecsételték*”,¹² továbbá „*Mint az élet kincsét, pecséttel erősítettek meg*”¹³ és „*Midőn a mennyei erők láttak téged, Jézus az istentelenektől álmító gyanánt meggyaláztatni és látták a te sírod követ ama kezek által lepecsételtetni... elámultak a te kimondhatatlan hosszú türelmed felett*”.¹⁴

Továbbviszi a gondolatot a szövegek második csoportja, amely már a nagy ellentétet mondja el: hiába volt lepecsételve a sír, Jézus mégis feltámadt. Tropárunk „habár – mégis” ellentétpárját világítják meg és magyarázzák. „*Életet rejtő sírodat megőrizni akarván a törvényszegők, őrséggel és pecsétekkel látták el egykor, de te mint mindenható, halhatatlan Isten har-*

9 KROLL, G., *Jézus nyomában*, Budapest 1982, 476-477 nemcsak leírja, hanem fényképpel és sematikus ábrázolással is bemutatja, hogy gördíthető kőlappal zárták el a sír bejáratát. – Vö. VÍZ, L., *A torinói halotti lepel és korának meghatározása*, Budapest 1991, 167.

10 2. hangú szombati előverses sztihira.

11 6. hangú vasárnapi kathizmálion.

12 7. hangú vasárnapi kathizmálion.

13 8. hangú vasárnapi dicséreti sztihira.

14 Nagypénteki előverses sztihira.

madnapra föltámadtál".¹⁵ A szövegek természetesen Jézus feltámadásának következményéről is beszélnek: nem öncélúan támadt fel, hanem hogy az embereknek is új életet adjon. „*Habár sírod megpecsételtetett, mégis életet árasztottál a sírból, Krisztus Istenünk*”,¹⁶ és „*Ki nem tiltottad el sírod kövének lepecsételését, ez által a hit köszikláját állítván fel, új életet adtál mindnyájunknak*”.¹⁷ Mint forrásból fakad Krisztusból az új élet.¹⁸ Az ellentétpár magyarázatát gazdagítja a következő szöveg is: „*Az emberek Üdvözítőm, sírodat lepecsételték, az angyal elhengerítette a követ a sír ajtajáról*”.¹⁹

Liturgikus szövegeink harmadik csoportja párhuzamot von Jézusnak a lepecsételt sírból való kiszállása és a Húsvét délutáni s tamásvasárnapi esemény közé. Jézus teste átment a megdicsőülésen. A feltámadott Jézusra többé nem érvényesek az evilág törvényei. „*Uram, amiként kiszálltál a megpecsételt sírből: úgy zárt ajtók mellett beléptél tanítványaid közé*”,²⁰ illetve „*Valamint a síri pecséteket sértetlenül hagytad Krisztus, úgy zárt ajtó mellett mentél be a te legdicsőbb apostolaidhoz*”.²¹

A negyedik csoportba tartozó énekek egyrészt a kenethozó asszonyok csodálkozását jelzik és kérdéseiket teszik fel, másrészt az örökkel és a feltámadást el nem hívő zsidókkal foglalkoznak. „*Nem látjátok-e az alélt öröket és a feltört pecséteket?*”²² A kenethozó asszonyok kérdezzetik egymást: „*Hol*

15 8. hangú vasárnapi dicséreti sztihira.

16 7. hangú vasárnapi kathizmálion és ugyanez a tamásvasárnapi tropár is.

17 2. hangú vasárnapi kathizmálion.

18 Amint Jeruzsálemi Szent Kőrilloz mondta és írta: „Nevezetesen a zsidók által lepecsételt [forrás], akik ezt mondták: «Emlékezünk rá, hogy ez a csaló még életében azt mondta, hogy harmadnapra feltámadok, ezért parancsolt meg a sír őrzését» (Mt 27,63), és a folytatás: «Azok pedig elmentek, őrizték a sírt, az örökkel lepecsételték a követ» ... Ki ez a lepecsételt forrás? Ki jelenti az élő víz forrását? Maga az Üdvözítő, akiről meg van írva: «Mert tenálad az élet forrása» (Zsolt 35,9). 13. katekézis 5, in Vanyó, L., (szerk.) Ókeresztény írók. Jeruzsálemi Szent Kőrilloz összes művei (Seminarium Centrale Budapestiense 4), Budapest 1995, 153.

19 8. hangú vasárnapi kathizmálion.

20 5. hangú vasárnapi dicséreti sztihira.

21 Tamásvasárnapi *Uram, tehozzád* utáni sztihira.

22 5. hangú vasárnapi dicséreti sztihira.

vannak a sír pecségei, hol van Pilátus őrizete?"²³ Az angyal is kérdezi tőlük: „Miért vegyítetek könnyeitekkel a kenetet? Lássátok... az Élet által megdöntött enyészetet bizonyítják a pecsétek”.²⁴ Sírva csodálkoznak: „A kenethozó asszonyok, midőn a te síroddhoz érkeztek és a síri pecségeket látván, legtisztább testedet ott nem találták”.²⁵ – A sírt őrző katonáknak és a hitetlen zsidóknak nagyon kemény kérdést tesznek fel a liturgikus szövegeink. A katonák felé fordulva: „Hol vannak, akik Pilátus elé járultak? Mondják meg az őrző katonák, hol vannak a sír pecségei?”²⁶ Ugyanígy a zsidóktól is kérdezik: „Hol van, akit lepecsételt kővel elzárt sírba tettetek? Adjátok elő azt, ki el van temetve, vagy higgyetek a feltámadottnak!”²⁷ A Jézus feltámadását elhinni nem akaró zsidókat a szemrehányásoktól szinte a szidalmazásig elmenve szólítják fel hitre az énekek. „Ha a sírt lepecsételtétek, hogy lophattak volna meg benneteket ó zsidók? – Ha az örök jelenlétében s a pecségeket épségben hagyva, zárt ajtókon át jött elő a király? – Tehát vagy a halottat adjátok elő, vagy mint Istent, imádjátok velünk!”²⁸ Nem öncélú tehát az ő dorgálásuk sem, hanem még Jézus követőinek is segítséget nyújt. „Ő ti valódi törvényszegők, a sírkő lepecsételése által, csak még nagyobb csodálatra tettetek minket méltókká... Jertek zsidók és lássátok, hogy a pecségeket nem törték fel!”²⁹

Talán az énekek ötödik csoportja a legszebb. Ez Jézus szűzi születését állítja párhuzamba azzal, hogy a sírt lezáró pecsét is épségben maradt Jézus feltámadásakor. Mindkét tény csak a hit szemével láthatjuk meg, csak hittel foghatjuk fel. „Uram, a gonoszok által megpecsételt sírboltból épségben kiszálltál, mint miképp a Szűztől születél”,³⁰ vagy pedig: „A pecségeket épségben meghagyván Krisztus, föltámadtál a sírból, mint születésedben is a szüzesség kulcsait meg nem sértéd, és

23 Kenethozó asszonyok szombatján *Uram, tehozzád utáni sztihira.*

24 Uo.

25 Uo.

26 1. hangú vasárnapi dicséreti sztihira.

27 4. hangú vasárnapi dicséreti sztihira.

28 6. hangú vasárnapi dicséreti sztihira.

29 2. hangú vasárnapi dicséreti sztihira.

30 5. hangú vasárnapi dicséreti sztihira.

föltámadásoddal megnyitottad nekünk az édenkert ajtaját".³¹ Ez a szép párhuzam a patrisztikus irodalomban is jelentkezik.³²

Bizánci liturgikus költészetünkben ennyi éneket lehet énekeskönyvünk alapján az 1. hangú feltámadási tropához csoportosítani, amelyek a sír lepecsételéséről szólnak. S mindezt egyetlen evangéliumi utalás alapján!

„Habár sírod köve... megpecsételtetett... mégis föltámadtál harmadnapon, Üdvözítőnk.” Hiába volt a lepecsételés, hiába volt az őrség, Jézus feltámadt! Az ember mindig saját kicsiségét és rövidlátását árulja el, amikor Isten mindenhatóságával vagy üdvözítő tervével száll szembe. Aki olyan felsőbbrendű erővel gyógyította a beteget és hívta életre a halottakat, azt nem lehetett mindenestül bezárni a lepecsételt sírba.³² Ezt az akkori emberek nem akarták vagy nem tudták tudomásul venni. De mi már arra az igazságra gondolhatunk – az Ó- és Újszövetség eseményei kapcsán –, hogy emberi erők képtelenek megakadályozni a kinyilatkoztatott isteni szándék megvalósulását.³³ Bizánci egyházunk költészete pedig – mint láttuk – meglehetősen bőségesen fejti ki és értelmezi, többféle szempontból is, a témát.

31 Húsvéti kánon, 6. óda.

32 Egy jellemző példája: „Ahogyan Krisztus Szűztől született, miközben a szűzi természet, természetből adott zárai pecsét alatt maradtak töretlenül, ugyanúgy a sír pecsétjét fel nem nyitva ment végbe Krisztus újjászületése is.” *Ismeretlen szerző beszéde nagyszombatra*, 4, in Vanyó, L., (szerk.) *Az egyházatyák beszédei Krisztus-ünnepekre. II. Húsvéti ünnepkör, (Ókeresztény örökségünk)*, Budapest 1996, 171. – A beszéd egy másik helyén (10) ugyanez a szerző költői kérdésként fogalmaz: „A barlang száján miként jutott át az, aki a paradicsom ajtaját nyitja majd meg, de a Szűz kapuit nem törte fel, csak az alvilág ajtóit zúzta szét?” *Az egyházatyák*, 179.

33 Vö. GAL, *op. cit.* 318.

34 Dániel könyvében is szerepel egy hasonló eset, s ott is ugyanez a tanulság. „Dánielt elővezették és az oroszlánok barlangjába vetették... Aztán hoztak egy követ és a barlang szájához tették. Lepecsételték a király gyűrűjével és a főemberek gyűrűjével, nehogy valami is történjen, ami változtatna Dániel sorsán.” (Dán 6,17-18) A lepecsételésnek az volt a célja, nehogy valaki segítsen vagy ártson Dánielnek. Azonban Isten ereje itt is megnyilvánult, mert megmentette Dánielt.

Szabó Péter

AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖZREMŰKÖDÉSÉNEK ÉRTELMEZÉSE A HIERARCHÁK TANÁCSÁNAK FELSŐBB KORMÁNYZATI HATALMA VONATKOZÁSÁBAN (CCEO 167. KÁN. 2. §)

Bevezetés

Az egyház hierarchikus szerkezetének egyik legősbibb intézménye a metropolíák körül kialakuló egyházi struktúra. Ezt a jogintézményt, pontosabban az annak egyedi formáját képező *sajátjogú metropolitai egyházat* (CCEO VI. cím, 155-173. kk.) a kodifikáció új kánonjogi figurának minősítette.¹ Ezen jogi struktúrán belül az egyik legkarakterisztikusabb, s más metropolíáknál fel nem lelhető intézmény, az adott egyház döntéshozatali szinodális szerve, a *hierarchák tanácsa* (CCEO 164. kán. kk.). E szerv kódexbeli leírásával kapcsolatban egy sor kérdés merül fel,² amelyek közül jelen munkánkban egyre, a tevékenysége tekintetében előírt szentszéki közreműködés tartalmára szeretnénk reflektálni.

1. Az intézmény történeti háttérének kérdése

Attól függően, hogy a hierarchák tanácsának eredetét mely időszak milyen szinodális intézményére igyekszünk visszavetíteni, eltérő következtetésekhez teremthetünk alapot annak jelenlegi paraméterei tekintetében is.

Mint ismeretes, a szinodalitás fejlődése sokszínű intézményrendszert hozott létre a különböző történeti korokban.³ Az

1 *Nuntia* 19 (1984) 13-14.

2 Vö. SZABÓ, P., *Le Chiese metropolitane e tutte le altra Chiese «sui iuris» con speciale riguardo alla potestà legislativa delle loro autorità superiori* (CCEO titolo VI). *Limiti teologico-giuridici del concetto dell'«Ecclesia sui iuris»*, Diss. PIO, Roma 1996, 80-143, (kiadás alatt álló kézirat).

3 Lásd pl.: MUNIER, Ch., „Autorità nella Chiesa”, in *Dizionario patristico e*

antik szinódusoktól a múlt században kialakuló püspöki konferenciákig jelentősen eltérő kánonjogi alakzatok sorát találjuk. Tekintettel azonban arra, hogy a hierarchák tanácsa leírásánál már a – lényegében változatlanul megmaradt – legelső szövegtervezet is mind a legújabb kori püspöki gyűlések típusára (CD 36), mind a *Cleri sanctitati* részleges zsinatok kompetenciáját az antik hagyományok alapján meghatározó 349. kánonjára utalt,⁴ a címben szereplő közreműködés tartalmának meghatározásához metodikai szempontból célravezetőbbnek látszik egyedül a hatályos jog *szövegéből* igyekezni bizonyos következtetéseket levonni.

2. A 167. kán. 2. §-a a párhuzamos normák tükrében, valamint az érvényességi kikötés kiterjedési köre

A helyi zsinatok törvényhozói tevékenységében az Apostoli Szentszék előírt közreműködésének a természete (*jogi értéke*) a kánonjogtudománynak ma is élénken vizsgált témája. A szakirodalomban e tekintetben meglehetősen eltérő nézetekkel találkozhatunk.⁵

Jelen tanulmányunkban – eltekintve a kérdés elméleti as-

di antichità christiane, (Di Berardino, A., diretto da), Roma 1983, vol. I, 450-457 cols; DVORNIK, F., „Origins of Episcopal Synods”, in *The Once and Future Church: A Communion of Freedom*, (Coriden, J., ed.), New York 1971, 25-56; HAJJAR, J., „The Synod in the Eastern Church”, in *Concilium* 1/8 (1965) 30-34; MURPHY, F., *Legislative Powers of the Provincial Council*, (Canon Law Studies 257), Washington 1947; *Synodale Strukturen der Kirche. Entwicklung und Probleme*, (Brandmüller, W., Hrsg.), Donauwörth [1977]; KASPER, W., „Der theologische Status der Bischofskonferenzen”, in *Theologisches Quartalschrift* 167 (1987) 1-6; ARRIETA, I., „Conferenze episcopali e vincolo di comunione”, in *Ius Ecclesiae* 1 (1989) 3-22.

4 Vö. SZABÓ, *Le Chiese metropolitane*, 105-115.

5 Vö. pl.: MANZANARES, J., „Papal Reservation and Recognitio: Considerations and Proposals”, in *The Jurist* 52 (1992) 228-254; GHIRLANDA, G., „Concili particolari e conferenze dei vescovi: «munus regendi» e «munus docendi»”, in *Civiltà Cattolica* 192/II (1991) 120-121; HER-RANZ, J., „Il Pontificio Consiglio della Interpretazione dei testi legislativi”, in Bonnet, P. A., - Gullo, C., (a cura di), *La Curia Romana nella Cost. Ap. «Pastor Bonus»*, (Studi Giuridici 21), Città del Vaticano 1990, 477.

pektusaitól – a CCEO 167. kán. 2. §-ának alkalmazásával kapcsolatban szeretnénk megállapításokat tenni. Ugyanakkor e gyakorlati megközelítés (azon keresztül, hogy a hatályos jog szövegének elemzéséből igyekszik rávilágítani az Apostoli Szentszék és a sajátjogú metropolitai egyház felsőbb törvényhozásának kapcsolatára) közvetett módon jelentős adalékként szolgálhat a «sui iuris» státusz metropolitai egyházak tekintetében történő pontosabb jogi tartalmának azonosításához is. Mint ismeretes, a *sajátjogú* állás mindig kettős jogviszonyt takar: egymás mellé rendeltséget a többi «sui iuris» egyház tekintetében és különös formában, sajátos módozatok szerinti alárendeltséget az egyház Legfőbb hatóságával szemben. Ezen megállapítás tükrében nyilvánvaló, hogy a hierarchák tanácsa működésének jogi keretei – más döntéshozatali szinodális szervek összehasonlításában – egyben a sajátjogú metropolitai egyház autonómiájának is karakterisztikus minősítői.

A pátriárkai egyházak püspöki szinódusának törvényhozói tevékenysége tekintetében – rendes körülmények között – a kódex semmilyen felsőbb hatósági közreműködést nem helyez kilátásba. A CCEO 111. kán. 3. §-a csak a törvényekre és más döntésekre vonatkozó dokumentumok *római pápa* számára történő („mielőbbi”) megküldését írja elő. Ugyanezen kánon 1. §-a, az 1489. kán. 2. §-a és nemkevésbé a megküldési határidő határozatlan jellege együttesen azt bizonyítják, hogy a pátriárkai egyházbeli értesítési kötelezettség nem képezi feltételét a törvények, illetve más döntések kihirdethetőségének.⁶

A sajátjogú metropolitai egyházak felsőbb törvényhozása tekintetében ellenben – mint az ismeretes – létezik egy *külső* feltétel is, aminek szintén teljesülnie kell ahhoz, hogy az egy-

6 Mint látjuk, a szinodusi dokumentáció (a hierarchák tanácsával és a latin részleges zsinatokkal ellentétben; vö. CCEO 167. kán. 2. § és CIC 446. kán.) ez esetben nem az Apostoli Szentszék megfelelő kuriális szervének (ami keleti egyházak esetében általában a Keleti Egyházak Kongregációja; vö.: *Pastor Bonus* 58. cikkely 1. §), hanem magának a *pápának* küldendő. Ez közelebbről azt jelenti, hogy a szóban forgó dokumentumokat az Államtitkárság I. szekciójához kell irányítani, amely a *Pastor Bonus* 41. cikkely 1. §-a szerint a kuriális dikasztériumok rendes jogkörét meghaladó kérdésekben illetékes.

házfő kihirdethesse a hierarchák tanácsa által alkotott törvény- és más normatervezeteket. Ez ugyanis mindaddig az *érvénytelenség* terhe alatt nem lehetséges, amíg a metropolita írásbeli értesítést nem kap az Apostoli Szentszéktől az adott ülés dokumentációjának megérkezéséről.⁷

A jogszabályalkotói tevékenység ilyen formában történő feltételezése a kánonjogban új. Tekintetében a *Consilium Hierarcharum* határozottan elkülönül mind a püspöki szinódusoktól (éppen mivel normatív aktivitása külső feltételhez kötött, mi több az érvénytelenség terhe alatt az), mind a latin részleges zsinatoktól, mert – mint majd alább látni fogjuk – nézetünk szerint a 167. kán. 2. §-ának megfogalmazása nem ad rá okot, hogy a benne leírt szentszéki közreműködést szükségszerűen a szó jogtechnikai értelmében vett előzetes felülvizsgálatnak (*recognitio*) tekintsük. Zárójelben itt kell megjegyeznünk, hogy a hierarchák tanácsának a kötelező jellegű döntései közül sem mindegyik érvényéhez nélkülözhetetlen feltétel az említett szentszéki értesítés. Mivel illet a jog csak a *normák*, vagyis az általános jellegű viselkedési szabályok tekintetében helyez kilátásba,⁸ az nem vonatkozik az esetleges egyedi közigazgatási intézkedésekre. Sőt, ezen túl, a normatív kiterjedésű döntéseknek is van olyan kategóriája, ami nem szorul kihirdetésre, következésképpen úgy tűnik hatálybalépése sem feltételezi a 167. kán. 2. § szerinti szentszéki szerepvállalást, legalábbis ha a kihirdetést (*promulgatio*) a szó szorosabb értelmében vesszük. Mint ismeretes, az általános végrehajtási határozattal szemben – amelyek kihirdetésre szorulnak, jóllehet nem önálló jogszabályok – az *utasítások* kiadását szabályzó norma nem említi a kihirdetés szükségességét.⁹ Igaz, hogy a *CCEO* vonatkozó címe e két

7 *CCEO* can. 167 – § 2. *De legibus et normis a Consilio Hierarcharum latis Metropolita Sedem Apostolicam quamprimum certiore faciat nec leges et normae valide promulgari possunt, antequam Metropolita notitiam a Sede Apostolica scripto datam habuit de Consilii actorum receptione...*

8 Vö. előző jegyzet.

9 Vö. *CIC* 31. kán. 2. §, valamint *CIC* 34. kán. 1-3. §. (A szóban forgó jogszabálytípusok leírásához lásd pl.: ERDŐ, P., *Egyházjog*, Budapest [1992], 80-83.) Természetesen az utasítások címzettjei is értesítendők a szóban forgó normák tartalmáról, ám *belső* jellegű szabályokról lévén szó – amennyiben tudniillik itt a címzettek csak a törvények vég-

jogszabálytípus egyikéről sem tesz konkrét említést, a kódex teljesebb összefüggéséből mégis arra következtethetünk, hogy az említett (XXIX.) címben felsorolt jogszabálytipológia nem kimerítő. A CCEO 82. kánonja által kilátásba helyezett pátriárkai intézkedéstípus például pontosan megfelel a CIC 31. kánonjában fellelhető általános végrehajtási határozatoknak. E kategóriáról *névlegesítve* a XXIX. cím nem tud, jóllehet – minthogy célját tekintve egy rendkívüli gyakorlati fontosságú, a törvények alkalmazásának közelebbi meghatározására szolgáló jogszabálytípussal állunk szemben – azt aligha mellőzheti akár egyetlen egyház kormányzata is.

3. Megjegyzések a 167. kán. 2. § szerinti feltétel jogi tartalmának értelmezéséhez a felvetődő szerzői nézetek tükrében

Egy érdekes vélemény szerint a hierarchák tanácsa normatív működésének 167. kán. 2. § módjára történő feltételesítése veszélyt rejt magában, mert – amint állítja – az Apostoli Szentszék részéről a jog által előírt közreműködés elmulasztása révén a Szentszék mintegy „blokkolhatja” a sajátjogú metropolitai egyház kormányzati működését.¹⁰

Mások viszont a szentszéki közreműködés e formáját a hatályos latin jogban ismeretes „felülvizsgálattal” (CIC 446. kán.) hozzák igen szoros összefüggésbe, melyből adódóan a keleti megfogalmazás is szükségszerűen magában foglalná az előzetes ellenőrzést. Mi több, *De Bernardis* szerint a hierarchák tanácsa rendelkezéseinek azonnali közlésén túl a 167. kán. 2. §-ának előírása azoknak a Szentszék részéről történő elfogadását (*approbatio*) is megkövetelné.¹¹

rehajtásáról gondoskodni tartozó hatóságok – elégséges például körlevél formájában történő ismertetésük; vö. CHIAPPETTA, L., *Il Codice di diritto canonico. Commento giuridico pastorale*, Napoli 1988, vol. I, n. 296, 59.

10 NEDUNGATT, G., „Synodality in the Eastern Catholic Churches according to the New Code”, in *Concilium* 28/5 (1992) 73; UA., *The Spirit of the Eastern Code* (Piacid Lecture Series 15), Rome-Bangalore 1993, 96.

Az első megállapítás, amely a hierarchák tanácsa döntéshozatali tevékenységének feltételéhez kötött jellegére utal („blokkolhatóság”), megfelelő óvatossággal kezelendő. A szóban forgó lehetőség (azaz az értesítés megküldésének szándékos és megalapozott okok nélküli, önkényes késleltetése) mindenképpen törvénytelen lenne, és záros határidőn belül jogorvoslatot nyerhetne.

A hierarchák tanácsa normatív tevékenységéhez szükséges szentszéki közreműködést a kódex előírja, következésképpen a tanácsnak ennek elnyeréséhez *joga* van. Így egy, a jog által kilátásba helyezett válasz elmulasztásáról (*silentium administrativum*) lévén szó, a CCEO 1518. kán. által rögzített időhatárok után a szervnek közigazgatási úton történő felfolyamodásra nyílik lehetősége az illetékes szentszéki dikasztérium eljárásából adódó, esetleges törvényességgel szembeni sérelem miatt. Ezen esetben a válaszadásra kötelezett szerv eljárásának jogszerűségét az Apostoli Szignatúra II. szekciója lenne illetékes vizsgálni.¹²

A második megállapítás tekintetében (amely tehát a 167. kán. 2. §-a szerinti *értesítést* a CIC 446. kán. szerinti *felülvizsgálattal* igyekszik azonosítani) először is arra kell rámutatnunk, hogy a kodifikáció aktáinak eddig csak igen kis része nyert publikációt. (A *Nuntia* c. folyóirat eleve mintegy évi kettő, egyenként körülbelül száz-száz oldalas kötetre korlátozódott.) Mivel sem az innen rendelkezésre álló adatok, sem a törvényt magyarázat más segédeszközei nem nyújtanak elégséges eligazítást, a jog értelmezője e ponton kénytelen pusztán a szöveg elemzésére hagyatkozva törekedni következtetésekre. Mindenesetre olyan kérdéssel állunk szemben amelyet igazából majd csak a kánoni gyakorlat nyomán tudunk bizonyossággal megválaszolni.¹³ E határok szem előtt tartásával a magyarázathoz az alábbi

11 De BERNARDIS, L., „Note sulla sinodalità nelle chiese orientali”, in *Atti del Congresso Internazionale «Incontro fra canonici d'Oriente e d'Occidente»*, (Coppola, R., a cura di), Bari [1994], vol. II, 199-200.

12 JOANNES PAULUS II, const. ap. *Pastor Bonus* 123. cikkely 1. §, in AAS 80 (1988) 891; Segreteria di Stato, *Regolamento generale della Curia Romana*, 120. cikkely, 4. §, in AAS 84 (1992) 250.

13 Ilyen értelemben pl.: GEFAELL, P., „Nota alla lettera della Segreteria di

szempontok figyelembevétele látszik hasznosnak.

Tekintetbe véve a valamennyi sajátjogú egyház közti alapvető egyenlőség elvét, az azonos funkciók eltérő módon történő jogi szabályozásából azt a következtetést kell levonnunk, hogy az «*Ecclesia metropolitana sui iuris*» olyan jogi alakzat, amelyet az egyház Legfőbb hatósága, a lehetséges törvényes autonómia teljességének elnyerésére, a még nem teljesen érett közösségek számára alkotott. Ugyanakkor, mivel a jogszabályokban alkalmazott minden változtatás sajátos jelentéstartalommal bír, a 167. kán. 2. §-ában előírt új figura nézetünk szerint nem azonosítható teljesen a hatályos latin jog által alkalmazott – már említett – felülvizsgálat (*recognitio*) rendszerével.

Igaz, a jogi *következmények* tekintetében a két rendszer lényegi hasonlóságokat mutat: amennyiben egyik sem engedi meg a szinodális szervekben hozott normatív rendelkezések automatikus kihirdetését. Ugyanakkor a „dokumentumok kézhezvételéről szóló írásbeli értesítés” más következményei lényegesen eltérnek a „felülvizsgálati” kötelezettségből adódóaktól. Így a keleti formula szövege önmagában nem látszik megkövetelni azt, hogy az akták szentszéki ellenőrzése szükség-szerűen befejeződjék, mielőtt a kézhezvételről szóló értesítés megküldhető lenne. Mi több, sem a törvény szövege nem mond semmit a szóban forgó szentszéki szerv esetleges *érdemi korrekciós* illetékességéről (ami hagyományosan általánosan elismert volt¹⁴), sem pedig a kodifikáció során nem nyert kifejezett említést a Keleti Kongregáció ilyen jellegű kompetenciájának további fennállása. Mivel a *pápai szintű* törvényben alkalmazott új kifejezés önmagában nem implikálja a felülvizsgálat ideáját, továbbá a *CIC* 446. kánonja, nem tekinthető a keleti kódex értelmezését segítő – a *CCEO* 1499. kán. által kilátásba helyezett – „párhuzamos helynek”, úgy tűnik, hogy az ilyen jellegű illetékesség alapját a továbbiakban a szóban forgó dikasztérium esetleges speciálisan megerősített belső szabályzatában kellene keresnünk.

Stato sulla competenza del Consiglio per l'interpretazione dei Testi Legislativi”, in *Ius Ecclesiae* 4 (1992) 344.

14 MURPHY, *Legislative Powers*, 49.

Nézetünk szerint – legalábbis amíg a kodifikációtörténet publikációja nyilvánvalóan ellentétes adatokkal nem szolgál – nincs okunk feltételezni hogy a 167. kán. 2. §-a szerinti formula *ez utóbbi* szempontból inkább volna a latin rendszerhez hasonló, mintsem a pátriárkaihoz. Jóllehet a *CIC* által alkalmazott kifejezés azt maga is jelzi, a latin „püspöki szervektől” származó normák felülvizsgálatánál illetékes szentszéki kongregációk tekintetében a szóban forgó korrekciós jogkör fennmaradására a kodifikáció során kifejezetten is utaltak.¹⁵ A 167. kán. 2. §-ának tekintetében ilyen korrekciós jog fennmaradásának feltételezése azonban további értelmezési nehézségekhez is vezethetne. Egy a normatervezetek érdemi módosítását előíró szentszéki rendelkezés ugyanis – a negatív tartalmi intézkedés ellenére is – formailag eleget tenne a kihirdethetőséggel szemben támasztott „értesítési” feltételnek.

Mivel a vizsgált keleti rendelkezés szövege a *recognitio*-val szemben nem utal az értesítés megadása előtt folytatandó eljárás tartalmára, esetleges törvénykönyvön kívüli, megfelelő szintű norma hiányában, az említett Kongregáció (a hasonló esetekben latin szinodális szervek tekintetében illetékes két kongregációval szemben) úgy tűnik akkor sem járna el törvénytelenül, ha a dokumentumok kézhezvételéről szóló írásbeli értesítést még azok ellenőrzése komplex folyamatának lezárulása előtt megadná.

A hierarchák tanácsa törvényhozói illetékessége pontos kiterjedési körével kapcsolatban más helyütt bizonyos ellentmondásokra hívtuk fel a figyelmet.¹⁶ Ezek alapján – tekintettel a 169. kán. által használt terminológiára, a kánon forrásaira és a *CD* 36-ra – a (normatív?) döntéshozatali illetékességi jogot csakis a 167. kán. 1. §-a által lehatárolt tételes körre elismerő, igen tekintélyes szerzői álláspontok ellenére sem tűnik számunkra teljesen egyértelműsíthetőnek, hogy a hierarchák tanácsa tipológiai szempontból valóban a püspöki konferenciákra jellemző, csak taxatív döntéshozatali jogkörrel rendelkező,¹⁷

15 Vö. *Communicationes* 15 (1983) 173.

16 SZABÓ, *Le Chiese metropolitane*, 99-123.

17 Így FÜRST, C., „Die Synoden im neuen orientalischen Kirchenrecht”, in

következésképpen végső soron konzultatív jellegű szerv lenne.

Ha a feltételezésünk helytálló – miszerint a hierarchák tanácsának jogszabályalkotó illetékessége nem szűkül tételes esetekre, hanem mint minden döntéshozatali jellegű keleti szinódusé (és latin részleges zsinaté) általános kiterjedésű –, akkor a normatív tevékenység szentszéki ellenőrzése (éppen a lehetséges törvényalkotás igen széles skálája miatt) valóban indokolt. Azokban az esetekben viszont, amikor a hierarchák tanácsa a már a kódex által előre megjelölt (és gyakran tartalmilag is jelentősen meghatározott) kérdésekben alkot sajátjogú részleges jogot, a közreműködés szerepe jelentéktelenebb, hiszen – megfelelő kivitelezés esetén – a felsőbb intézkedés törvényességét legalábbis maga a legfőbb Törvényhozó kifejezett előírása garantálja. De ezen eseteken túl a sajátjogú metropolita megalapozott sürgősségi kérvénye is megfelelően indokolhatja egy azonnali választ.

Következtetések

A mondottakból adódóan, nézetünk szerint a *recognitio* kifejezés mellőzése lehetőséget teremt rá, hogy az Apostoli Szentszék közreműködését inkább az *értesítés* egy olyan speciális formájának tekintsük, amely önmagában nem feltételezi az előzetes felülvizsgálat szükségességét,¹⁸ mégha a tárgyat képező jogszabályok hatályba lépésének lehetőségét esetleg komolyabban is érintené mint a *CIC* 446. kánonja szerinti

Puza, R., – Kustermann, A., (Hrsg. von), *Synodalrecht und Synodalstrukturen. Konkretionen und Entwicklungen der «Synodalität» in der katholischen Kirche*, (Freiburger Veröffentlichungen aus dem Gebiete von Kirche und Staat, Band 44), Fribourg 1996, 81-82; AYMANS, W., „Synodale Strukturen im Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium”, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 160 (1991) 370, 8. jegyzet. Mások általánosabb megfogalmazása – mely szerint a hierarchák tanácsa a püspöki konferenciákhoz igen hasonlatos szerv, de nem igazi püspöki szinódus, mint amilyenek a pátriárkai egyházakban léteznek (így: SALACHAS, D., *Istituzioni di diritto canonico delle Chiese cattoliche orientali*, Roma – Bologna 1993, 198) – ugyanezt támasztja alá.

18 Vö. „Eine interessante Variante dieser Informationspflicht enthält der CCEO bezüglich der Metropolitankirche eigenen Rechts”, in AYMANS, „Synodale Strukturen”, 379.

recognitio.¹⁹

Sőt mi több – mivel a 167. kán. 2. §-ának szövegezése egyáltalán nem tartalmaz a felülvizsgálatra mint sajátos elemre utaló jeleket –, megkockáztathatónak tűnik azon hipotézis, mely szerint a jogszabályok kihirdetése 167. kán. 2. §-a módjára történő feltételesítésének végső rációja nem annyira egy esetleges korrektív felülvizsgálatban, mintsem inkább egyszerűen a szinodális dokumentumok megküldésének garantálásában rejlene.

A pátriárkai egyházakkal szemben fennálló különbözőség – amennyiben ezeknél egyáltalán nincs külön külső hatósági közreműködéshez kötve a jogszabályalkotói tevékenység – mindenestre ez utóbbi hipotézis esetén is lényegi marad, kiemelve a pátriárkai egyházak törvényes autonómiájának komplett jellegét.

A hierarchák tanácsa normatív tevékenysége feletti közvetlen ellenőrzés gyakorlati hasznossága mind a jogi szisztémán belüli következetlenségek kiküszöbölése, mind a jogtechnikai színvonal szempontjából kétségtelen gyakorlati haszonnal jár. Ugyanakkor – mint azt a pátriárkai egyházak döntéshozatali szinodális szervére vonatkozó jelen szabályozás egyértelműen bizonyítja – az egyház Legfőbb hatósága részéről gyakorolt *közvetlen* ellenőrzés a helyi szinódusok felett nem a dolog teológiai természetéből adódó, feltétlen szükségszerűség.²⁰

A 167. kán. 2. §-a szerinti szentszéki közreműködés változtatásának révén a hierarchák tanácsa által gyakorolt felsőbb törvényhozói hatalom tekintetében a sajátjogú metropolitai egyházak autonómiája egyedi jellegű lenne. Jóllehet nyilvánvalóan korlátozottabb lenne a pátriárkai egyházakénál, a latin

19 Ténylegesen nincs teljes egyetértés a tekintetben, hogy a részleges zsinatoknál megkívánt előzetes szentszéki felülvizsgálat érvényességi feltétel-e vagy sem. Ha a *CIC* 10. kánonjából indulunk ki (és nem például a vonatkozó újkori kánonjogtörténeti forrásokból), megalapozottabbnak tűnhet azon álláspont, mely szerint a *CIC* 446. kánonjának jelenlegi szövegezése nem elégséges, hogy azt jogcselekményt érvénytelenítő jogszabálynak tekintsük; így: GHIRLANDA, „Concili particolari”, 121.

20 Ezt megerősítő értelemben lásd pl.: GHIRLANDA, „Concili particolari”, 121, aki a szóban forgó állítást a szinodális szerveknek a püspöki hatalomban való gyökerezésével indokolja.

egyház párhuzamos szinodális szerveitől is jelentősen eltérne, amennyiben a hatályos keleti jog szerint normatív tevékenysége nem lenne szükségszerűen, a „szent kánonok” korának fegyelmi rendjében ismeretlen, *előzetes* kontrollnak alávetve.

Mindenesetre a 167. kán. 2. §-ának értelmezése tekintében felvetett kérdés talán érzékelteti, hogy a kánonjog művelése szempontjából mennyire fontos lenne a kodifikációs munka aktáinak további publikálása, hiszen a törvények magyarázatának egyik legfontosabb kiegészítő segédeszköze a törvény *kiadási körülményeinek* vizsgálata, mely megállapításához elsődleges forrásnak épp az azok kialakítása során zajlott viták, valamint szövegváltozatok szolgálhatnak támpontul (CCEO 1499. kán.).

SUMMARIA

Die Diakonie der Pfarrgemeinde

(István Gábor Cselényi)

Eine der Neuheiten des Neuen Testaments ist die soziale Dimension des Menschen: Die Präsenz Christi in den Kranken, Unterdrückten usw. (vgl. Mt 23,41-46). Die altchristliche Kirche, so auch die Ostkirche, war sich dessen bewusst. Johannes Chrysostomos beispielweise sprach über die „Eucharistie der Armen“, also darüber, dass Christus im Armen ebenso präsent ist wie in der Eucharistie. Die Kirche hat die Idee der Mitmenschlichkeit im Sakrament des Diakonats institutionalisiert. Die Liturgie, das Martyrium und die Diakonie sind fundamentale Verwirklichungsmöglichkeiten der Liebe Christi. Die heutige Kirche stellt also mit Recht die Geschwisterlichkeit ins Zentrum des kirchlichen Handelns. Die Pfarrgemeinde soll bei der caritativen Arbeit helfen. Der Autor gibt dazu einige mögliche und folgenswerte Beispiele.

Edizioni liturgici raccolti più recentemente

(István Ivancsó)

I fedeli greco-cattolici, a partire dalla seconda metà del XVIII secolo, intrapresero una lotta severa per ottenere lo scopo di celebrare la liturgia nella loro lingua materna, cioè in ungherese. Questo movimento condusse al fatto che fu loro riconosciuta una diocesi propria, di lingua ungherese. È vero che questo accadde soltanto nel 1912. Il papa *Pio X* canonizzò la Diocesi di Hajdúdorog con la sua bolla „*Christifideles Graeci*“.

I testi liturgici però venivano tradotti in lingua ungherese già dal XVII secolo. In principio queste traduzioni erano diffuse soltanto in forma di manoscritti. Dalla metà del XIX secolo però

si pubblicarono stampati libri liturgici, di preghiere e di canti.

Queste opere hanno dato un grande aiuto a fare accettare la lingua liturgica ungherese e dell'erezione della diocesi nuova.

All'inizio del nostro secolo *Sztripszky Hiador* riassunse ed enumerò le pubblicazioni liturgiche ed altre di lingua ungherese (*Note bibliografiche dalla letteratura degli Ungheresi di fede antica*, Budapest 1913). L'autore del saggio presente scrisse un articolo sullo stesso tema nel „*Albo di Giubileo*” edito per il 75° anniversario della diocesi di Hajdúdorog, col titolo „*Traduzioni in lingua ungherese ed edizioni dei libri liturgici degli Ungheresi greco-cattolici*”. Nell'appendice sono enumerate e descritte 114 di tali opere con le loro note bibliografiche, col sottotitolo „*La bibliografia della raccolta dell'autore*”.

Il saggio presente riassume un lavoro di collezione durato 15 anni. Durante questo periodo si è riusciti ad arricchire la raccolta con 42 opere liturgiche in lingua ungherese.

Tra queste opere ci sono opere finora sconosciute, o che soltanto mancavano, perchè esemplari ignorati dalle edizioni dei libri più volte editi. Infine, naturalmente, vi è contenuta la maggior parte della raccolta dei libri editi durante questi ultimi 15 anni.

Il saggio tratta queste opere a un tempo per gruppi e in ordine cronologico. Per primo fa conoscere i libri più antichi, le edizioni edite prima che sorgesse la diocesi. Poi tratta i libri del periodo successivo alla nascita della diocesi. In questa parte descrive in primo luogo libri di preghiere e di canti, quindi le edizioni che riguardano le letture della Sacra Scrittura, poi tratta le pubblicazioni occasionali, infine descrive le altre opere liturgiche rimaste in forma di frammenti.

I libri di preghiere e di canti furono pubblicati conformemente ai bisogni ed alle esigenze. D'una parte si tratta delle edizioni nuove dei libri finora usciti, d'altra parte invece dei libri scritti o composti più recentemente. Tra le pubblicazioni occasionali prendono un posto eminente quei libri liturgici che furono fatti per il pellegrinaggio a Máriapócs di papa *Giovanni Paolo II* il 18 agosto 1991, quando il Santo Padre celebrò una Santa Liturgia di rito bizantino nel santuario di Máriapócs. Fu un avvenimento di simile grandezza anche il festeggiamento del 350°

anniversario dell'unione di Ungvár, nella basilica vaticana San Pietro, ove i vescovi delle diocesi sorte dall'unione di Ungvár celebrarono la Santa Liturgia alla presenza del Santo Padre, il 27 ottobre 1996. La *Polyglotta Vaticana* pubblicò per questo avvenimento il testo della Liturgia bizantina. Il libriccino contiene alcuni brani della Liturgia in lingua ungherese.

Il saggio enumera con note bibliografiche i 42 libri liturgici raccolti negli tempi ultimi. L'autore intende continuare il suo lavoro di raccolta e sistemazione perché da una parte ci sono mancanze tra le edizioni più antiche, dall'altra però sicuramente si saranno pubblicazioni più recenti che arricchiranno la vita liturgica della chiesa greco-cattolica ungherese.

Das Thema des Leidens in der Katechese

(László Obbágy)

Das Leiden ist im Leben des Menschen von Kindheit an präsent. Trotzdem schweigen darüber sowohl die pädagogische und katechetische Fachliteratur als auch die Religionsbücher. Diese Abhandlung befasst sich mit dem Thema des Leidens aus der Sicht eines Katecheten.

Das Leiden ist kein Privileg der Erwachsenen; auch Kinder leiden und sehen viel Not. Ganz früh erfahren sie, dass das Leiden ein Teil des Lebens ist. Gleichzeitig (wie die Erwachsenen) fragen sie es: Warum muss man leiden?

Wie können wir darauf antworten? Wir müssen sagen: auf diese Frage können wir keine exakte, präzise Antwort geben.

Das Leiden ist die Folge der Sünde. Aber wir dürfen nicht sagen, dass das Leiden Strafe Gottes ist. Die andere Antwort, dass das Leiden eine Erziehungsmethode, ein Erziehungsmittel in der Hand Gottes sei, ist auch nicht befriedigend. Wie antwortet Gott auf die quälende Frage des Leidens? Die Antwort Gottes ist das Kreuz. Durch den Glauben erkennen wir, dass Gott das Leiden nicht erklärt, sondern Anteil daran nimmt.

Das Kreuz des Leidens ist kein Schaukelstuhl. Leiden ist schwer, aber die Leidenden sind Mitarbeiter Christi. Wie es der Apostel Paulus formuliert hat: „Jetzt freue ich mich in den Lei-

den, die ich für euch ertrage. Für den Leib Christi, die Kirche, ergänze ich in meinem irdischen Leben das, was an den Leiden Christi noch fehlt" (Kol 1,24).

Der Katechet will nicht zum Leiden erziehen. Aber er will bewusst machen: Ohne Leiden ist kein Leben. Wir sollen den Skandal und das Geheimnis des Leidens in unseren Glauben integrieren, und unsere Leiden mit dem Leiden Christi verbinden.

Der letzte Teil und der Anhang der Abhandlung geben einige Ideen zur Praxis.

L'établissement du diocèse gréco-catholique de Munkács (György Janka)

L'établissement du diocèse de Munkács fut le résultat d'un processus plus long et ne peut pas être lié à la personne de la reine seulement parce que les hommes d'État jouaient un rôle aussi significatif.

L'aspiration absolutiste qui fut apparu au XVII-XVIIIe siècle voulut étendre le pouvoir du souverain de plus en plus ne gardant pas les privilèges des ordres. En Hongrie l'idée du royaume apostolique fut la base solide pour cela. L'union permettait aux Habsburgs pratiquer des droits patronaux sur un terrain plus vaste.

Dans la deuxième période du règne de Marie Thérèse, la pratique gouvernementale prit un tournant décisif, des conseillers éclairés arrivèrent au pouvoir et fondèrent le système josephiniste par leur politique. De point de vue de la Cour, les réformes étaient nécessaires dans le cas du diocèse d'Eger conservé la mentalité baroque aussi que dans le cas de l'affaire du diocèse de Munkács privé des finances. Les arguments de l'évêque d'Eger concernant le droit canonique, les préjudices matériels et le vœu de conserver la situation ancienne n'influencèrent pas le Conseil d'État puisque le gouvernement josephiniste aspira à la restriction de la juridiction de l'Église, à l'acquisition de ses biens et à l'établissement d'un système nouveau de l'administration de l'Église.

Même que le régime absolutiste – à part ses idées progressives – perpétua des dommages sérieux, moraux à l'Église, dans le cas du diocèse de Munkács il donna la solution dans une question peu rangée jusqu'à ce temps et entretena la chance égale et la possibilité de pratiquer la vie religieuse dans une forme institutionnelle convenable pour les gréco-catholiques.

**Analisi della partecipazione della Sede Apostolica
in riferimento alla potestà governativa superiore del
Consiglio dei gerarchi (CCEO can. 167 § 2)**
(Péter Szabó)

Nella prima parte del VI° titolo del CCEO la codificazione ha elaborato la nuova figura delle Chiese metropolitane „sui iuris”. Nell'ambito di tale assetto giuridico, uno degli elementi più caratteristici, assente, nelle altre metropoli è il Consiglio dei gerarchi, come organo sinodale deliberativo della Chiesa detta.

Riguardo alla descrizione di questo organismo, quale appare nel Codice, pare emergere una serie di questioni che necessitano di essere precisate. Tra esse il presente lavoro cerca di sottoporre ad analisi, da un punto di vista soprattutto pratico, quella relativa alla collaborazione dell'autorità superiore in quanto espressa nel can. 167 § 2. Qui compare un fattore condizionante per le attività normative del Consiglio (vale a dire il fatto che l'accusa di ricevuta dei documenti sinodali da parte della Sede Apostolica è condizione di validità per la promulgazione delle norme giuridiche), che gli esperti in merito spiegano in maniere differenti. Più probabile appare la verità di quel punto di vista che considera la formula attuale suscettibile di ulteriori precisazioni, circa le quali solo il futuro uso della norma potrà fare sicura luce.

La documentazione pubblicata in materia di storia della codificazione non fornisce sufficienti istruzioni al riguardo. Di conseguenza, anche il presente lavoro, limitandosi all'analisi testuale della norma, può solo sforzarsi di fare delle affermazioni sul contenuto delle disposizioni relative alla figura giuridica

in questione. L'esame dei testi della legge permette comunque, di per sé, di dedurre che le attuali condizioni a cui è sottoposta l'attività normativa non sono del tutto assimilabili a quella sull'attività di revisione (*recognitio*) della Santa Sede quale è prescritta per simili documenti degli organismi sinodali della Chiesa latina (*CIC* can. 446). La condizione di questi esclude infatti con totale univocità che i dicasteri interessati possano dare, ancor prima della conclusione del processo di revisione il loro assenso alla promulgazione delle norme che devono essere sottoposte al controllo.

Il § 2 dei *CCEO* can. 167 può in fondo prestarsi a due diverse spiegazioni. Secondo la prima di esse ci troveremmo di fronte a una formula di pura cortesia, il cui contenuto giuridico corrisponde però per intero alla norma che nel *CIC* prescrive l'obbligo della revisione (ipotesi meno probabile). Secondo l'altra interpretazione, per contro, il Consiglio dei gerarchi nonostante il fatto che la sua attività normativa si differenzi significativamente da quella dei Sinodi vescovili delle Chiese patriarcali (in quanto, diversamente da quest'ultimo, dipende da una partecipazione esterna sotto la pena di invalidità), pure mostrebbe un'importante affinità con i Sinodi detti, anche se da un altro punto di vista. In effetti, di per sé l'annuncio della legge (sulla scorta del principio che qualsivoglia cambiamento praticato su un testo giuridico è sempre riferisce ad una novità di merito) ci permetterebbe di intendere la condizione espressa al § 2 del canone in questione come garanzia piuttosto dell'invio dei documenti sinodali che della revisione in senso stretto.

Theodizee jenseits des humanistischen Atheismus.

Anmerkungen zum nicht theistischen

Humanismus von Erich Fromm

(Ferenc Janka)

Das II. Vatikanum erwähnt in seiner Konstitution *Gaudium et Spes* als eine der Gefahren, durch die unsere zeitgenössische Religiosität bedroht wird, jene Einstellung, derzufolge der Atheismus und die Ablehnung der Religion als eine Herausforderung

des wissenschaftlichen Fortschritts und eines neuen Humanismus eingeordnet wird.

In der vorliegenden Abhandlung wird der Abschnitt von der „Liebe zu Gott“ aus dem Werk „Die Kunst des Liebens“ von Erich Fromm näher untersucht. Das Buch ist ein ausgezeichnetes Opus über die Liebe. Gerade von hierher ist es bedenkenswert, warum der Author sich als nicht theistischen Denker definiert.

„Um die Gottesvorstellung eines Gläubigen Menschen zu verstehen, sollte man mit einer Analyse seiner Charakterstruktur beginnen“. Mit diesem seinem eigenen Axiom soll Fromm in Folgenden konfrontiert werden.

Bei der Analyse des menschlichen Reifeprozesses zieht er die Konsequenz, dass die menschliche Reife darin besteht, die Fähigkeiten zur bedingungslosen mütterlichen Liebe und zur fordernden väterlichen Liebe in sich selbst entwickeln und am Ende seine eigene Mutter und sein eigener Vater zu werden. Psychologisch mag diese Feststellung eventuell einen bestimmten Wahrheitsgehalt besitzen, ontologisch aber ist sie einfach unmöglich. Ein reifer Mensch braucht auch überhaupt nicht sein eigener Vater und seine eigene Mutter zu werden. Für einen Adoleszenten ist es typisch zu versuchen, alles aus eigener Kraft herzustellen, jede Form der Abhängigkeit (besonders von den Eltern und von Gott) zu vermeiden oder zumindest zu verleugnen. Die Charakterstruktur von Fromm zeigt diese Züge der Adoleszenz. Gott ist für ihn nichts anderes als ein Symbol, in dem der Mensch in einer bestimmten historischen Periode die Erfahrung der eigenen höheren Kräfte, seine Sehnsucht nach Wahrheit und Einheit zum Ausdruck gebracht hat.

Zu diesem Zweck gebraucht er auch die negative Theologie in gerade umgekehrter Weise als die Tradition des Glaubens. In dieser hat die Seele über die negative Theologie und die *docta ignorantia* die anziehende Faszination der Transzendenz und damit den Weg gefunden, sich von den Bindungen der kategorialen Welt zu befreien. Fromm gebraucht die negative Theologie zur Verleugnung der Wirklichkeit Gottes und sperrt dadurch den Menschen in seine psychologische Konstitution ein.

Bezüglich seiner Feststellung zur Äquivalenz der Dogmen und der intellektuellen Religiosität muss man anmerken, dass die Dogmen in der Katholischen Kirche nie formuliert wurden, um den Vorrang der intellektuellen Dimension des Glaubens gegenüber der Praxis auszudrücken, sondern um in den umstrittenen Fragen des Glaubens und der Moral (also sowohl Theorie wie auch Praxis) für die gegebene geschichtliche Periode die Herausforderungen der Lehre Jesu und des Christlichen Handelns klar zu bestimmen.

Fromm idealisiert die Toleranz der östlichen Religionen. In Wirklichkeit geht es hier jedoch nicht um Toleranz, sondern um Indifferenz dem Menschen und der Welt gegenüber. Diese Grundhaltung führt zum Nirvana, zur alle Differenz – selbst das eigene „Ich“ – auflösenden Harmonie. Die christliche Toleranz stammt dagegen aus einer wahren Liebe, die darum bemüht ist, selbst im Feind das liebenswerte Geschöpf Gottes zu erkennen. Diese Liebe schliesst nichts und niemanden vom allgemeinen Heilswillen Gottes aus.

Fromms Haltung zur Frage der Notwendigkeit von guten Werken in der Lehre der katholischen Kirche widerspricht sich selbst. Den lutherischen und den katholischen Standpunkt vergleichend verurteilt er zuerst die Katholiken, weil sie im patriarchalischen Stadium der Religiosität zurückbleibend die Notwendigkeit der guten Werke betonten. An anderer Stelle kritisiert er sie dafür, dass die Religiosität bei ihnen hauptsächlich in der intellektuellen Dimension erlebt würde. Diesbezüglich ist es wichtig zu erwähnen, dass die Katholische Kirche nie gelehrt hat, dass die Liebe Gottes oder seine Gnade durch menschliche Werke zu erwerben wären. Gott hat uns zuerst geliebt, als wir noch Sünder waren. Es ist also schon die Gabe Gottes, wenn wir durch gute Taten mit Ihm tätig sein können.

Aus dem Zusammenhang von Psychologie und Gottesbild wird klar, dass Fromm ein solches Gottes- und Religionsbild vor Augen hat, das aus seinen psychologischen Voraussetzungen resultiert. Aber auch umgekehrt gilt: Fromm vertritt eine Psychologie, die die Einseitigkeiten seiner Gottesvorstellung und Religionsbewertung bestehens bleiben lässt, und quasi von ihnen ableitbar sind.

Trozt aller Kritik können Fromms psychologische Beobachtungen viel zum persönlichen und religiösen Reifeprozess beitragen. Wie es dem Menschen in ontologischem Sinne jedoch weder möglich noch notwendig ist, seine eigene Mutter und sein eigener Vater zu werden, genausowenig kann und muss er sein eigener Gott werden. Gott ist kein Vater und keine Mutter in irdischem Sinn. Er ist unser himmlischer Vater, dreifältige Liebesgemeinschaft. Sein Gottes- und Religionsinterpretation mit den Kategorien der geschöpflichen Psychologie weist zwar gute Gesichtspunkte auf; der unreflektierte Gebrauch der psychologischen Reduktion sperrt jedoch den menschlichen Geist in seinem gut gebauten Labyrinth ein.

La pietra sigillata (István Ivancsó)

San Matteo scrive nel Vangelo che dopo il seppellimento di Gesù i capi dei sacerdoti e gli scribi, andati, „assicurarono il sepolcro, sigillando la pietra e ponendovi la guardia" (Mt 27,65). Il sepolcro fu sigillato col grande sigillo ufficiale del sinedrio. Così si voleva impedire che i discepoli venissero a rubare il corpo di Gesù e a dire al popolo: è risorto dalla morte, „e fosse così l'ultimo inganno peggiore del primo" (Mt 27,64).

Le informazioni contenute in una una frase del Vangelo riguardo alla sistemazione del sigillo del sepolcro viene riccamente interpretata dalla poesia liturgica della chiesa bizantina. Il tropario di 1° tono domenicale contiene i riferimenti degli altri inni riguardo al tema: „La pietra era stata sigillata dai Guidei; i soldati montavano la guardia al tuo corpo purissimo; e tu sei risuscitato triduo, Salvatore, donando al mondo la vita. Le falangi celesti ti acclamarono allora, Dispensatore di vita: Gloria alla tua resurrezione, Cristo; gloria al tuo regno; gloria alla tua saggia disposizione, o unico amante degli uomini."

L'articolo presente raggruppa in cinque gruppi i testi liturgici che menzionano la collocazione del sigillo di pietra alla tomba.

I testi del primo gruppo semplicemente descrivono soltan-

to il fatto: il sepolcro di Gesù era sigillato.

I canti del secondo gruppo già parlano del grande contrasto: invano hanno messo il sigillo al sepolcro, Gesù nonostante ciò, è risorto. L'accento si pone qui sul doppio contrasto: „benchè – nonostante”. I testi parlano anche delle conseguenze della risurrezione: Gesù è risorto per dare una nuova vita agli uomini.

I testi del terzo gruppo sottolineano il paragone tra il risveglio di Cristo dal sepolcro e l'avvenimento della domenica di S. Tommaso, quando Gesù è entrato tra le porte chiuse in mezzo ai suoi discepoli.

I testi del quarto gruppo mostrano i dubbi e meraviglie delle donne miroforiche, e poi formulano una critica dura verso gli Ebrei: se il sepolcro sigillato non potè mantenere Cristo, perchè non credono alla sua risurrezione?

Forse i canti più belli sono i canti del quinto gruppo. I testi qui paragonano la natività verginale di Gesù col fatto che il sigillo posto al sepolcro rimase intatto quando risorse. Si può guardare ambedue i fatti soltanto coll'occhio della fede, si può capirli con solo la fede. Questo bel paragone è presente spesso anche nella letteratura patristica.

Invano è stata sigillata la tomba, invano è stata custodita dalla guardia, Gesù è risorto nonostante ciò. L'uomo rivela la sua piccolezza e miopia quando non può o non vuole accettare questo fatto. I testi liturgici della chiesa bizantina – quando espongono ed interpretano dai diversi punti di vista l'informazione evangelica dell'apposizione del sigillo alla tomba – aiutano a rafforzare la fede nella risurrezione di Gesù.

Modifiche al regolamento del sistema di elezione dei vescovi nel diritto canonico orientale cattolico (Pèter Szabó)

L'articolo si occupa della normativa sull'elezione dei vescovi, contenuta nel vigente Codice orientale (CCEO), con particolare attenzione alle importanti modifiche addittate dal Concilio Vaticano II.

Dopo un sguardo sintetico alle disposizioni contenute nella mp. *Cleri sanctitatis*, l'autore – in linea con le pubblicazioni degli specialisti in materia – mette in risalto dei cambiamenti procedurali che ad un attenta lettura si mostrano di non trascurabile importanza.

In conseguenza del passaggio dalla *confirmatio* posteriore (nel cui caso il risultato dell'elezione è solo *ius ad rem*), al sistema della *adhaesio* preventiva, il procedimento di assunzione dell'ufficio propriamente detto (che include cioè sia l'elezione che la *collatio tituli*) non si divide più in due fasi distinte nel tempo e riconducibili a due diverse autorità (come accadeva per la già ricordata elezione seguita dalla *collatio tituli* posteriore, data quest'ultima in forma di *confirmatio* dall'autorità superiore), ma – in quanto la preventiva *adhaesio* papale non sia strettamente pertinente all'assunzione dell'ufficio, e sia stata già espressa nei confronti del candidato eletto – conseguenza automatica dell'elezione è la *collatio tituli*, vale a dire l'ottenimento a pieno diritto dell'ufficio (*ius in re*).

Prendendo in esame questo cambiamento, secondo la prima conclusione dell'autore l'importanza della disposizione del 1966 della Congregazione delle Chiese Orientali risiede nel fatto che essa ha reso norma fondamentale l'assunzione dell'ufficio per via di *electio simplex* nelle sedi vescovili delle Chiese patriarcali orientali. (Come abbiamo detto, l'*adhaesio papale*, che a questo riguardo può determinare dei limiti, non rappresenta parte integrante della procedura di assunzione dell'ufficio.)

Il *CCEO* salvaguarda in questo il sistema, anzi, pare arricchire a questo proposito il valore giuridico dei „*nihil obstat*” papale con ulteriori precisazioni. Oltre a mantenere in vigore in misura completa l'enunciato LG 24b, che poggia su rigorose basi teologiche, (e che in base al quale non è possibile assumere l'ufficio vescovile se il papa vi è contrario e nega all'eletto la comunione gerarchica), partendo dalla coerenza terminologica al *CCEO*, di fronte al termine *consensus* che rappresenta condizione di validità *per definitionem*, non sembra in generale infondato intendere la presenza del prescritto *assensus* – per lo meno in mancanza di una espressa clausola invalidante –

come condizione di liceità.

Se l'ipotesi è valida, allora il diritto orientale vigente mostra un grande accordo con il principio conciliare contenuto nel OE 9c, che prevede in sostanza il sistema dell'elezione libera dei vescovi nelle Chiese patriarcali. La prescrizione dell'*assensus* è senza dubbio giustificata anche oggi, ma nell'ipotesi descritta lo scopo non sarebbe più quello di porre dei limiti alla valida assunzione dell'ufficio vescovile, bensì di offrire uno strumento per prevenire ad una situazione di reciproco svantaggio.

Poichè l'eventuale negazione della comunione (LG 24b) nei confronti di una persona che abbia già conseguito l'ufficio a pieno diritto sarebbe motivo di dannose tensioni sia per la Sede Apostolica sia per la data Chiesa orientale, pare opportuno limitare al minimo la possibilità che si creino simili situazioni. Il sistema già assai flessibile dell'*assensus* preventivo – a questo proposito – può essere visto anche come elemento giuridico tale, per cui il suo unico obbiettivo è la garanzia giuridica in favore di una raccolta sistematica ufficiale e preventiva di informazioni, onde evitare le situazioni negative menzionate sopra. Un ulteriore conseguenza favorevole della figura giuridica dell'*assensus* risiede nel fatto che un chiaro elemento giuridico fa riferimento alla particolare funzione del Pontefice nei riguardi della cooptazione di un membro al Collegio dei vescovi, anche se, sembra, nel presente sistema l'assenso preventivo non costituisce condizione di validità per l'assunzione dell'ufficio.

I Santuari dove Dio cerca l'uomo. Atti del 1o Congresso Europeo sui Santuari e Pellegrinaggi Máriapócs, Ungheria, 2-4 settembre 1996 [A kegyhelyek, ahol Isten az embert keresi. A kegyhelyek és zarándoklatok 1. Európai Kongresszusának anyaga], Città del Vaticano, 208 p. kötve.

Négy évvel ezelőtt tartották a zarándokhelyek vezetőinek és felelőseinek világtalálkozóját, melyen püspökünk, Keresztes Szilárd is részt vett. Ezen a kongresszuson meghívta a résztvevőket, hogy a következő, 1996-os találkozót Máriapócsra rendezzék, abból az alkalomból, hogy ekkor fogjuk ünnepelni a kegykép első könnyezésének 300. évfordulóját. Így került sor az első európai kongresszusra a számunkra oly kedves görög katolikus Mária-kegyhelyünkön. Ezen az első európai kongresszuson jelen voltak az európai kegyhelyek vezetői és zarándoklatok felelősei, valamint a Közép-Keletről és Argentínából érkezett vendégek is.

A Kongresszust megjellegzte a Szentatya által meghirdetett, a 2000. Nagy Jubileumi Szentévre való felkészülés is. A pápa a Tertio Millenio Adveniente című levelében arról ír, hogy a kegyhelyek Isten üdvözítő tervének kiváltságos tanúi, a feladatuk pedig az, hogy segítsék azt az egyházi tevékenységet, amely annak megvalósulását elősegíti. A zarándoklatok pedig olyan események, amelyek elvezetnek az Úrral való találkozásra, aki keresi az embert. Jogos hát, hogy Kongresszusunk és annak tartalmát összefoglaló könyvünk is ezt a címet kapta.

Givoanni Cheli az ajánlásban a következőket írja: „A máriapócsi Kongresszus így tudta megállapítani programpontjait. Egyrészt a teológiai és lekipásztori reflexió, másrészt a tapasztalatok cseréje töltötték ki a napokat, melyek folyamán az európai valóság új módon tűnt fel. Ugyanis, a kontinensünkön az utóbbi évtizedekben megélt szociális és politikai események új bizalomnak és új reménységnek a kiinduló pontjai. A hit megélése és a népi vallásosság kifejeződése gazdagodik a különböző hagyományok találkozásában. Olyan találkozásban, amely mindmáig nehézségekkel szembesült, amelyet azonban a Kongresszus napjaiban különlegesen intenzív módon éltünk meg a latik és keleti istentiszteletekben.”

A könyv anyaga további gondolkodásra és tevékenységre

készíteti a résztvevőket, de a többi európai kegyhely vezetőit is, amit a zárónyilatkozat is megfogalmaz ajánlásként: „Előmozdítani és felerősíteni mindazok közös lelkipásztori reflexióját, akik a különböző országok kegyhelyeinek és zarándoklatainak a felelősei.

Hiba lenne azonban csak órájuk gondolni. A Kongresszus és a könyv anyaga – az elhangzottak írásba foglalása – hasznos szempontokat adnak az egyszerű zarándokoknak is, akiket Isten keres, és akik Istent keresik.

Az eredeti olasz kiadás után már megjelent a Vatikánban az angol, francia és német fordítás. Reméljük, a Kongresszus anyagának könyve hamarosan magyar nyelven is megjelenik.

(Ivancsó István)

Dr. PIRIGYI, I., *Parthén Péter püspök emlékére. Az ungvári unió 350. évfordulójára*, Szakoly 1996, 48 p. fűzve.

Pirigy tanár úr eme legújabb könyvét az ungvári unió 350. évfordulóját ünneplő ünnepségsorozathoz kapcsolódva írta meg. Életét – mint többször elmondta – a görög katolikus magyarság története kutatásának és megírásának szentelte. Ezt bizonyítja több könyve és számtalan tanulmánya. Évtizedeken át tanította a Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán az egyháztörténelmet és görög katolikus egyház történetét. Nyugdíjba vonulása után is folytatja tudományos tevékenységét, melynek bizonysítéka – többek között – ez a legújabb könyve is.

A könyv három része szervesen illeszkedik egymáshoz, amit kiegészít Parthén Péter püspök szülőfalujának, Szakolynak a bemutatása.

Az első rész a görög katolikusokról szól. A szerző viszsza megy a gyökerekig: a keleti és a nyugati egyház kialakulásáig, hogy megadja a választ arra a kérdésre, honnan erednek a keleti és nyugati egyház közti eltérések, különbözőségek. Ebben a történelmi visszapillantásban az ungvári unió előzményeinek feltárásánál az 1054-es egyházszakadást is feleleveníti, valamint az utána következő uniós kísérleteket, amelyek már a magyar görög katolikusok őseire is vonatkoznak. Szakavatottan tárgyalja a munkácsi püspökség kialakulása körüli problematikát, valamint a munkácsi püspökök uniós kísérleteit.

Ebbe az összképbe illeszkedik bele Parthén Péter személye, akinek életéből az unió létrejöttéig tartó szakaszt a könyv második része tárja az olvasó elé. Az unió ismertetése előtt a szerző bemutatja azt az apostoli munkát, amit Parthén mint pap és szerzetes az unió érdekében kifejtett.

A könyv harmadik része Parthén Péterről, a püspökről szól. A szerző mélyrehatóan elemzi a megválasztása körüli eseményeket. Az olvasó előtt sajátos világ tárul fel: hogyan, milyen feltételekkel, milyen körülmények között történt püspökségének pápai, majd királyi megerősítése. Bemutatja azt is, a rendkívül nehéz helyzetben lévő és anyagi körülmények között élő püspök a papság és a hívek lelki és szellemi színvonalának felemelésén is sokat fáradozott. Miután elfoglalta a munkácsi püspöki székhelyet, megkezdhette uniós tevékenységének második szakaszát, amellyel feltette életművére a koronát: uniós mozgalma kiszélesedett.

A záró rész Szakoly község történetét mutatja be a kezdetektől napjainkig, ahol Parthén Péter született. Ezzel válik teljessé a könyv.

A precíz alapossággal megírt könyvnek talán egyetlen hiányossága, hogy a szerző nem látta el jegyzetekkel és bibliográfiával.

Pirigyi tanár úr méltó emléket állít könyvével Parthén Péternek: az ő lenyűgöző hatást gyakorló jóságának, szeretetének és apostoli buzgóságának köszönhetjük az uniót.

A könyv megjelentetését Rényai János szakolyi polgármester és Győri András jegyző kezdeményezte; ők végezték a kiadással kapcsolat munkálatokat is. Magatartásuk példaértékű.

(Ivancsó István)

OBBÁGY, L., „Aki az Írást nem ismeri, Isten szívét nem ismeri” Tanári segédkönyv „... az Írások szerint” című, öszö-vetségi hittankönyvhöz, Nyíregyháza 1996, 223 p. kötve.

Kétszeresen is találó a könyv címe. Mélyre ható a Nagy Szent Gergelytől kölcsönzött idézet, s a mellette szereplő alcím világosan jelzi a témát. Örömmel üdvözölhetjük, hogy a Görög-katolikus Hittankönyvek sorozathoz megjelent az első tanári segédkönyv.

A szerző Hittudományi Főiskolánkon a kateketika tanára, de – amint a könyvből is kitűnik – nem most kezdte a Bibliával való foglalkozást. Diplomáját is ezen a területen szerezte. A hittankönyve megírásánál azt a célt tűzte ki, hogy megismertesse és megszerettesse az ifjúsággal az Ószövetségi Szentírást. A tanári segédkönyv ennek a célnak a megvalósítását folytatja, immár a hitoktatókon keresztül.

A könyv világos felosztásban közli az anyagot, ami nagyban elősegíti az oktatói munkát. Először egy órai vázlatot ad, majd a hittankönyben szereplő feladatok megoldását közli. Utána a témához kapcsolódó esetleges érdekességekről ír, aztán bőséges képzőművészeti és irodalmi anyagot sorol fel. A tanári segédkönyvben a legértékesebb részeket az egyes leckéknél szereplő életralakító gondolatok alkotják. Ezek többnyire idézetek, de a szerző egészen konkrét utalásokat és alkalmazási módokat is fűz alkalmanként hozzájuk. Nem hiányzik a humor sem az egyes fejezetek végéről.

Hatalmas gyűjtő munkát tükröz a könyv, a szerző egyáltalán nem tűnik „félszeműnek”, tudatában van annak, hogy a Biblia – amellet, hogy Isten szava – a legbecsesebb irodalmi alkotás is. Így egészíti ki az anyagot irodalmi utalásokkal, sőt ebben a könyvben már bőséges idézetekkel is. Első pillantásra még soknak is tűnik, de a bevezetőben erre is eligazítást ad az összeállító, mert tudatában van annak, hogy nem csak az általános iskola ötödik osztályában tanítják a hittankönyvét. Mindezenetre, nagy értéket képvisel a bőséges irodalmi szöveg közlése. Mai körülményeinket figyelembe véve talán kissé irreálisnak tűnik a sok képzőművészeti alkotás felsorolása – hiszen sok esetben még a hitoktató sem fér hozzájuk – de ismeretközlés miatt és válogatásra feltétlenül jók.

A jól megszerkesztett, igényes munkával elkészített könyvben jó lett volna az egyes leckéknél az oktatási és nevelési cél kitűzése is, hiszen ez az óravázlat elkészítésénél megköveteltetik a hitoktatóktól is.

Reméljük, a könyv nem marad „pusztába kiáltó szó”, előkészíti az utat a többi tanári segédkönyv megjelenéséhez.

(Ivancsó István)

IVANCSÓ, I., *Eteria útinaplója*, Nyíregyháza 1996, 134 p. kötte.

A negyedik századtól kezdve tömegesen keresték föl a keresztények Jeruzsálemet és Palesztina többi szent helyét. Ebből a korból (minden valószínűség szerint a 4. század végéről) származik az Eteria útinaplója, amelynek töredékes kéziratát 1884-ben G. F. Gamurrini fedezte föl egy arezzoi kolostorban. Az útinapló szerzője, a zarándoknő szerzetesi közösségében egyszerű apáca, de társadalmilag magasrangú nő lehetett, így a rendelkezésére álló lehetőségek – állandó kíséret, püspöki vendégszeretet, császári hivatalnokok készsége, a lovak váltása – nagyban elősegítették utazása sikerét.

Eteria kimeríthetetlen érdeklődéssel, fáradhatatlan lelkesedéssel és buzgósággal járja végig mindazokat a helyeket, amelyek az Ó- és az Újszövetség szent eseményeinek voltak tanúi. Zarándoklatát egyedül a vallásos cél, a szent helyek látása iránti vágyódás vezeti, a Sínai hegytől a Jordán völgyén át Jeruzsálemig, ahol részt vesz a nagyböjti, nagyheti, húsvéti és pünkösdi szertartásokon, és ezekről is részletesen beszámol. Egész művéből érződik, hogy naplójában nem csupán a bejárt helyekről akar szólni; írását áthatja saját hite és az általa megismert emberek, keresztény közösségek hívő tanúságtétele.

Korunk felejtí az igazi zarándokok szenvedélyes hitét és buzgóságát; a zarándoklatok mára vallási turizmussá degradálódtak. Eteria útinaplójának olvasója ma, 1600 esztendő múltán is ráérez e könyvből a zarándoklat lényegére. – Tudományos értéke mellett ezért is nagy jelentőségű Ivancsó Istvánnak a „*Sources Chrétiennes* 21” szövege alapján készült, tudományos elemzéssel és szakszerű magyarázattal közreadott fordítása, amelyhez Keresztes Szilárd püspök fűzött ajánló sorokat.

(Obbágy László)

Máriapócs 1696 – Nyíregyháza 1996. Történelmi konferencia a máriapócsi Istenszülő-ikon első könnyezésének 300. évfordulójára 1996 nov. 4-6., Nyíregyháza 1996, 195 p. kötte.

Az Istenszülő megmutatta görög katolikus népe iránti szeretetét azáltal, hogy a jelentéktelen kis szabolcsi falu, Pócs

templomát választotta ki kegyhelyéül, ahol háromszáz évvel ezelőtt könnyezett az ikonja, s ahol a történelem folyamán még kétszer ismétlődött a könnyezés csodája.

Az 300 esztendő évfordulót az egyházmegye ünnepségsorozattal ünnepelte meg. Megemlékeztek róla az ungvári unió 350. évfordulóján rendezett ünnepségeken. A fő ünnepség az Istenszülő elhunytának nagybúcsúján volt Máriapócson. A görög katolikus magyarok Világtalálkozóját is ebből az alkalomból hívták össze. A görög katolikus kórusok Nemzetközi Találkozója köszöntötte az évfordulót. Máriapócson rendezték meg a kegyhelyek vezetőinek első Európai Kongresszusát. A könnyezés 300. évfordulója előtti napon Bécsbe zarándokoltunk, hogy püspöki Szent Liturgiával köszöntsük az eredeti pócsi ikont.

Méltó befejezése volt az ünnepség-sorozatnak a Nyíregyházán tartott Történelmi Konferencia, melyet a Hajdúdorogi Egyházmegye a Hittudományi Főiskolával együtt rendezett meg. A Konferencia tudományos szinten adott teljes összképet az első könnyezés korának történelmi, politikai, egyházi helyzetéről, magáról a könnyezésről, a kivizsgálásokról, a jegyzőkönyvekről, a képzőművészetbe és művészettörténetbe is beleágyazva a témát. A Konferencián elhangzott előadások teljes anyagát tartalmazza a róla kiadott könyv.

A neves szerzőknek köszönhetően – akik szakterületükön az egyes témákban komolyan elmerültek – olyan komplex képet kaphatunk az első könnyezésről, illetve annak háttéréről, ami eddig nem volt ilyen együttes formában elérhető. A Konferencia csak az első könnyezéssel foglalkozott, így nem kell keresni könyvben a máriapócsi kegyhely történetének további eseményeit.

Biztos, hogy aki részt vehetett a Konferencián, annak örömet jelent az előadások újraolvasása, aki pedig nem lehetett jelen, annak a máriapócsi kegykép első könnyezésére vonatkozó ismeretei gazdagodhatnak a könyv olvasása alapján.

(Ivancsó István)

I Santuari dove Dio cerca l'uomo. Atti del 1° Congresso Europeo sui Santuari e Pellegrinaggi Máriapócs, Ungheria, 2-4 settembre 1996, Città del Vaticano 1996, 208 p. rilegato.

Quattro anni fa è stato tenuto il Congresso Mondiale dei Rettori dei Santuari, a cui ha partecipato anche il nostro vescovo diocesano Mons. Szilárd Keresztes. Nel congresso di allora, egli invitò i partecipanti a organizzare il prossimo congresso del 1996 a Máriapócs, perchè in quell'anno celebreremo il tricentenario della lacrimazione della prima icona miracolosa di Máriapócs. Così è stato realizzato il 1° Congresso Europeo nel Santuario greco-cattolico, a noi tanto caro, della Madonna di Máriapócs. A questo 1° Congresso Europeo furono presenti Rettori dei Santuari e Direttori dei Pellegrinaggi di Europa, e anche ospiti dal Medio Oriente e dall'Argentina.

Il Congresso è stato caratterizzato anche dalla preparazione al Grande Giubileo dell'anno 2000, proclamata dal Santo Padre. Il papa scrive nella sua lettera apostolica *Tertio Millenio Adveniente* che i santuari sono testimoni privilegiati dell'azione salvifica di Dio attraverso la storia, e la loro missione è di essere gli avamposti di questo sforzo ecclesiale. Il pellegrinaggio, invece, fa rivivere l'itinerario che guida tutti i credenti all'incontro con il Signore che li cerca.

È dunque giusto che il nostro Congresso e anche il libro conteniente la sua materia abbiano ricevuto questo titolo.

Mons. Giovanni Cheli scrive nella sua presentazione: „Il Congresso Europeo di Máriapócs ha trovato così stabiliti i suoi punti programmatici. La riflessione teologica e pastorale, da una parte, e lo scambio delle esperienze dall'altra, hanno occupato le giornate nelle quali la realtà Europea si è presentata in maniera nuova. Infatti, gli avvenimenti sociali e politici vissuti dal nostro Continente nelle ultime decadi sono punti di partenza di nuove sfide e nuove speranze. La vita della fede e l'espressione della pietà popolare si arricchiscono nell'incontro di tradizioni diverse; incontro che aveva incontrato difficoltà fino ad oggi e che invece durante i giorni del Congresso è stato vissuto in modo particolarmente intenso nelle celebrazioni liturgiche in rito latino e orientale.”

Il contenuto del libro insiste sulle riflessioni e le attività ulteriori, al cui esercizio sono invitati tutti i partecipanti e anche tutti i Rettori dei Santuari come ammonisce la dichiarazione finale nelle sue raccomandazioni: „Promuovere e intensificare la riflessione pastorale comune fra quanti sono impegnati nei Santuari e nei Pellegrinaggi in ciascun paese”.

Sarebbe però sbagliato pensare soltanto ai Rettori dei Santuari: la materia del Congresso e quella del libro – che mette in iscritto quanto è stato detto – offrono aspetti utili anche ai semplici pellegrini che Dio cerca e che cercano l'incontro con Dio.

Dopo l'edizione originale in lingua italiana sono già usciti nel Vaticano le traduzioni inglese, francese e tedesca. Speriamo che il libro del Congresso venga pubblicato anche in lingua ungherese al più presto.

(István Ivancsó)

Dr. PIRIGYI, I., *In memory of bishop Peter Parthen. For the 350-th anniversary of the union of Uzhorod, Szakoly 1996, 48 p.*

Professor Pirigy has written his newest book in connection with those festival activities that took place on the occasion of the 350-th anniversary of the union of Uzhorod. He dedicated his life – as he had already mentioned couple of times – to the research and writing of the history of the Hungarian Byzantine Catholics. It has been proven by several books and articles of his. He had been teaching Church History and History of the Byzantine Catholics for decades at the Byzantine Catholic Theological College. After his retirement, he is still continuing his scientific work, the evidence of that – among others – this newest book of his.

The three parts of the book are in close connection with each other, that is completed with the presentation of the native village of bishop Peter Parthen, namely Szakoly.

The first part is about the Byzantine Catholics. The author goes back to the roots: to the formation of the Eastern and Western Church, to give answer for the reason that creates the differences and variances between the Eastern and Western Church. In this historic review, – at the revelation of the prece-

dents of the union of Uzhorod – he also evokes the schism in 1054, and the following attempt for the unity, that had already referred to the ancestors of the Hungarian Byzantine Catholics. As an expert, he discusses the problems around the formation of the bishopric of Uzhorod and the attempts of the bishops of Uzhorod toward the unity.

Into this complex picture fits the personality of Peter Parthen in, whose life period before the achievement of the union is shown to the reader in the second part of the book. Before the exposition of the union, the author shows the apostolic work that was made by Parthen – as priest and monk – for the union.

The third part of the book is about bishop Peter Parthen. The author deeply analyses those events that took place around his election. A special world appears before the reader: How, on what condition, and under what circumstances his confirmation by the Pope and the king happened. He shows how much the bishop – who was living in an extremely difficult situation and under bad material conditions – used every effort to improve the spiritual and intellectual level of his priests and believers. Having had occupied his bishop residency in Uzhorod, he was able to begin the second part of his union activity, by which he put the crown on his life-work: his union. work was extended.

The final part of the book presents the history of Szakoly – from the beginning to our age – where Peter Parthen was born. By this the book achieves its completeness.

The book – which was written with a very precise soundness – has maybe one defect, namely the author hasn't presented annotations and bibliography.

Professor Pirigyí with this book stands a worthy memorial for Peter Parthen: we owe the union to his fascinating kindness, love and apostolic zeal. (I. I.)

OBBÁGY, L., „Who does not know the scripture that does not know the heart of God”. Handbook to the religion textbook of the Old Testament „... according to the scriptures”, Nyíregyháza 1996, 223 p. Bound.

The title of this book is doubly proper. Borrowed quotation from Great Saint Gregory and the subtopic shows the topic

clearly. We can welcome this book because it is the first handbook for teachers which was published for the Greco Catholic religion textbook

The author is professor of catechetics at our Theological College but he has not just begun to specialize in the Bible studies. He received his degree in this area. When he wrote it his aim was to make the Old Testament known and loved especially by youth. The teacher's handbook is continuing the realization of this aim through the teachers of religion.

This book makes clear the division of material, which helps the educational work greatly. First, it gives a sketch of the lesson and then gives the answer for the exercises in this religion textbook. Afterwards there are interests connecting to the topic and a list of abundant subjects of fine arts and literary works. The most valuable parts of the teacher's guide book are constituted by those life-forming thoughts, which are in each unit. These are mostly quotations but the author occasionally also gives very definitive references and ways of using them. There is plentiful humor at the end of each chapter.

This book reflects an immense collection of work, the author does not seem at all as „single-eyed“, he is aware that the Bible besides being God's word it is also the most precious literary work. Thus he completes the theme with literary references and indeed with abundant quotations in this book. At first sight it seems too much, but the editor gives direction, because he is aware that his religion book is taught not only in the fifth class of the primary school. In any case the publication of the abundant literary text is of great value. Considering our present circumstances the list of many works of the fine arts seems perhaps a little unrealistic, because in many instances even the catechist is not able to get hold of them, but they are absolutely good for publication of knowledge and selection.

It would have been good in this well edited and executed book to set up the educational aims of each unit, because it is demanded in the preparation of the lesson plan.

We hope this book does not remain „the voice of one crying out in the wilderness“ and prepares the way for the publication of other handbooks for teachers. (I. I.)

IVANCSÓ, I., *Das Reisetagebuch von Eteria*, Nyíregyháza 1996, 134 p., gebunden.

Vom 4. Jahrhundert an haben die Christen in Massen Jerusalem und die anderen heiligen Orten von Palästina aufgesucht. Aus dieser Zeit (aller Wahrscheinlichkeit nach vom Ende des 4. Jahrhunderts) stammt das Reisetagebuch von Eteria, dessen fragmentarisches Manuskript 1884 von G. F. Gamurrini in einem Kloster von Arezzo entdeckt wurde. Die Autorin des Tagebuches war eine Pilgerin, die in ihrem mönchischen Kreis eine einfache Nonne, aber ihrer Abstammung nach eine angesehene Persönlichkeit gewesen sein kann, der alle Hilfsmittel – ständiges Geleit, Gastfreundschaft der Bischöfe, Hilfsbereitschaft der kaiserlichen Beamten, Relaispferde – für den Erfolg ihrer Reise zur Verfügung standen.

Eteria durchwandert mit unermüdlichem Eifer die Orte, die Zeugen der heiligen Ereignisse des Alten und des Neuen Testaments gewesen waren. Das Grundmotiv ihrer Wallfahrt ist ausgesprochen religiös: sie will sich jeden heiligen Ort – vom Berg Sinai über das Jordantal bis Jerusalem – ansehen. In Jerusalem nimmt sie an den Liturgien der Fastenzeit, der Karwoche, der Osterwoche und des Pfingstfestes teil und berichtet ausführlich darüber. Es ist in ihrem Werk spürbar, dass sie nicht nur über die aufgefundenen Sehenswürdigkeiten berichten will; das Tagebuch ist von ihrem eigenen Glauben und von der gläubigen Zeugenschaft der Menschen und der christlichen Gemeinschaften durchdrungen.

Der leidenschaftliche Glaube und der Eifer der echten Pilger sind zu unserer Zeit vergessen worden; das Pilgertum wurde zum religiösen Tourismus. Der Leser des Reisetagebuches von Eteria kann das Wesen der Pilgerschaft auch nach 1600 Jahren noch nach empfinden. Deshalb ist die jetzt auf der Grundlage des Textes „Sources Chrésiennes 21“, von István Ivancsó verfertigte, mit Analyse und sachgemässer Erklärung veröffentlichte Übersetzung – über ihren wissenschaftlichen Wert hinaus – bedeutend. Der Übersetzung hat Bischof Szilárd Keresztes empfehlende Zeilen beigefügt. (László Obbágy)

Máriapócs 1696 – Nyíregyháza 1996. Conferenza di storia in occasione del 300° anniversario della prima lacrimazione dell'icona di Máriapócs, 4-6 nov. 1996, Nyíregyháza 1996, 195 p., rilegato.

La Madre di Dio dimostrò il suo amore verso il suo popolo greco-cattolico tramite il fatto che scelse la chiesa di Pòcs, un piccolo villaggio privo d'importanza, come il suo santuario dove trecento anni fa lacrimò la sua icona e dove si ripeté ancora due volte il miracolo della lacrimazione.

La diocesi ha celebrato il tricentenario con una serie dei festeggiamenti. L'hanno commemorato nella festa del 350° anniversario dell'unione di Ungvár. La festa principale se è tenuta in occasione del grande pellegrinaggio per l'assunzione della Madre di Dio. Anche l'Incontro Mondiale dei greco-cattolici ungheresi è stato convocato in questa occasione. L'Incontro Internazionale dei cori greco-cattolici ha conferito ulteriore lustro all'anniversario. Si è tenuto a Máriapócs il 1° Congresso Europeo sui Santuari e Pellegrinaggi. Il giorno prima del 300° anniversario della lacrimazione siamo andati in pellegrinaggio a Vienna a salutare con una Santa Liturgia pontificale l'icona originale di Máriapócs.

Come una degna chiusura della serie dei festeggiamenti si è svolta una Conferenza di storia, tenuta a Nyíregyháza, la quale è stata organizzata dalla diocesi insieme con l'Istituto Teologico Superiore. La Conferenza diede a livello scientifico un quadro complessivo totale sullo stato storico, politico, ecclesiale dell'epoca della prima lacrimazione, sulla lacrimazione stessa, sulle indagini, sui verbali, inquadrando il tema anche nella belle arti e nella storia dell'arte. Il nostro libro contiene tutti i testi delle relazioni pronunciate durante la Conferenza.

Grazie agli autori noti – che si sono seriamente immersi nei singoli problemi relativi ai loro rami scientifici – possiamo ricevere un quadro complesso della prima lacrimazione, cioè del suo sfondo, che finora non era raggiungibile in una forma complessiva. La Conferenza si è occupata soltanto della prima lacrimazione e così non si deve cercare nel libro gli avvenimenti ulteriori della storia del santuario di Máriapócs.

È sicuro che la lettura delle relazioni susciterà gioia in chi

ha partecipato alla Conferenza; in chi invece non poteva essere presente la lettura del libro arricchirà le nozioni preliminari relative alla prima lacrimazione dell'icona miracolosa di Máriapócs.

L'epilogo del libro riassume in un modo eccellente le relazioni e si può leggerlo anche in lingua tedesca.

Il libro è di pregevole fattura, con una veste simile a quella del volume contenente le relazioni tenute in occasione del centenario dell'enciclica papale *Orientalium Dignitas*, e così si può vederlo quasi come la sua continuazione. (István Ivancsó)

AZ EDDIG MEGJELENT SZÁMOK TARTALMA

Athanasiana 1

Keresztes Szilárd

Előszó – Örökség és küldetés

Orosz László

Jónás jele

Hollós János

A keleti katolikus egyházak új törvénykönyvének jelentősége

Cselényi István Gábor

Környezetvédelem a görög liturgia fényében

Ivancsó István

Legelső magyar nyelvű liturgiafordításunk

Soltész János

Az emberi lét legfontosabb kérdései a filozófiai antropológia
fényében

Obbágy László

„Könyörgök, hallgassanak a költőkre!”

Janka György

A katolikus barokk szellemiség a magyarországi görög katoli-
kusoknál

Athanasiana 2

Bevezetés

Affiliáció – A dekrétum – Silvestrini bíboros köszöntő levele

– Saraiva Martins köszöntő levele

Fodor György

„Ha olyanok nem lesztek, mint a gyermek...” (Mt 10,3)

Hollós János

Az új keleti katolikus házasságjog rövid ismertetése

Cselényi István Gábor

Az egyház jövő-szolgálat

Ivancsó István

A Kritsfalusi-fordítás és a mai Liturgikon egybevetése

Obbágy László

Az erkölcsi oktatás a hitoktatásban

Soltész János

Az emberi lét legfontosabb kérdései a filozófiai antropológia
fényében II.

Janka György

A bécsi udvar lépései a nagyváradi és a körösi görög katoli-
kus egyházmegyék felállításában (1775-1777)

Szabó Péter

„Sajátjogú egyházak” a CCEO 174-176. kánonjának
szabályozása szerint

Athanasiana 3

Bevezetés

II. János Pál máriapócsi beszéde (1991. aug. 18.)

Puskás Bernadett:

A máriapócsi kegykép művészet-történeti vonatkozásai

Janka György:

Az első pócsi kegykép története és irodalma

Ivancsó István

A „pócsi Mária” szertartásai

Hollós János

Az Istenszülő tisztelete a keleti kereszténységben

– Patrisztikus és ökumenikus összegzés –

Cselényi István Gábor

Mária és az ökumené

Obbágy László

Az Istenszülő Szűz egyházunk katekézisében

Ivancsó István

„Üdvözlégy, eljegyzetlen Jegyes!”

– Az Akathisztosz himnusz –